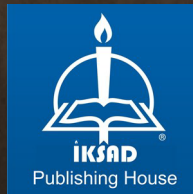

CELAL NURİ İLERİ'DE TÜRK MODERNLEŞMESİ VE İNKILAPLARI

Dr. Erkan DİKİCİ

**CELAL NURİ İLERİ'DE
TÜRK MODERNLEŞMESİ
VE İNKILAPLARI**

Dr. Erkan DİKİCİ

Copyright © 2019 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed, or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording, or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution Of Economic
Development And Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

kongreiksad@gmail.com

www.iksad.net

www.iksad.org.tr

www.iksadkongre.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2019©

ISBN: 978-605-7695-86-4

Cover Design: İbrahim Kaya

September / 2019

Ankara / Turkey

Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
BİRİNCİ BÖLÜM: CELAL NURİ’NİN BİYOGRAFİSİ	17
1.1. Hayatı.....	17
1.2. Eserleri.....	23
1.2.1. Kitapları	24
1.2.2. Makaleleri.....	25
1.3. Celal Nuri’nin Etkilendiği Düşünürler	25
İKİNCİ BÖLÜM: CELAL NURİ İLERİ’NİN DÖNEMİNDE DÜŞÜNCE AKIMLARI	29
2.1. Dönemin Düşünce Akımları	29
2.1.1. Osmanlıcılık	30
2.1.2. İslamcılık	32
2.1.3. Türkçülük	34
2.1.4. Batıcılık	35
2.2. Düşünce Akımları Hakkında Celal Nuri’nin Görüşleri	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : CELAL NURİ VE BATILILAŞMA	41
3.1. Modernleşme, Batılılaşma, Çağdaşlaşma, İnkılâp	41
3.1.1. Modernleşme	41
3.1.2. Batılılaşma	47
3.1.3. Çağdaşlaşma	49
3.1.4. İnkılâp	51
3.2. Osmanlı Aydınında Batılılaşma Algısı.....	52
3.3. Celal Nuri’de Batılılaşma ve İlerleme.....	56
3.3.1. Batılılaşma	56

3.3.2. Evrimci Görüş	63
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ’NİN ÇÖKÜŞÜ .	67
4.1. Celal Nuri’ye Göre Osmanlı Devleti’nin Çöküş Nedenleri.....	67
4.2. Çöküş Nedenlerinin Batılılaşma Zihniyet ile İlgisi	72
BEŞİNCİ BÖLÜM: CELAL NURİ VE TÜRK İNKILABI	75
5.1. Celal Nuri’ye Göre Türk İnkılâbının Karakteri	76
5.2. Celal Nuri’de Türk İnkılâbının Uygulama Alanları.....	82
5.2.1. İktisadi İnkılâp.....	83
5.2.2. Eğitim Alanında Türk İnkılâbı	86
5.2.3. Dilde Değişimle İlgili Düşünceleri	90
5.2.4. Harf İnkılâbı	94
5.2.5. Kadınlar İle İlgili Görüşleri.....	100
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	107
KAYNAKLAR.....	115

ÖNSÖZ

18. yüzyılda görülmeye başlanan Batılılaşma hareketi, Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına almış ve bu hareket II. Meşrutiyet'e gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde zirveye ulaşmıştır. Bu süre zarfında birçok Osmanlı aydını tarafından yaşanan sorunların tespit edildiği ve bir takım fikir akımları içerisinde görüşlerin ortaya konulduğu görülmektedir. Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık fikir akımları etrafında toplanan aydın kesim, farklı şekillerde dile getiriyor olsa da, Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatını önlemek ve durumu düzeltmek yönünde fikir belirtmişlerdir. Dönemin aydınları içerisinde yer alan isimlerden birisi de Celal Nuri İleri'dir.

Bu kitapta Türk modernleşme tarihinin önemli isimlerinden birisi olarak kabul edilen Celal Nuri'nin Batılılaşma ve Türk İnkılâpları üzerinde fikirlerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada, Celal Nuri'nin Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde görülen fikir akımlarına bakışı ve Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenleri hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Celal Nuri, her ne kadar Batıcılığın bir temsilcisi olarak bilinse de, aslında bu kötü gidişatın düzeltilmesi açısından bütün fikir akımlarına ılımlı bakmıştır. Gerek Osmanlı, gerekse Türkiye Cumhuriyeti bünyesindeki Türklerin, kötü gidişatı önledikten sonra ilerleme ve gelişme gösterebilmesi için görüşlerini öne süren Celal Nuri, bu yolda var olan problemleri dile getirmekle kalmamış, aynı zamanda çözüm yolları önermiş ve Türk İnkılâbı fikriyle bir yol haritası ortaya koymuştur. Böylece Celal Nuri'nin ileri sürdüğü çözüm önerileri ile birlikte Batı'nın seviyesine ulaşan ve Batı'yı geride

bırakabilecek Türk toplumunun ilerlemesi adına bazı alanlarda uygulanması gerektiğini düşündüğü inkılâplar ele alınarak, Türk modernleşmesine farklı bir değerlendirilme yapılmak istenmiştir.

Çalışmada Celal Nuri'nin eserleri ile birlikte, ilgili kaynakların gözden geçirilmesi neticesinde dönemin düşünce yapısının analizi yapılmıştır. Konu ile ilgili farklı yazarların eserlerinden istifade edilerek, bu eserler araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılmıştır. Bu kitap, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Osman ÖZKUL danışmanlığında tamamlanan “Celal Nuri'nin Türk Modernleşmesi ve İnkılapları Üzerine Düşünceleri” başlıklı yüksek lisans tezinin yeniden gözden geçirilmesi ve birkaç hususta yapılan eklemeler sonucunda hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Batı'nın 18. yüzyıldan sonra yeni ideolojisi haline gelen modernleşme olgusu, Batılı olmayan toplumların Batı'ya benzetilmesi, Batı'ya ayak uydurması olarak tasarlanmıştır. Daha doğrusu çağa ayak uydurmak olarak adlandırılan modernleşme anlayışı, Batılı olmayan toplumların geçmişini yok saymış ve geleceği “Batı” olarak görmelerini amaçlamıştır. Böylece Batı'nın kendine yüklediği bir misyon ortaya çıkmıştır. Batı'nın bu misyonu, gelenekçi toplumların kültürel, toplumsal ve ekonomik anlamda Batı'ya ayak uydurmalarını sağlamayı, Batı'nın geldiği seviyeye çıkmalarını hedeflemiştir. Böylelikle Batı-dışı toplumların geleneklerinden koparak Batı'ya benzeme girişimleri ön plana çıkmıştır. Nitekim böyle bir amacın ardında yatan görünmeyen nedenler, Batı menfaatine şekillenmiş ve Batılı olmayan toplumların sömürge haline gelmelerine neden olmuştur.

Modern dünyayı bir köy haline getirmeye çalışan Batı, bu köyün sahibi yada yöneticisi olmak için modernleşme kavramını icat etmiştir. Batı, Batılı olmayan toplumlara karşı sergileyeceği tavır ile kalkınmalarını gerçekleştirmek gibi bir düşünceye sahip gibi kendisini göstermiştir. Fakat Batı, “barış ve özgürlük” gibi söylemlerle Batı-dışı toplumlara üstünlük kurmak gibi bir anlayışa sahip olmuştur. Nitekim bu durumun etkileri, 21. yüzyılda görülmeye devam etmektedir.

Batı'nın, Batılı olmayan toplumlara karşı sergilemiş olduğu bu durum, Osmanlı Devleti'nde de etkilerini göstermiştir. Modernleşmenin önem ve hız kazandığı dönem, Osmanlı Devleti'nin gerilemiş dönemine rastlamıştır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin Batı'yı örnek

almaması imkânsız haline gelmiştir. Çünkü Osmanlı Devletinin savaş kazanamaması ve sürekli yenilgiler almaya başlaması, çöküş dönemini de beraberinde ortaya çıkarmıştır. Özellikle Batı karşısında yaşanan gerileyiş, Osmanlı Devleti’nde birtakım olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti’nin, Batı’nın askeri ve teknik alanlarda ilerlemesini kabullenmesi, modernleşme hareketinin ilk adımları olarak da söylenebilir.

Batı’ya ayak uydurma olarak adlandırılan Batılılaşma hareketlerine veya çağdaş medeniyet olarak kabul edilen Batı medeniyetinin seviyesine erişme hareketlerine “Avrupacılık” ve “Batılılaşma” gibi isimlerin verildiği görülmektedir. Ülken’in de belirttiği üzere Batılılaşma, III. Ahmet döneminde ortaya çıkmış ve III. Selim döneminde ilk başarısını elde etmiştir. Osmanlı Devleti, bu tarihten itibaren sürekli Batı’ya yönelmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti, mağlubiyetlerin sebebi olarak Batı’nın üstünlüğünü kabul etmiştir (Ülken, 1979:200). Batı’nın üstünlüğünden yana görüş bildiren aydınların da bu zamanda ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle pozitivist ve materyalist görüşlerin Osmanlı aydınları üzerinde etkili olması, bu sürecin ilerleyişine de yön vermiştir. Nitekim bu görüşlerden etkilenen aydınlardan birisi olarak Celal Nuri İleri karşımıza çıkmaktadır.

Tanzimat Dönemi ile birlikte, Batı ile iletişimini geliştirmeye çalışan Osmanlı Devleti, bu yüzyıllarda terakki ve medeniyet kavramları etrafında yoğunlaşmıştır. Batı karşısında kültürel ve bilimsel alanda görülen geri kalmışlığı azaltabilmek amacıyla Aydınlanma çağı ile birlikte ortaya çıkan akımlardan oldukça

etkilenmiştir. Bununla birlikte, bu zamanın aydınları, Osmanlı'nın kurtuluş reçetesi olarak bu akımları tavsiye etmişlerdir. İkinci Meşrutiyet döneminde özellikle Pozitivizmin etkili olduğu söylenebilir. Özellikle pozitivist düşünce, Materyalist düşüncenin benimsetilmesinden taraf olmuştur. Böylece, dinin yerine bilimi getirmek istemiştir. Bu düşüncenin öncüsü Baha Tevfik olmuştur. Yayına hazırladığı “Felsefe Mecmuası”nda, “Din gayr-ı ihtiyari bir felsefe, felsefe ihtiyari bir dindir” diyerek görüşünü açıklamıştır. Din kurumunun, toplum nezdinde oynadığı rolün önemini felsefe ile kapatmıştır. Böylece Beşir Fuat ile başladığı görülen materyalist ve pozitivist düşünce, Baha Tevfik ile devam etmiştir. 20. yy'da Batı'da görülen bilimsel gelişmeler ve biyolojiden beslenen materyalist görüşler, Osmanlı düşünürleri tarafından sorgulama yapılmadan kabul edilmiştir. Ludwig Büchner'in kaleme aldığı “Kraft und Stoff”, yani “Madde ve Kuvvet” adlı kitabını üç cilt halinde Türkçe'ye çeviren Baha Tevfik, bu kitapta, çağdaş bilimlere uymayan hiçbir noktanın olmadığına dikkat çekmiştir. Böylelikle, bu kitapta, materyalist anlayışı teyit ettiğini apaçık şekilde ifade etmiştir. Baha Tevfik'in görüşleri, öncelikle Abdullah Cevdet tarafından ve ondan sonra Celal Nuri ile devam ettirilmiştir (Kafadar, 2000: 172-174).

Pozitivist ve materyalist görüşün Osmanlı Devleti'ne gelmesinde ve benimsenmesinde önemli rol oynayan Osmanlı aydınlarının başında Beşir Fuad yer almıştır. Yaptığı çevirilerle materyalizmin Osmanlı'ya girişini hızlandıran Beşir Fuad, aynı zamanda birçok Osmanlı aydınının materyalist ve pozitivist düşünceden etkilenmesini sağlamıştır. Görüşleri ile döneme damgasını

vurmuş olan Ahmed Midhat, Muallim Naci, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mehmet Celal, Ali Kemal gibi isimler, Beşir Fuad'ın görüşlerinden öncelikli olarak etkilenen kişiler olmuştur. Daha sonraki süreçte Ebüzziya Tevfik, Baba Tahir, Halid Ziya, Recaizade Ekrem, Baha Tevfik, Abdullah Cevdet ve Celal Nuri gibi isimler, Beşir Fuad'ın öncülük ettiği materyalist görüşlerden etkilenmişlerdir (Okay, 1969: 201-225). Nitekim Celal Nuri'nin materyalizm üzerine ve materyalizm ile İslamiyet'i birleştirme düşüncesinde Beşir Fuad'ın da etkisi olmuştur. Bu aydınlar, o dönem içerisinde Batıcı aydınlar olarak da anılmışlardır.

Osmanlı fikir hayatında hızla yayılan materyalizm düşüncesi iki yol takip etmiştir. İlki, felsefe-din karşıtlığı olarak materyalizm; diğeri dini ve felsefeyi, materyalizm düşüncesi ile birleştirmeye gayret gösteren anlayıştır. Bu yollardan ikincisi, Osmanlı mütefekkirlerine göre bir özellik taşımaktadır. Nitekim, Büchner, Moleschott ve Vogt benzeri düşünürler, tamamıyla dini inkar eden, dinin bilimsel çalışmalar doğrultusunda bir hurafe yada bâtil itikât olarak kabul edilebileceğini savunmuşlardır. Aslında bu fikirlere yabancı olmayan Abdullah Cevdet, Celâl Nuri ve Kılıçzâde Hakkı Beyler gibi isimler tarafından İslâmiyet'in bir tür materyalizm olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Örneğin Kılıçzâde Hakkı, ilerleme görüşünü reddetmenin bir "küfr-i sarîh" olduğunu ileri sürerken; Abdullah Cevdet, Darwin'in temel tezlerinin Kur'an'da yer aldığını belirtmiştir. Bu düşünürlere göre İslâmiyet, aslında ruhun varlığını kabul etmemiştir. Bu açıdan modern materyalizm ile tam bir uyum halinde olduğunu iddia etmişlerdir (Hanioglu, 2008: 68). Celal Nuri, bu yollardan ikincisini

takip etmiş ve materyalizmin İslamiyet'e uygunluğunu vurgulamıştır.

Baha Tevfik ve arkadaşlarından sonra Türkiye'de materyalizmi yayma gayretini gösteren Celal Nuri olmuştur. Özellikle "Tarih-i İstikbal" isimli eserinde materyalizmi açık bir şekilde savunduğu görülmektedir. Celal Nuri bu eserinde materyalizm ile İslamiyet arasında ilgi kurmaya çalışırken, İslamiyet ile materyalizmin uyuştuğunu da belirtmiştir (Akgün, 1988:348). Dünyada her olayın bir nedeni, bir de sonucu olması gerektiğini düşünen Celal Nuri, İslamiyet ile materyalizmin nasıl uyuştuğunu anlatmaya çabalamıştır.

Dönemin eğitim sistemine bakıldığında, materyalizmin etkilerinin ne kadar hızlı yayıldığı göze çarpmıştır. 1847 tarihinde Mekteb-i Tıbbiyye'yi ziyarete gelen Mac Farlane'in ifade ettiği üzere, burada tamamıyla materialist görüşte eğitim verilmektedir. Mac Farlane, Fransız ihtilaline zemin hazırlayan materyalist filozofların bütün kitaplarının Osmanlı okullarında çok önemsenerek okunduğunu dile getirmiştir. Bu durum karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Bu fakültenin kitaplığı hakkında "...çoktan beri bu kadar düpedüz materyalizm kitaplarını toplayan bir koleksiyon görmemiştim." demiştir (Korlaelçi, 2002: 198). Böylece materyalist düşünce aydın kesim üzerinde etkisini gösterirken, eğitim sisteminde de önemli bir yer etmiştir. Materyalist akımın eğitim sistemine bu derece girmesi, Cumhuriyet fikrinin altyapısının inşa edilmesinde hızlandırıcı bir rol oynayacaktır.

Batıcı aydınlar kendi arasında farklı isimler ve gruplar halinde anılırken, Batıcı aydınların bir kısmı da "Jön Türk"lerin arasından ortaya çıkmıştır. Bunlar "kuvvetli ve üstün olan her şey batıdadır"

görüşünü benimsemiş aydınlardır. Bunlara göre, Doğu'dan gelen her şey “geri”, Batı'dan gelen her şey “ileri”dir. Bu hareketin liderliğinde “İçtihat” dergisi ve onun sahibi Abdullah Cevdet bulunmaktadır. Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı, Ali Kamil de Abdullah Cevdet ile birlikte hareket etmişlerdir. Ancak bu aydınların aralarında tam bir fikir birliği olmadığı görülmüştür (Ülken, 1979:200-202). Özellikle bu aydınlar arasından Celal Nuri, görüşlerinden anlaşılacağı üzere çok farklı bir Batılılaşma düşüncesi geliştirmiştir. Batı uygarlığı tümüyle mi alınacak, nasıl alınacak tartışmasında prensip olarak Batıcı görünmektedir. Celal Nuri, “Batı uygarlığı ile ilişkilerimizde öncelikle kendi hayatımızı öğrenip daha sonra bir sentezle neye ihtiyacımız olduğunu tespit eder, buna göre ilişkilerimizi düzenleriz” görüşünde hareket etmiştir (Ortaylı, 1985: 138). Kendi hayatımızı öğrenmek ve bir sentez yapmak adına Türk-İslam sentezi ve geleneklerini ön planda tutan Celal Nuri, geleneği reddetmeyen bir Batıcı kimliği ile Batılılaşma hakkında görüşlerini dile getirmiştir.

II. Meşrutiyet zamanında düşünce hareketi haline gelen Batıcılığı savunanlar çıkardıkları dergilerde görüşlerini yaymaya çalışırken, Batı'nın sahip olduğu üstünlüğünün, bilimsel gelişmelere dayalı olduğunu ve Batı'ya karşı çıkmanın doğru olmadığını ileri sürmüşlerdir. Onlar, tek kadınla evlilik, kadın hakları, Batı'ya özgü nitelikte bir medeni kanunun kabul edilmesini, şeriat mahkemelerinin yerine laik mahkemelerin kurulmasını, Latin harflerinin kabulü ve milli bir ekonominin kurulması yönünde konular üzerinde durmuşlardır (Hanioglu, 1982: 251) Tüm bunlar Cumhuriyet ile birlikte Türk toplumundaki ilk uygulamalar olarak görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemi, aslında Cumhuriyet fikrinin altyapı hazırlıklarının yapıldığı dönemdir.

Bu dönem aydınları Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık gibi akımların içerisinde görüş bildirmişlerdir. Bu düşünce akımları içerisinde özellikle Türkçülere göre Batılılaşmak, milletler arası hayat yaşamak olarak dile getirilirken, milli kimlikten ve şahsiyetten herhangi bir şey kaybedilmemesi anlamı taşımaktadır. Dönemin aydınlarından Ziya Gökalp'e göre Batı medeniyetine girmek "Batılı milletlerle müşterek insan hayatı yaşamak" anlamına gelirken, hiçbir şekilde aile ve toplum hayatının özelliklerinin yok edilemeyeceğini dile getirmiştir. Bu nedenle Türk milletinin kültürel kurumları ve gerçekleri ortadan kaldırılamayacağı dikkat çekmiştir. Ona göre, batılılaşmak, milli gelişmelere zıt olmak demek değildir. Türkler, Batı medeniyetinin akli ve ilmi ile donanmış oldukları halde bir Türk-İslam kültürü meydana getirmeye çalışmalıydılar (Tunaya, 2004: 82-92). Türkçülük akımının önemli simalarından birisi olarak kabul edilen Ziya Gökalp, Türk milletinin ayağa kalkması gerektiğini ima ederek, artık Türk milletinin "ben de varım" demesi gerektiğini, aynı zamanda milli kültürünün önemli bir parçası olan İslamiyet'in koruması gerektiğini vurgulamıştır (Gökalp, 1992: 45-46).

Ziya Gökalp'in görüşleri ile benzerlik ve etkileşim gösteren aydınlardan birisi de Celal Nuri olmuştur. Aslında Celal Nuri, Ziya Gökalp'in düşüncelerinde işlediği milliyet kavramından rahatsızlık duymaktadır. Roma'da yaşadığı sürgün hayatı, Celal Nuri'nin, millet ve milliyet kavramlarına olan bakış açısının değişmesine neden olmuştur. Roma'da kısa bir süre kaldıktan sonra, İleri gazetesinde

yazdığı “Roma Mektubu” başlıklı yazısında, milliyet kavramına duyduğu sempati göze çarpmıştır (İleri, 1335: 1-2).

Batılılaşma ve modernleşme hareketi karşısında Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecini ele alan Celal Nuri, gerek materyalizmden gerekse milliyetçilikten etkilenerik görüşlerini dile getirmeye çalışmıştır. Bu görüşlerini ortaya koyarken, Osmanlı Devleti’nin çöküş dönemi olarak görülen son iki asırlık dönemi dikkate almaktan ziyade, Osmanlı tarihini bir bütün olarak değerlendiren ve bu ölçüde görüşlerini dile getiren Celal Nuri, böylece Türk toplumun yeniden şekillenmesi adına Türk inkılâpları üzerine görüşlerini ortaya koymuştur. Geleneği reddetmeyerek modernleşebilmenin imkanını ortaya koyan Celal Nuri, böylece yapılması gereken yeniliklerle birlikte, uygarlaşma yolunda ilerleyebilmek amacıyla Türk toplumunda yaşanacak değişimin sinyallerini vermiş oluyordu.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu Osmanlı Devleti’nin son dönemlerini konu edinmiş siyasi, sosyal ve tarihsel birçok konuda yayımladığı makale ve kitaplarıyla Türk tefekkür dünyasında önemli bir yere sahip olan Celal Nuri İleri’nin modernleşme ve Türk İnkılâbı üzerine görüşlerinin sosyolojik tahlilini oluşturmaktadır.

Celal Nuri, Batıcı bir aydın olarak anılmıştır. Osmanlı Devleti’nde Batıcılığın ve modernleşmenin nasıl bir yol izlemesi gerektiğini, toplumun bu durumdan nasıl etkileneceğini ve yapılacak inkılâplarla nasıl bir değişim gerçekleşmesi gerektiğini eserlerinde

dile getirmeye çalışmıştır. Çalışmada konu edinilen Osmanlı/Türk modernleşmesi ve ardından yaşanan inkılâplar, aslında Celal Nuri'nin tamamen Batıcı bir aydın olduğunu ortaya koymamıştır. Çünkü geleneği reddetmeyen, geleneğin özündeki değerlere bağlı kalarak bir takım inkılâplar gerçekleştirilmesi ve Türk toplumunun bu bilinçle bir değişim gerçekleştirme düşüncesi, çalışmada anlatılmak istenmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırmada kullanılan ana kaynaklar, Celal Nuri'nin yazmış olduğu kitap ve makalelerden oluşmaktadır. Celal Nuri'nin, yoğun bir yayın faaliyetinde bulunduğu, elliye yakın kitap ve 2500 civarında makale yazdığı bilinmektedir. Araştırma esnasında Celal Nuri'nin kitapları arasından ağırlıklı olarak “Türk İnkılabı” kitabının günümüz Türkçesine uyarlanmış şekli olan “Türk Devrimi” isimli kitabı ile “Mukadderat-ı Tarihiye”, “İttihad-ı İslam”, “Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye Mukadderat-ı Tarihiye”, “Kadınlarımız”, “Uygarlık Çatışmasında Türkiye”, “Devlet ve Meclis Hakkında Musahabeler” isimli kitapları ve çeşitli gazetelerde yayınlamış olduğu makaleleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Araştırmanın konu edildiği tarihsel dönem hakkında bilgi vermek adına, gerek Celal Nuri'den önce, gerekse Celal Nuri döneminde yaşamış olan Osmanlı aydınlarının da görüşlerine yer verilmiştir. Böylece Osmanlı'ya Batı'dan getirilen bir takım fikir akımlarına değinilmiştir. Bunun yanısıra, hem dönemin düşünce yapısı hakkında bilgi verilirken, hem de Celal Nuri'nin düşüncelerine etki etmiş aydınların görüşleri dile getirilmiştir. Ayrıca Celal Nuri'nin

yaşadığı dönemi yorumlayan günümüz düşünürlerinin görüşleri de aktarılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Osmanlı Devleti, son iki yüzyılda çöküş süreci yaşamış ve bu süreçte Batı'nın gücünü daha fazla hissetmiştir. Batı'da yaşanan aydınlanma çağının etkileri, bütün Doğu toplumlarında olduğu gibi, Osmanlı Devleti üzerinde de bu şekilde gücünü göstermiştir. Devletin kötü gidişatını önlemek adına önceleri Batı'ya ayak uydurmak adına bir takım Batılılaşma politikaları ortaya atılmıştır. Bazı Osmanlı aydınları Batı'ya karşı olan hayranlık ve Batı'nın sahip olduğu güç karşısında, Batı'yı taklit etme anlamında Batılılaşma düşüncesini savunurken, bazı Osmanlı Aydınları ise, Batı karşısında geleneklerin korunması gerektiği ve Batı'da yaşanan teknik ve askeri gelişmelerin örnek alınarak kötü gidişatın düzeltilebilmesi anlamında Batılılaşma düşüncesini savunduğu tespit edilmiştir. Nitekim söz konusu Osmanlı aydınlarından ikinci grupta yer alan aydınlar arasında öne çıkan düşünürlerden birisi de Celal Nuri İleri olmuştur.

Buna göre bu araştırmanın amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Celal Nuri'nin modernleşme ve Batılılaşma ile ilgili görüşlerini dile getirerek, Osmanlı'nın son dönemindeki fikir hayatı hakkında bilgivermek,

- Celal Nuri'nin eserlerinden hareketle Osmanlı Devleti'nin niçin gerilediğini ve bu gerileyişin Batılılaşma hareketi ile ilişkisini açıklamak,

- Celal Nuri'nin Batılılaşma ve modernleşme sürecinde nasıl bir

yol izlenmesi gerektiğine dair görüşlerini ortaya koymak,

- Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Türk toplumu üzerinde ne gibi inkılâplar yapılacağını dile getirmek,

- Celal Nuri'nin gerçekleştirilmesini düşündüğü inkılâpların Türk toplumu üzerindeki önemine ve günümüz toplumuna etkilerinedeğinmehtir.

Konuyla İlgili Literatürün Değerlendirilmesi

Celal Nuri ile ilgili yapılmış çalışmalara bakılacak olursa, (2010 yılı itibariyle) yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları ile hakkında yazılan makalelerin olduğu yapılan literatür taramasında tespit edilmiştir. Öncelikle yapılmış olan tez çalışmalarına bakıldığında edebiyattan tarihe, felsefeden sosyolojiye farklı alanlarda yapılmış çalışmalar göze çarpmıştır. Bu çalışmalar içerisinde edebiyat alanında yapılmış çalışmalarda, İnci Enginün danışmanlığında Recep Duymaz tarafından yapılmış “Celal Nuri İleri ve Ati Gazetesi” başlıklı doktora tezi ve Vedat Kurukafa danışmanlığında Bedreddin Altıkuşlar tarafından yapılmış “Celal Nuri'nin Üç Romanı” başlıklı yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Bu tezlerden ilkinde, Celal Nuri'nin “Ati Gazetesi”nde yazdığı makaleler ve diğer gazetelerdeki yazıları hakkında bir çalışma olmuştur. Diğer çalışma ise Celal Nuri'nin “Ölmeyen, Merhume ve Perviz” isimli romanlarının tahlili şeklinde bir çalışma olmuştur.

Tarih alanındaki çalışmalarına bakıldığında ise, Mehmet Özden danışmanlığında Nemci Uyanık tarafından yapılmış olan “Siyasi Düşünce Tarihimizde Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri İleri” başlıklı doktora tezi ile Adem Tutar danışmanlığında Halime Der tarafından yapılmış olan “Celal Nuri’nin İttihad-ı İslam adlı eserinin tahlili ve değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Bu tezlerden ilkinde, Celal Nuri’nin II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı siyasetinde görülen akımlar ve bu akımların batılılaşma siyasetindeki etkileri araştırılmıştır. Diğer tez çalışmasında ise, “İttihad-ı İslam” kitabından hareketle Celal Nuri’nin İslam toplumları ile Avrupa ve Amerika’ya bakış açısı incelenmiştir.

Felsefe ve sosyoloji alanında yapılmış çalışmalarda ise, Hüseyin Sarıoğlu danışmanlığında Fatma Ebru Çöllü tarafından yapılmış olan “Felsefenin geleceği üzerine: Celal Nuri-F. Ahmet Hilmi Tartışması” başlıklı yüksek lisans tezi ile Naim Şahin danışmanlığında Hatice Çöpel tarafından yapılmış olan “Celal Nuri İleri’nin Din Anlayışı” başlıklı yüksek lisans tezi yer almaktadır. Bu tezlerin ilkinde Celal Nuri ile Filibeli Ahmet Hilmi’nin felsefe, bilim, din ve materyalizm konularındaki görüşlerinin karşılaştırılması ve aralarındaki tartışma ele alınmıştır. İkincisinde ise Celal Nuri’nin din ve Tanrı anlayışı üzerine bir çalışma yapılmıştır. Sosyoloji alanında yapılmış tez çalışması ise, Korkut Tuna danışmanlığında Cemil Bağlama tarafından yapılmış olan “Bir Geçiş Dönemi Aydını Olarak Celal Nuri İleri ve Görüşleri” başlıklı doktora çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada Celal Nuri’nin yaşadığı dönemde öne çıkan fikir adamları, sosyal ve siyasal olaylar açısından ele alınıp incelenmiş ve Osmanlı fikir akımları ile ilişkilendirilmiştir.

2010 yılı itibariyle, Celal Nuri ile ilgili yazılmış olarak belirlenen iki tane makale tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, Nemci Uyanık tarafından yazılmış olan “Batıcı Bir Aydın Olarak Celâl Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı” isimli makaledir. Bu makalede Celal Nuri’nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler verildikten sonra, Osmanlı Devletinin çöküş döneminin bir değerlendirilmesi yapılmış, daha sonra da İslamcılık, Osmanlıcılık, Garpcılık ve Türkçülük akımları hakkında Celal Nuri’nin düşüncelerine yer verilmiştir. Diğer makale ise, yine Nemci Uyanık tarafından kaleme alınmış olan “Celal Nuri İleri ve Tarih Anlayışı” başlıklı makale olmuştur. Bu makalede ise, Celal Nuri’nin tarih bilimine bakış açısı ele alınmış ve tarihe verdiği değer incelenmiştir.

Araştırmanın Önemi

Genel olarak sosyal bilimlerde, özellikle toplumların tarihsel gelişim süreçleri açısından idrak edilecek gerçekler, ulaşılması gereken malumatlar ve kavranılacak gerçekler, sınırsız sayıda ve bir o kadar da karmaşıktır. Bu yüzden de tarihi problemlerin anlaşılmasında ve olayların nedenlerinin çözümlenmesinde takip edilecek yöntem kadar, temel doğru verilerin belirlenmesi de önem taşımaktadır. Toplumsal ve tarihi gerçekliklerin bazı hipotezler yada ön kabuller ile açıklanması yetersiz kalabilmektedir. O halde tarihin herhangi bir döneminin aktif aktörlerinin, düşünen insanların-entelektüellerinin fikir ve zihniyetlerinin anlaşılabilmesi için öncelikle doğru bilgilere ulaşılması gerekmektedir (Özkul, 2005:28). Bu bağlamda doğru bilgilere ulaşabilmek adına söz konusu tarihsel dönemde yaşamış olan

düşünürlerin eserleri de önemli görülmesi gerekmektedir. Celal Nuri İleri de, Osmanlı Devleti'nin son iki asrında yaşanan toplumsal ve tarihi gelişmeleri dile getirmiş bir Osmanlı aydınıdır.

Bu çalışma öncelikle Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile birlikte yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan toplumsal değişmeyi dile getirmesi bakımından önemlidir. Çalışmada Celal Nuri'nin görüşlerinden hareketle, Batılılaşma hareketi ile Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu arasındaki ilişki anlatılmaktadır. Bu süreçte Türk toplumunda yapılacak yeniliklerden bahseden Celal Nuri, Türk İnkılâbı isimli eserinde ele aldığı bir takım konularda yapılması gereken inkılâplar ile Türk toplumunda ilerlemenin nasıl sağlanabileceğine yer vermiştir. Celal Nuri'nin Türk İnkılâbı isimli kitabının, cumhuriyetin kuruluş yıllarında yazılmış ilk sosyolojik eserlerden birisi olarak kabul edilmesi ise, çalışmanın sosyolojik anlamda önemi ile ilişkilendirilmektedir.

Celal Nuri'nin, Batılılaşma ile ilgili görüşlerini dile getiren Osmanlı aydınları arasındaki yeri farklıdır. Batılılaşma ve modernleşme ile ilgili kendisine has bir düşünce geliştiren Celal Nuri, bu düşüncelerinde sadece içinde bulunduğu dönemin toplum yapısında görülen sorunları tespit etmekle kalmamış, bu sorunlara çözüm önerileri de getirmeye gayret göstermiştir. Bu gayretleri de, Türk inkılâpları olarak dile getirilecek olan bir takım toplumsal değişimler olarak görülecektir.

Batılılaşma karşısında sorunları tespit ettikten sonra çözüm önerileri getiren Celal Nuri'nin, bu çözüm önerilerini dile getirirken geleneğin reddedilmemesi gerektiği, Türk ve İslamiyet geleneğinin ışığında bir takım inkılâplar yapılabileceği şeklindeki görüşlerinin çalışmada yer verilmesi, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM: CELAL NURİ'NİN BİYOGRAFİSİ

1.1. Hayatı

Celal Nuri, 15 Ağustos 1882 yılında (H. Gurre-i Şevval 1299) Gelibolu'da doğdu (Uyanık, 2004:231). Babası II. Meşrutiyet Ayan Meclisi üyesi Mustafa Nuri Bey'dir. Mustafa Nuri Bey, Girit'in Kandiye eşrafından "Helvacızade" lakabıyla bilinen meşhur bir aileye mensuptur. Babası, devletin çeşitli kademelerinde hizmette bulunmuş, yıllarca vali yardımcılığı ve valilik gibi üst düzey devlet kademelerinde görev yapmıştır (Pala, 1988:310). Annesi mesnevi mütercim ve şarihi Abidin Paşa'nın kızı Nefise Hanım'dır. Dedesi, Güney Arnavutluğun asil bir ailesine mensuptur (Aksanyar, 1993:24). Ailesinin, hem baba hem anne tarafının, bu kadar önemli aileler olması, gelişimi üzerinde önemli rol oynamıştır.

Celal Nuri'nin asıl adı, Muhammed Celaleddin'dir. Babasına olan sevgisi ve bağlılığından dolayı "Nuri" mahlasını kendi ismine eklemiştir. Babasının memuriyet hayatı, eğitim hayatına başladığı dönemleri etkilemiştir. Bu nedenle, farklı yerlerde eğitim almak zorunda kalmıştır. Celal Nuri'nin çocukluğu, babasının mutasarrıf ve vali muavini olarak görevli bulunduğu Gelibolu, Sakız ve Canik'te geçmiştir. İlköğrenimini taşra mektepleri ve özel hocalardan görmüştür. Ortaöğrenimini Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde sürdürmüştür (Kemal, 1913: 10). Galatasaray Mektebi'nden sonra ondokuz yaşında İstanbul Mekteb-i Hukuka başlamıştır. Hukuk öğrenimini esnasında, bir taraftan da Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Kelamı'na devam etmiştir. Celal Nuri'nin bu dönemde

Fransızca ve İngilizcede başarılı olduğu bilinmektedir. Meşrutiyetten üç-dört sene önce Hukuk Mektebi'nden doktora imtihanına girerek iyi bir derecede diploma almıştır. Hukuk Mektebi'ni de bitirdikten sonra sahip olduğu bilgi birikimi ile fırtınalı ve maceralı bir hayatın eşiğine gelmiş oluyordu (Akgün,1988: 345-346).

Celal Nuri'nin bu bilgi birikimini elde etmesinde, İstanbul'da almış olduğu eğitim önemli bir faktördür. Çünkü İstanbul'un başkent olması ve o dönem Batı'ya en yakın Osmanlı toprağı olması, Doğu'ya nazaran daha fazla imkan elde etmesini sağlamıştır. Özellikle bu sayede Batı'yı daha yakından takip edebilmiş ve Batılı kaynaklara erişebilme açısından çok şanslı olmuştur.

Celal Nuri'nin, çalışma hayatına avukat olarak başlamıştır. Fakat asıl mesleğı gazeteciliktir. Hukuk Mektebi'nde iken, aynı zamanda hariciye nezaretinde de çalışmış, fakat daha sonra diploması mesleğinde ilerleyemeyeceğini anlamıştır. “Düşündüğünü söylemek değil, söylediğini düşünmek” olarak gördüğü diplomatlık mesleğini kendi mizacına uygun görmemiştir. İyi bir avukat olmasına rağmen, avukatlığı da kendi tabiatına yakıştırmayan Celal Nuri'nin artık sadece gazetecilik mesleğı ile uğraştığı görülmüştür (Kemal, 1913: 10). 31 Mart olayından sonra 1909'da Ebuzziya Tevfik ile başladığı gazeteciliğı, hayatı boyunca meslek olarak devam ettirmiş, çeşitli gazete ve mecmualarda görüşlerini yazmıştır (Akgün, 1988: 346).

Celal Nuri, Fransızca ve Türkçe gündelik bazı gazete ve farklı zaman aralıklarında çıkan birçok dergide 2444'ü bulan makale neşretmiştir. Bu gazetelerden bazıları; Le June Turc, Le Currier d'Orient, Ati-İleri, Vakit, Anadolu'da Yenigün, Yılmaz ve Yeni Adam

ismini taşıırken, dergileri ise İctihat, Hürriyet-i Fikriye, Uhuvvet-i Fikriye, Türk Yurdu, Resimli Kitap, Edebiyat-ı Umumiye, Yarın, Ceride-i Adliye ve Hayat Mecmuası gibi isimlerden oluşmaktadır (Der, 2008: 8).

Ebuzziya Tefvik ilegazetecilik mesleğine atılan Celal Nuri'nin öncelikli olarak düşüncelerine yer verdiği gazete “Querrir d' Orient” isimli gazete olmuştur. Özellikle bu gazetede Fransızca yazıları ile dikkat çeken Celal Nuri, bir yandan fikir hürriyetini savunurken, diğer yandan II. Abdülhamid yönetimine karşı eleştirilerine de yer vermiştir. Bu eleştirilerin temel dayanağı ise, Celal Nuri'nin Avrupa'ya karşı Osmanlı ve İslam hukukunu savunması olarak tespit edilmiştir. Daha sonra Ebuzziya'nın yanından ayrılması üzerine, bu gazetenin ismini “Jön Türk” olarak değiştirmiştir. Bu gazetede ele aldığı konuların başında, daha çok Rus aleyhtarlığı ve İttihad-ı İslam taraftarlığı gelmektedir (Duymaz, 1993: 243).

“Jön Türk” isimli gazetede İttihad-ı İslam gibi konularda yazılarını yoğunlaştırırken, bir taraftan da yazılarıyla Kamil Paşa ve Said Paşa hükümetlerini eleştirmiştir. İtalya'nın çok yakın bir zamanda Osmanlı Devleti'ne saldıracağını tahmin ederek, bir taraftan da hükümete uyarılar niteliğinde yazılar kaleme almıştır. “Jön Türk” Gazetesi, harpten önce kapatılmıştır. Celal Nuri, gazetenin kapatılması bir yana, artık bu gazetede çalışmak istememiştir; çünkü Jön Türk gazetesi yazarlarının bir çoğunun Musevi olmasını kendisine uygun bulmamıştır ve gazeteden bu şekilde ayrılmıştır (Kemal, 1913: 10-15).

1912 yılından sonra yoğun bir yazım faaliyetine giren Celal Nuri, Tenin ve Hak gazeteleri ile İctihad Mecmuası'nda makaleler

yayımlamıştır (Akgün, 1988:346) . Daha sonra İkdam Gazetesi'nin başyazarlığını yapmıştır. Atı (İleri) Gazetesi ile İctihad, Hürriyet-i Fikriye ve Edebiyat-ı Umumiye dergileri Celal Nuri için önemli faaliyet alanları olmuştur. İctihad dergisi haricindekiler, Celal Nuri tarafından kurulmuştur (Uyanık, 2004:237). İctihad dergisi ise, Abdullah Cevdet'in bu dönemde dine karşı yönelmiş olduğu eleştirilerin siyaset, muhalefet konulu yazılarına göre çok daha fazla ilgi ve tepki doğurmuştur (Hanioğlu, 1982:251). Özellikle İctihad dergisinde yazılarının yayınlandığı dönemde, batılılaşmayı savunan Abdullah Cevdet ile yakınlaşmıştır. Abdullah Cevdet ile aralarının açılmasıyla birlikte “İctihad” dergisinden ayrılmış ve “Hürriyet-i Fikriye”de yazılarına devam etmiştir. Aynı zamanda seyahat etmeyi çok seven Celal Nuri, 1912’de Rusya ve İskandinavya, 1913’te Kuzey Kutbu’na gitmiştir. Bu gezileri esnasında edindiği izlenimlerin “Şimal Hatıraları” ve “Kutup Musahabeleri” şeklinde kitap haline getirmiştir.

1916’da ise İkdam gazetesi başyazarlığını yapmıştır. Bu süreçte, gazetecilik mesleğinde kendisini geliştirmiş ve daha sağlam kaleme sahip bir yazar olmuştur. Yazarlığındaki ustalık, 1918 yılına gelindiğinde “Atı” gazetesindeki yazılarında rahatlıkla farkedilmiştir. Artık hem tecrübeli bir gazeteci, hem usta bir polemikçi, hem de meşhur bir yazardır (Doğan, 2003:16). Celal Nuri, fikirlerinin altın çağını 1918-1924 yılları arasında çıkardığı Atı gazetesi ile yaşıyordu. Altın çağını yaşarken zaman zaman sürgün hayatı da yaşayan Celal Nuri'nin Atı gazetesinde en çok değindiği konuların başında, Osmanlı hükümetinin itilaf devletlerine karşı kendi halkının haklarını koruyamadığı, henüz gerçekleşmemiş olan Rus inkılâbı ile iktidardaki

ittihad ve terakki hükümetlerinin memleketi felakete sürükleyen politikaları yer almıştır. O dönem İzzet Paşa ve Tevfik Paşa hükümetlerine eleştirilerini sürekli dile getirirken, “Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın ileri gelenlerinden Ali Kemal ile girdiği polemik nedeniyle Roma’ya sürgün edilmiştir (Çöllü,2007: 23).

Roma’daki sürgün hayatının bitmesiyle 24 Temmuz 1919’da İstanbul’a dönmüştür. Kasım 1919’da Gelibolu’dan mebus seçilmiştir. Bu tarihten 1935’e kadar siyasi hayatı devam etmiştir. İstanbul’un işgaliyle birlikte işgalciler tarafından Malta’ya sürgün edilmiştir. Celal Nuri, Kasım 1921’de İstanbul’a dönmüştür. Gelibolu milletvekili olarak Ankara’da TBMM’ye girmiştir. Daha sonra Kanun-i Esasi encümeni reisliğine seçilmiş ve 105 maddelik Kanun-i Esasi’nin “Mazbata Muharrirliği” gibi önemli görevlerde bulunarak, gerekli değişikliği yapıp Cumhuriyet’in ilanını mümkün kılacak duruma getirmiştir (Uyanık, 1993: 244).

Kanun-ı Esasi’de değişiklikler yapıp Saltanatın Kaldırılması, Hilafetin Kaldırılması gibi kararların alındığı toplantılara katılarak Cumhuriyet’in ilan edilmesinde önemli rol oynamıştır. Lozan Antlaşmasından sonra İstanbul’a dönmeye kalkan Rum ve Ermenilerin ülkeye girişlerinde mebusların da etkili olduğunu “İleri” gazetesinde belirtmesi üzerine bu gazete 30 Kasım 1924 tarihinde kapanmıştır. 1928 yılında “İkdam” gazetesini yeniden çıkarmaya başlamıştır. Celal Nuri’nin bu gazetede çok yoğun bir yazı faaliyetine girdiği görülmüştür. 28 Kasım 1929 tarihinde okuyucusunun olmaması yüzünden gazetenin faaliyetleri sona ermiştir. 1927 ve 1932 yıllarında yapılan seçimlerde Gelibolu’dan milletvekili seçilmiştir. 21

Haziran 1934'te Soyadı Kanunu ile birlikte gazetesinin adı olan "İleri" ismini kendisine soyadı olarak seçmiştir. Evli ve iki çocuğu bulunan Celal Nuri İleri, 2 Kasım 1938 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Cenazesi Rumelihisarı'ndaki aile mezarlığına defnedilmiştir (Çöllü, 2007: 24).

Cumhuriyetin kurulması ve Türk inkılabları adına önemli bir şahsiyet olan Celal Nuri'nin kişiliğine bakıldığında son derece kendisini farklı hissettiren birkişilik ile karşılaşılır. Yakın arkadaşı Giridi Ahmet Saki, daha çocukluğunda kendisini farklı gösteren bir zeka ve yaratıcılığa sahip olduğunu ifade etmiştir. Celal Nuri'yi anlatan Giridi;

"çabuk yemek yer, az uyur, erken yatar, tatlı ve kahveyi sever, koku kullanmaktan hoşlanmaz, zinde vücutlu, orta boylu, yakışıklı, beyaz tenli, fazlasıyla kıllica, erken yaşlarda saçlarına aklar düşmüş, geniş göğüslü, bünyesi sağlam, azası mütenasip, narin, yuvarlak yüzlü, ela gözlü, gösterişten tantanadan hoşlanmayan, milli terbiyeyi çok iyi bildiği gibi batı tarzı muaşeret kurallarına da vakıf, kibirsiz, merhameti kabarık, intizamı seven bir zattır"

ifadelerine yer vermektedir. Celal Nuri'nin, kuvvetli bir hafızaya sahip olup yıllar önce okuduğu kitaptan sanki bakarak okuyormuş gibi ayrıntılara girerek anlatabilme özelliğine sahip olduğu da bilinmektedir. O, cehaletin, zulmün, mutlakiyetin amansız düşmanı olmuştur. Devletine, milletine, memleketine vicdani bir aşk ile bağlı kalmıştır (Giridi, 1335: 3-6).

Celal Nuri'nin düşünceleri arasında zaman zaman çelişkilerin ve karşıtlıkların bulunduğu görülmektedir. Özellikle Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası'nda yazdığı yazılar, Türk tarihine eleştirel bir

içeriğe sahip olmuştur. Düşüncelerinde karşılaşılan bu çelişki ve karşıtlıklar, aslında kendisini fikri tutarlılığa ve tekâmüle ulaştırması bakımından önemli gelişim aşamaları olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Celal Nuri’de görülen bu fikri tekamül, TBMM’nin açılması ile birlikte sona ermiştir. Daha sonra Celal Nuri, “İleri” gazetesiyile, milli mücadelenin ve Cumhuriyet’in önde gelen sözcülerinden birisi olmuştur (İleri, 2007: 16).

1.2. Eserleri

Eğitim hayatından sonra gazeteciliği sırasında yazmış olduğu makaleleri ile birlikte yazarlığa başlayan Celal Nuri, yaklaşık olarak II. Meşrutiyet ile birlikte kitaplarını da yazmaya başlamıştır. Kısa zamanda çok sayıda makale ve kitap yazması ile ün kazanmıştır. Gazete, dergi ve mecmualarda yayınladığı 2500 civarında makalesi olduğu ve otuzun üzerinde kitap yazdığı bilinmektedir. Yazma konusunda bu kadar verimli ve yetenekli olan Celal Nuri’nin eserleri, toplumun anlayabileceği şekilde anlaşılır bir dile sahiptir.

Celal Nuri’nin birçok alanda fikirlerini kaleme almıştır. Eserlerinde kendi isminin yanı sıra Helvacızade, Afife Fikret, Haydar Kemal, Tarık Celal, Mehmet Celal isimlerini kullanmıştır. Ayrıca Fransızca eserlerinde “Djelal Nouriy” ve “N.D. Helva” gibi isimlere rastlanmıştır. Celal Nuri siyasetten hukuka, dil, edebiyat konularından dini konulara kadar farklı alanlarda eserler üretmiştir. Ayrıca seyahat etmeyi de çok seven Celal Nuri, yurtdışına yaptığı gezileri anlatan kitaplarda yazmıştır.

1.2.1. Kitapları

- “Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye” (1911),
“Mukadderat-ı Tarihiye” (1911),
“Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukuk-u Düvel” (1911),
“Havaici Kanuniyyemiz” (1912),
“Tarih-i İstikbal” (1912),
“İttihad-ı İslam” (1912),
“Kadınlarımız” (1912),
“İlel-i Ahlakiyyemiz” (1913),
“Hatem’ül Enbiya” (1913),
“Kutup Musahebeleri” (1913),
“Müslümanlara Türklere Hakaret, Düşmanlara Riayet ve Muhabbet” (1913),
“Kara Tehlike” (1915),
“İştirak Etmediğimiz Hareket” (1917),
“Harpten Sonra Türkleri Yükseltelim” (1917),
“Coğrafya-yı Tarih-i, Mülk-i Rum” (1917),
“Ahir Zaman” (1918),
“Taç Giyen Millet” (1920),
“Türk İnkılâbı” (1926),
“İlk Gramer” (1929),
“Devlet ve Meclis Hakkında Musahabeler” (1932),

1.2.2. Makaleleri

Celal Nuri, Fransızca ve Türkçe gündelik bazı gazete ve farklı dönemlerde çıkan birçok dergide 2500 civarında makale neşretmiştir. Bu gazetelerden bazıları; Le Courier D'Orient, Le Jeune Turc, Tanin, Ati-İleri, İkdam, Anadolu'da Yeni Gün, Vakit, Yılmaz ve Yeni Adam ismini taşıırken, dergiler ise İctihat, Hürriyet-i Fikriye, Uhuvvet-i Fikriye, Türk Yurdu, Resimli Kitap, Edebiyat-ı Umumiye, Yarın, Ceride-i Adliye ve Hayat Mecmuası gibi isimlerden oluşmaktadır. (Uyanık, 2004:236-237).

Makalelerini neşrettiği dergi ve gazetelerin içerisinde, "Ati" gazetesinin çok farklı bir yeri bulunmaktadır. Usta bir yazar olarak Ati gazetesinde karşımıza çıkan Celal Nuri, yazarlığının altın çağını bu dönemde yaşamıştır. Olgunluk dönemini Ati gazetesi ile yaşayan Celal Nuri, sivri dili ve duyarlılığını son derece açık bir şekilde yazılarında göstermiş ve bu yazılar neticesinde kısa da olsa bir sürgün hayatı bile geçirmiştir.

1.3. Celal Nuri'nin Etkilendiği Düşünürler

Celal Nuri, Avrupa, Amerika ve Rusya'nın çeşitli bölgelerine seyahatler gerçekleştirmiştir. Fransızca ve İngilizceye hakim bir düşünürdür. Celal Nuri'nin bu özellikleri, O'nun Batılı düşünürlerden haberdar olması, onların düşüncelerini öğrenebilmesi ve onlardan etkilenmesi açısından oldukça önemlidir. Celal Nuri'nin etkilendiği Batılı düşünürlere bakıldığında, özellikle felsefe alanında çalışmalar yapmış olan düşünürlerden etkilenmiştir. Celal Nuri'nin etkilendiği düşünürler başta Ludwig Büchner ve Charles Darwin olmak üzere,

Gustave Le Bon, Herbert Spencer, Volter, Rousseau, Montesquie, Emile Zola ve Taine'dir.

Celal Nuri, Batılı düşünürlerden en çok Büchner ve Darwin'den etkilenmiştir. Özellikle materyalizm üzerine Büchner'in düşüncelerinden alıntılar yapmıştır. Kendi materyalizminin kaynağını Büchner'e dayandırmıştır. Celal Nuri, Ludwig Büchner'in yazılarını ve konferanslarını takip ederek, kendi düşüncelerini geliştirmiştir (İleri, 1915: 36). Aslında Büchner'in materyalizm hakkında söyledikleri, Celal Nuri'den başka birçok Osmanlı aydını üzerinde etkili olmuştur. Özellikle materyalizmin Osmanlı aydınları arasındaki yayılışına bakılınca, II. Meşrutiyet Döneminde Baha Tevfik ve arkadaşları tarafından yayılmak istenen materyalizm akımı ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde materyalizmin yayılmasına engel olmak isteyen, başta Rıza Tevfik olmak üzere bir grup aydın bulunmaktadır. Baha Tevfik ile Rıza Tevfik arasındaki mücadeleye, İslamiyet'i savunmak maksadıyla Celal Nuri de karışmıştır (Bolay, 1979: 117).

Büchner'in materyalizm düşüncesi ile birlikte sosyal Darwinizmin kurucularından birisi olması da, Osmanlı aydınları ve Celal Nuri üzerinde etkili olmuştur. Charles Darwin'in özellikle biyolojik evrim düşüncesi Celal Nuri ve diğerleri tarafından dikkatle takip edilmiştir. Çünkü Darwinci düşüncenin, toplum hayatında ortaya çıkardığı önemli bir akım olan "tekamül" anlayışına önem verilmiştir. İşte Celal Nuri ve diğer Osmanlı aydınları, bu anlayışın, o güne kadar birçok bilinmezi bilinir hale getirdiğine, bütün problemleri çözeceğine inanmışlardır. Ayrıca hepsinden önemlisi en büyük sorunları olan Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumdan ve geri

kalmışlıktan kurtaracağına inandıkları evrim teorisi olarak ‘tekâmül felsefesi’, materyalizmi daha çok somutlaştırmıştır (Doğan, 2006: 255).

Celal Nuri’nin etkilendiği Batılı düşünürlerden birtanesi de, Fransız düşünür Gustave Le Bon’dur. “Kitle Psikolojisi” adlı eseri ile ün kazanmış olan Gustave Le Bon, bu eserinde insan sürüsünün kavgacılığı üzerine vurgu yapan “Kitle Teorisi”ni inşa etmiştir. Le Bon’un bu eserinde “gelişmiş medeniyetleri sorumsuz ayak takımının yıktığını” dile getirmesi, Osmanlı aydınlarının dikkatini çekmiştir (Doğan, 2006: 135). Çünkü bu düşünce, tam da yıkıma doğru ilerleyen bir medeniyetin yani Osmanlı Devleti’nin gerileme sebeplerinin arayışı içinde olan Osmanlı aydınının sarıldığı bir teori olmuştur.

Gustave Le Bon’u Osmanlı toplumuna ilk olarak Abdullah Cevdet tanıtmıştır. İctihad mecmuasında görüşleri tanıtılan Le Bon, Celal Nuri tarafından da savunulmuştur. Celal Nuri “Hatem’ül Enbiya” adlı eserinde, Le Bon’un üç kitabından bahseder. Bunlar; ‘Siyaset Psikolojisi ve Dinler’, ‘Kavimlerin Gelişmesinin Ruhi Kanunları’ ve ‘Din Fikrive Medeniyet’tir. Öncelikle ilk etapta bu kitaplara katılmadığını ama bunlar kadar insan hayatı üzerine böylesine yeni olan konuların derinlemesine ele alınıp tartışılmasını sağlayan başka eser olmadığından övgüyle bahsetmiştir (İleri, 1936:74).

Celal Nuri, bu eserlerin içerisinden etkilendiği en önemli konu, İslamiyet’in çok kısa bir zaman içinde genişleyip güç bulmasının sosyal ve psikolojik nedenlerinin anlaşılması gerektiği konusunda olmuştur. Bunun için de Celal Nuri, Gustave Le Bon’un sosyal psikoloji teorisini önemsemiştir (İleri, 1330:19).

İKİNCİ BÖLÜM: CELAL NURİ İLERİ'NİN DÖNEMİNDE DÜŞÜNCE AKIMLARI

2.1. Dönemin Düşünce Akımları

1882 yılında doğan Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nde yaşanan değişime tanık olarak büyümüştür. 18. yüzyıl ile başlayan Batılılaşma teşebbüsleri, II. Abdülhamit'e kadar deyim yerindeyse son safhalarına kadar gelmiştir. 18. yüzyılda III. Selim'in katkıları ile birlikte Batılılaşma hareketinin II. Mahmut ile dönüm noktasına ulaştığı söylenebilir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma girişimlerindeki ilerlemeler, Osmanlı'nın modernleşme yolundaki hareketlerinin rotasını çizmiştir. Batı'nın askeri üstünlüğünün kabul edilmesiyle birlikte, bu alanda yapılması gereken Batılılaşma çalışmaları, bu süreçte amacını aşmıştır. Buna bağlı olarak, başka alanlard Batı'yı örnek alma girişimleri ortaya çıkmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin modernleşme safhaları, başlangıçta Batılılaşma girişimlerinin hedefi olan askeri alandan çıkarak sosyo-kültürel alanlara doğru kaymaya başlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonar, Osmanlı Devleti ve Osmanlı halkı üzerinde bir hürriyet havası oluşmuştur. Bu devirde, 600 yıllık ömrünün en buhranlı zamanlarını yaşayan Osmanlı Devleti'nin yıkılışını önleyebilmek için aydınlar bir araya gelerek devletin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarma çareleri aramışlardır. Bu dönemde Jön Türkler Batı'yı, batılı fikirleri, problemleriyle beraber getirmişlerdir. Böylelikle Osmanlı tarihinde ilk defa, siyasi fikir hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu fikir çevreleri siyasi

olaylara ve siyasi hayata ilgi göstermişlerdir. Ayrıca, siyasi partilerin programlarında yer almışlardır. Yayın organları aracılığıyla sosyal hayata etki etmiş, kamuoyu oluşturmuş, kitleleri yönettici ve hareket ettirici bir rol oynamışlardır. Artık dönemin siyasetçi ve aydınları için cevabı aranan soru, “Bu devlet nasıl kurtarılabilir?” sorusu olmuştur (Tunaya, 2004: 66).

Dönemin aydınlarının yeni görevi, Osmanlı Devleti’nin kurtuluş yollarını bulmak olmuştur. Özünde amaçları aynı olan bu aydınlar, farklı akımların peşinden gitmiş ve farklı çözüm yolları üretmeye çalışmıştır. Dönemin aydınları tarafından gerek II. Meşrutîye öncesi ve gerek sonrası için devleti kurtarma çaresi olarak sundukları düşünce akımları Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük şeklinde ortaya çıkmıştır.

2.1.1. Osmanlıcılık

Osmanlı Devleti, kuruluşundan beri çok uluslu devlet yapısına sahiptir. Sınırları içerisinde Osmanlı Devleti’ne bağlı olarak yaşayan çok farklı milliyet, din ve mezhebe bağlı halk vardır. Osmanlıcılık düşünce akımı da, Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan Müslüman ve Müslüman olmayan halkı bir tutup, bu halklara bir bütünlük içerisinde Osmanlıcılık duygusunu kazandırmaya yönelik hareket eden bir düşünce akımıdır. Osmanlıcılık akımına göre Osmanlı Devleti himayesinde bulunan vatandaşlar arasında herhangi bir din, mezhep, milliyet farklılığı gözetmiştir. Bir “Osmanlı Milleti” meydana getirmek amacı güden bu akım, Osmanlı Devleti’nin menfaatlerini her şeyden üstün tutmayı ve bu görüş doğrultusunda hareket etmeyi

amaçlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren uzun bir süre, devletin sınırları içerisindeki Müslüman olmayan halk, devlete bağlı bir şekilde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığı dönemlerde ise bu durum değişmeye başlamıştır. Artık zayıflamaya başlayan Osmanlı Devleti'ne karşı bu halkların bağlılıkları zayıflamıştır. Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve ekonomik anlamda gittikçe gerilemesi, bu halkların kendi bağımsızlıklarını kazanma girişimlerine girmesine ve Osmanlı Devleti'ne olan bağımlılıklarının yok olmasına neden olmuştur.

Osmanlılık, Müslüman olmayan halkların bağımsızlık hareketlerini önlemeye yönelik olması nedeniyle, bu halklar tarafından içtenlikle ilgi görmemiştir. Ayrıca, 1881'de Mısır'daki mitinglerde “Yaşasın Araplar, Kahrolsun Türkler” şeklindeki sloganların dağıtılmasıyla, Türk olmayan halklar arasında da Osmanlılık yaklaşımı terk edilme eğilimi göstermiştir. Osmanlılık, Türklerin doğrudan kendi milliyetçiliklerine yönelmelerini engellemiştir. Türkler, Devlet'in çöküşünü önlemeyi kendilerine hedef belirlemiş ve bunun savunucusu olmuşlardır (Hanioglu, 1985b:1389-1390). Daha sonra Türklerin de Osmanlılığın, Türkler dışında kimseler tarafından ilgi gösterilmeyen, boş bir siyasal ideal olduğunu anladıkları görülmüştür. I. Meşrutiyet'in ilanına kadar etkinliğini sürdürmüş olan Osmanlılık düşüncesi, önemini yitirerek yerini İslamcılığa bıraktığı görülür.

2.1.2. İslamcılık

İslamcılık hareketi, Müslümanları bir araya getirerek, İslam dünyasını akılcı bir yöntemle Batı'nın sömürsünden, kurtarmak ve İslamiyet'i bir bütün olarak yeniden hayata hakim kılmak için ortaya çıkmış bir harekettir. İslamcılık aynı zamanda, medenileştirmek, Müslüman toplumları birleştirerek kalkındırmak amacıyla şekillenen siyasi, düşünsel ve bilimsel çalışmaların tamamını kapsayan bir hareket olarak açıklanabilir. (Kara, 1986: XV). Bu bakımdan İslamcılık, Müslüman devletleri birleştirerek bağımsızlık kazanma adına bir fikir akımı olarak düşünülmüştür. Böylece Osmanlı Devleti, tek bir ümmet fikrine vurgu yaparak bütün Müslümanları bir arada tutacak ve aynı amaca hizmet etmelerini sağlayacaktır.

Müslümanları tek bir ümmet fikrinde toplama konusunda Şerif Mardin, Osmanlı Devleti'nin izleyeceği iki yol bulunduğundan bahsetmiştir. Şerif Mardin'e göre, öncelikle Müslüman teb'asının "İslam" bayrağı altında toplanması söz konusu olmaktadır. İkinci aşamada da, dış ülke Müslümanlarını "Halifelik" makamı etrafında toplamak amaçlanmıştır. Bu iki aşamada vurgulanmak istenen, aslında şeriat değerleri olmaktadır. Çünkü İslamcılara göre Osmanlılar Tanzimat ile birlikte kültür benliklerini kaybetmeye başlamışlardır. Bunu önlemenin en uygun yolu, Tanzimat ile inkar edilmiş olan "Şeriat Değerleri"ni tekrar Osmanlı toplumuna geri getirerek ülkenin kurtuluşunu sağlamaktır (Mardin, 1991: 92-93).

İslamcılar, Müslüman teb'asının İslam bayrağı altında toplanması düşüncesi karşısında, Batılılaşma hareketin ekseninde Doğu-Batı kıyaslaması yaptıklarının bilincindedir. Bu kıyaslamada

Doğunun önemi, İslamcıların Batılılaşma hareketinin yolunu çizmiştir. Osmanlı Devleti'nin gerileme ve yıkılma buhranları içinde olduğunun farkında olan İslamcılar, Batılılaşma hareketleri çerçevesinde Batı'nın teknik anlamda ne kadar ileride olduğunun bilincindedir. Dolayısıyla İslam Dünyası kalkınmak için Batı'ya muhtaç olduğunun bilincine varmıştır. Fakat bu noktada önemli olan, Osmanlı İmparatorluğu gibi bir İslam devletinin Batı'dan ne alacak olduğudur. İslamcılara göre Batı ve Doğu medeniyetleri ayrı şartların ve sebeplerin eserleri olmuştur. Buna bağlı olarak da bir medeniyet alanından diğerine, yani Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçmeye gerek yoktur. Böylece İslamcılar, Doğu-Batı kıyaslamalarının ardından, Müslümanlığı, Batı'dan üstün tutmuşlardır (Tunaya, 2004: 71-72)

İslamcılık fikrinin savunucularından özellikle Mehmet Akif Ersoy ve Sait Halim Paşa, Batı'nın gelenek ve kültürünü taklitten uzak durulması gerektiği, aksi takdirde Osmanlı toplumsal yapısında olumsuzluklar ortaya çıkacağını ileri sürmüşlerdir. Mehmet Akif, dini, adetleri, kıyafeti kısaca her şeyi taklit etmekle, bir milletin fertlerinin de insan taklidi olacağını, böyle birmillette gerçek bir sosyal topluluk meydana getirilemeyeceğini dile getirmiştir (Tunaya, 2004:73). Aynı şekilde Sait Halim Paşa'da, “metotsuz ve gayesiz olarak edilecek fikirler zararlı olur. Çünkü bu şekilde edilecek fikirler, ancak yanlış kanaatlere sahip kimseler yetiştirir” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Böylece Batı'dan neler alınması gerektiğinin çok iyi araştırıp tespit edilmesi gerektiği ve bunun içinde bir metot geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır (Doğan, 2003: 27).

Osmanlıcılık ve İslamcılık akımları, her ne kadar Osmanlı

Devleti'nin kötü gidişatını engelleyebilme adına uğraş verse de, devletin bütünlüğünü korumada bir sonuç ortaya koyamamıştır. Bu başarısızlığı gören Türkler ve kendini Türk hissedeni diğer Müslümanlar için Türk milliyetçiliği, Türkçülük, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını engelleyebilecek bir çare olarak değerlendirilmiştir (Oba, 1994: 240).

2.1.3. Türkçülük

Osmanlıcılık ve İslamcılık fikir akımlarının başarıya ulaşamamasının ardından, dönemin bir diğer önemli fikir akımı da Türkçülük olmuştur. Bu dönemde Türkçülük hareketi, zamanın ihtiyaçlarını ve heyecanlarını temsil etmiştir. Türkçülüğün bu kadar geniş etkiye sahip olmasındaki faktörlerin başında, köklü bir kültür müessesesi olan “Türk Ocağı” kültürünün yaşatılmasıdır. Ayrıca İttihad ve Terakki Partisi'nin, Türkçülüğü İslamcılıkla birleştirmesi ve kendisine program edinmesi, Türkçülük fikir akımına yeni bir özellik katmıştır (Tunaya,2004: 75).

I. Meşrutiyetçiler arasında Türkçülük akımının ana hatları, “Osmanlı bayrağı altında şuursuz bir hayat geçiren” Türklerin birmillet haline gelmesi gerektiği şeklinde algılanmıştır. Bu nedenle Türkler, milli bir vicdana sahip kılınacak milliyetlerini idrak etmelidirler (Tunaya. 2004:75). Böylece Osmanlı Devleti'ni oluşturan halk, milliyetçiliğin ve İslamiyet'in birlikteliği ile meydana gelen Türkçülük fikir akımı ile kötü gidişata dur diyebilecektir. Ancak bu şekilde Osmanlı Devleti kuvvetlenecektir.

Türkçülük akımının ortaya çıkışı, Osmanlıcılık ve İslamcılık

kadar eskidir. Her ne kadar Türkçülük akımının aktif olarak görülmesi 1908 senesinden sonra gerçekleşse de, Türkçülüğün ortaya çıkış zamanı, Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli eserinde görülmüştür. 1904 yılında yayınladığı eserinde Akçura, Osmanlı ülkelerinde belli başlı üç siyasi yol tasavvur ve takip edildiğinden söz etmiştir. Birincisi, Osmanlıhükümetine tabi muhtelif milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti vücuda getirmektir. İkincisi, hilafet hakkının Osmanlı devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak, bütün İslamları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmektir. Üçüncüsü ise, ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmektir diyerek siyasi Türkçülük akımının başlangıcını kabul etmiştir (Akçura, 1998: 19).

Türkçülüğü savunanların özündeki fikir akımı, aslında Osmanlılık ve İslamcılık fikir akımlarının izlerini de taşımaktadır. Üçlü sentez şeklinde nitelendirilebilecek bir fikir akımı olan Türkçülük, esasında Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi başarısız olacaktır.

2.1.4. Batıcılık

Batılılaşma, genel olarak Batı ülkeleri dışında kalan toplumlarda, özel olarak Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Türkiye'sinde Batı'nın gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek için gerçekleştirilen siyasi, sosyal ve kültürel hareketleri ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır (Hanioglu, 1992:148). Osmanlı Devletinde, yenileşme çabalarıyla başlamış olan Batıcılık (Garpcılık), II. Meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan bir düşünce hareketine verilen

addır. Daha evvelki hareketi oluşturan ve savunulara özel bir isim verilmediği halde bu dönemdeki hareketin temsilcilerine Batıcılar (Garpcılar) denilmektedir (Hanioglu,1985a: 1382).

Baticılık veya Garpcılık, Batı'nın gelmiş olduğu yer kabul edilen çağdaş medeniyetler seviyesine erişebilmenin bir yolu olarak kabul edilmektedir. Bir yol veya araç olarak kabul edilen Baticılık akımı, Osmanlı Devleti'nin özellikle Batı karşısındaki kötü gidişatını değiştirmek adına ortaya atılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Baticılık akımını bir araç olarak gören dönemin aydınları, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için Batılılaşmayı bir amaç olarak göstermektedir. Bu amaç için Batı'ya yönelmek gerektiği düşüncesi, Baticılık fikir akımının özündeki düşüncedir.

Baticıların savunmuş olduğu bu anlayışla Türk çağdaşlaşmasının niteliğinde yeni bir görüş doğmuştur. Tanzimat dönemi ile birlikte, Asya uygarlığına mensup olan bir toplumun, Avrupa uygarlığına geçmesinin temelleri atılmıştır. Bu yeni dünyanın, yani Batı dünyasının, geleneksel dünyadan farklı olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Avrupa uygarlığı dışındaki toplumlar, adına Batılılaşma denecek olan bir hareketle, Avrupa'dan fikirler alarak kendilerini bu uygarlığa göre değiştirmek zorunda olduklarını görüyorlardı (Berkes, 1978:375). Batılılaşma hareketinin bu şekilde önem kazandığı Osmanlı Devleti'nde, bu hareketin mahiyeti ve metodu konusunda nasıl bir yol izleneceği ise, dönemin bir diğer düşünce akımı olan “Baticılar/Garpcılar” tarafından ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu noktada Baticılar, “Avrupa medeniyetinden neler almalıyız?” sorusuna öncelikle cevap vermeye çalışmışlardır. Genel olarak

bakıldığında, Batıcıların tam olarak bir sonuca ulaşabildikleri söylenemez. Batıcıların genel gayeleri ise, “Batı’nın ekonomik ve sosyal hayatını almak ve bunun yanında Osmanlı toplumunu ilim ve teknik bakımlardan teçhiz etmek” olarak özetlenmiştir (Tunaya, 2004:69). Fakat bu kadar önemli bir sorunsalın, cevaplanması gereken sorularında, bir takım eksiklikler hızlıca farkedilmiştir. Bu eksiklik kuşkusuz, Batı medeniyetinin ne ölçüde alınacağı konusunda olmuştur. Çünkü ilim ve teknikte her ne kadar yükselmiş bir Batı medeniyeti var ise, kültür ve ahlaki açıdan bir o kadar karanlıkta kalmış, kültür ve ahlaki değerlerden yoksun kalmış bir Batı kültürü ile karşılaşılmaktadır. Bu bakımdan yaşanan tartışmalar neticesinde Batıcılar, kendi aralarında iki farklı görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Batıcıların bir kısmı, Batı’nın sadece bilim, teknik ve askeri alanlarda göstermiş olduğu yükselişin örnek alınabileceği, kendi kültürlerinin korunması gerektiğini öne sürmüştür. Batıcıların bir kısmı ise, Batı’nın bir bütün olarak alınması gerektiğini savunmuştur.

2.2. Düşünce Akımları Hakkında Celal Nuri’nin Görüşleri

II. Meşrutiyet ile birlikte ortaya çıkan ve dönemin aydınları tarafından benimsenerek kabul edilmiş dört düşünce akımı bulunmaktadır. Bu düşünce akımları, daha önce bahsedildiği üzere, “Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık” olarak isimlendirilmiştir. Celal Nuri’nin eserleri bir bütün olarak incelendiğinde, yeri geldiğinde Osmanlıcılık düşüncesini dile getirirken, yeri geldiğinde de İslamcılık ve Türkçülük düşünce akımını dile getirmiştir. Fakat düşüncelerine bakıldığında, bu üç düşünce

akımından ziyade, geleneği reddetmeyen Batıcı bir aydın olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük hakkında görüş bildiren Celal Nuri, bütün bu akımların bir sentezi sayılabilecek şekilde Batıcı bir aydın olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada unutulmaması gereken önemli nokta, Celal Nuri'nin Batıcı kimliği, Abdullah Cevdet'in Batıcılık anlayışından farklı olmasıdır. Çünkü Celal Nuri, geleneği göz önünde bulundurarak Batılılaşma yanlısı olmuştur.

Celal Nuri'nin Osmanlıcılık düşünce akımı ile ilgili savunduğu en genel düşünce, Osmanlı Devleti himayesi altındaki bütün Müslüman ve Müslüman olmayan halkların eşitliği üzerine ve bir arada yaşatılması üzerine olmuştur. Celal Nuri, Osmanlıcılık düşünce akımıyla birlikte “Osmanlılık” kavramına vurgu yapmıştır. O'na göre Osmanlı toplumu, İtalyanlar veya Fransızlar gibi bir ulus toplumu olarak görülemez. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'ni bir bütün olarak ifade ederken “Osmanlılık” tabirini kullanmaya çalıştığı görülür. Çünkü Osmanlı ulusunu resmi bir deyim olarak görmektedir. Ona göre, Osmanlı toplumunun üç niteliği bulunmaktadır: Türklük, Osmanlıcılık, Müslümanlık (İleri, 2002:71). Celal Nuri, Osmanlı'nın aslında Türklerden oluştuğunu ve Müslüman olduğunun altını çizmiştir. Ona göre Türk ulusunun Osmanlılıktan kurtulması gerekmektedir. Eğer Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu gerçekleştirecek bir inkılâp yapılacaksa, bunun yolu, Müslüman Türk ulusunun Osmanlılıktan soyunması, yani Osmanlılıktan kurtulması ile sağlanabileceğini dile getirmiştir. Bunun için de üç etkenden söz ederken, öncelikle yaşanan zamanın gerçeklerinin bu ulusa anlatılması

gerektiğini ileri sürmüştür. Daha sonra Türklerin ulusluluk bilincine varmaları ve son etken olarak da mekan ve zamana uygun olarak hareket eden bir liderin bulunarak bu hareketi yönetmesi gerektiğini aktarmıştır (İleri, 2002:74). Celal Nuri'nin, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan kurtuluş yolu olarak bu şekilde bir çözümleme yaptığı görülmektedir.

Celal Nuri'ye göre, Osmanlı Devleti bir İslam devletidir. Bu düşüncesini, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu halifelik unvanıyla pekiştirmektedir. Onun için Osmanlı Devleti, İslam devleti olarak tanınmakta ve bu şekilde itibar görmektedir. Bu konuda en çok önem verdiği nokta, hilafetlik konusu olmuştur. Ona göre Osmanlı Devleti, halifelik makamını kullanmadığı takdirde çok felaketlere uğrayacaktır (İleri, 1330:183). Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatının önlenmesi için II. Tanzimat ile birlikte ortaya çıkan düşünce akımlarından İslamcılık akımını, bu bakımdan önemli görmüştür.

İslamcılık üzerine düşüncelerinin temelinde yatan hilafet unsuru, aslında siyasi bir amaç taşımaktadır. Bu bağlamda, İslamiyet'in ve Halifeliğin, Osmanlı Devleti'ni diğer devletlere karşı siyasi açıdan güçlü göstermesi bakımından önemine değinmiştir. Çünkü halifelik ile bütün Müslümanların lideri konumuna gelecek olan Osmanlı Devleti, bu durumu siyasi amaçla kullanabilecek ve Osmanlı Devleti bu sayede ayakta kalabilecektir. Aksi takdirde İslamiyet'i terk edecek olursa, dünyadaki varlığını, gücünü ve yerini kaybedecektir (İleri,1330: 184).

Bir diğer düşünce akımı olan Türkçülüğe bakıldığında ise eleştirel tutumu ile karşılaşılır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin

yükselme dönemlerinde Türk ulusuna önem verilmediğini düşünürken, aynı zamanda böyle bir durumun, Osmanlı Devleti'nin gerilemesinde önemli olduğunu iddia etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yükselişe geçtikten sonra, kendi halkını, yani Türk halkını düşünmediğini, sadece kendi otoritesini korumaya çalıştığını dile getirmektedir. Ona göre yalnız bir kamu görevlisi ve yönetici katmanı ile bir köşede unutulmuş bir halk yığınından tam bir ulus oluşturulamayacaktır (İleri, 2002: 23).

Celal Nuri'nin Türkçülük anlayışının, aslında daha çok milliyetçilik boyutunda olduğu görülmektedir. Çünkü kendisini tepeden tırnağa Türk olarak kabul etmekte, vatani ve milletin Türk toprakları olduğunu, dilinin de Türkçe olduğunu, dininin de Türklerin dini olan Müslümanlık olduğunu belirtmiştir. Türklüğün üzerinde milli bir hakikat kabul etmeyerek, en yüce milleti de Türk milleti olarak kabul etmiştir. “Eğer her milletin bildiği ve takip ettiği milliyeti takip etseydik gelişmemiz durmazdı” diyerek Türkçülüğün önemini ortaya koymaya çalışmıştır (İleri, 1918: 665-666).

Dönemin fikir akımlarından bir diğeri de Batıcılık olarak görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı aydınları ve bürokratları arasında Batı'nın askeri ve teknik anlamda üstünlüğü kabul edilirken, bu aydın ve bürokratların bir kısmı da Batıcılıktan yana görüş bildirmektedir. Batıcı aydınlar arasında Celal Nuri'yi de görmek mümkündür. Özellikle Abdullah Cevdet'in etkisiyle Batıcılık hareketine ilgi duyan Celal Nuri, kendi düşüncesinde Batılılaşma hareketinin yöntemi konusunda görüş bildirmiştir. Celal Nuri'nin Batıcılık hareketi ve Batılılaşma konusundaki düşünceleri hakkında, daha sonra daha detaylı bilgi verilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: CELAL NURİ VE BATILILAŞMA

3.1. Modernleşme, Batılılaşma, Çağdaşlaşma, İnkılâp

3.1.1. Modernleşme

Modernite ve modernleşme şeklinde dile getirilmiş olan kavramlar, kuşkusuz Batı toplumlarının 17. yüzyıldan sonra geldikleri yeri göstermiştir. Bu kavramlar daha çok Batı'nın, toplum olarak diğer toplumlara, özellikle Doğu toplumlarına üstünlüklerini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Batı dışında kalan toplumları modernleştirme çabasına giren Batı, diğer toplumların kendisini örnek almaları konusunda uğraş vermiştir. Özellikle Doğu toplumları hedef alınarak ortaya çıkartılan bu kavramlar, Batı'nın taklit edilmesi şeklinde anlaşılmıştır.

Modernite ve modernleşme kavramlarının ne anlama geldikleri konusunda çok fazla tanım yapılmıştır. Bu kadar çok tanımın yapılmasına rağmen, net bir tanımın ortaya çıkmadığı görülmektedir. “Modern kelimesi kök itibariyle Latince “modernus”tan, o da “henüz, şimdi” anlamlarına gelen “modo” kelimesinden türemiştir” (Armağan, 1992:71). Latince biçimi ile ‘modernus’ olarak dile getirilen ‘modern’ kavramının, ilk defa kullanımı, M.S. yüzyılın sonuna doğru Roma'nın putperestlik geçmişi o sırada Hıristiyanlığın resmen kabul edildiği dönemden ayırmak için yapılmıştır. M.S. 5. yüzyılın sonundan başlanarak bugüne kadar ulaşan ‘modern’ terimi belli bir içerik değişimine de uğramış ve artık “eskiden yeniye geçişi” vurgulamak üzere kullanılmaya başlanmıştır (Sevil, 1999:15).

Modernlik kavramına bir açıklama getiren Anthony Giddens'a göre, modernliki, 17. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan ve devamında

tüm dünyayı etkileyen sosyal yaşam ve örgütlenme biçimlerine karşılık gelmektedir (akt.Altun, 2005:10). Bir başka deyişle, sosyal yaşamın tüm alanlarındaki ölçülerin rasyonelleşmesi olarak tanımlanmıştır (Sevil, 1999: 11). Günümüz dünyası modernleşmekte, böylelikle oluşan sosyo-kültürel değişmeler de bireyin yaşamını, davranışını ve tutumunu etkilemektedir (Sevim, 2019: 678).

Modernlik, Rönesans ve aydınlanma sonrası Batı'da bir dönüşüm olarak gerçekleşmiştir. Batı toplumunda kültürel değer ve sosyal ilişkilerin arasındaki bağ, modernliğin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. (Demir ve Acar, 1997:160). Böylece modernliğin, Batı'nın kültürel değerlerinin sentezinde ortaya çıktığı görülmektedir. Modernleşme kavramı, bu değerlerin Batı dışı toplumlara yönelmesi ile ortaya çıkmıştır. Kongar'ın da belirttiği gibi modernleşme, Batı dışı geleneksel ya da geri kalmış toplumların, Batı'nın ileri teknoloji düzeyine erişmesi noktasında geçirdikleri çağdaş dönüşümlerdir (Kongar, 1985: 72).

Modernleşme kavramı, bünyesinde birçok toplumsal etmen bulundururken, toplumların toplumsal, iktisadi, politik, kültürel, psikolojik ve düşünsel yönlerini hedef alan bir süreçtir. Buna göre modernleşme, geleneksel toplumdan modern topluma doğru gelişen ve bu yapıyı biçimlendiren durumu ifade etmek üzere kullanılmıştır. Böylece, modernleşme süreciyle, inşa edilen yeni toplumsal aşamayı ifade etmek amacıyla modernite kavramı kullanılmıştır (Yüksel, 2004: 7).

Modernleşme kavramının tek taraflı şekilde yorumlanması mümkün değildir. Aslında net bir açıklamasının yapılamamasının

nedenlerinden birisi bu olmuştur. Çünkü modernliğin kendisi, birbirinden farklı unsurları içerisinde barındırır. Bu nedenle bir dizi iç içe geçmiş değişken, modernleşme hareketi ile işlevsel hale gelir. (Coşkun,1989: 26)

Batı dünyası şüphesiz modernite ile birlikte köklü bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim içerisinde Batı medeniyeti, teknik olarak oldukça gelişecek ve Berger'in deyimiyle "Teknolojik Medeniyetler" olarak anılacaktır. Modernite ile birlikte yaşanan değişimi anlatmaya çalışan Berger, modernleşmeye Batı dünyasında oluşan "Teknolojik Medeniyet"le beraber gelişen bir olay olarak bakmış ve insanın yabancılaşmasına vurgu yapmıştır. Berger, modernite ile birlikte, geleneksel topluma ait kurumların yıkılarak, yeni kurumların inşa edildiğine ve bu kurumların topluma egemen olmaya başladığına dikkat çekmiştir. (Berger, 2000: 184).

Modernleşme süreci, Batılı olmayan geleneksel veya modern öncesi toplumlar için bireysel ve toplumsal modernleşme şeklinde gerçekleşecektir. Bireysel açıdan bakıldığında modernleşme, geleneksel kabul ve yaşama üslubundan vazgeçip, daha yeni ve geniş kitleler tarafından benimsenen hayat biçimini kabul etmek anlamına gelmiştir. Toplumsal açıdan modernleşme ise, görece olarak statikleşmiş yerleşik kurumların yerine daha kuvvetli kabul edilen kurumların oluşturulması şeklinde açıklanmaktadır (Seyyar, 2004:502). Batılı olmayan toplumlar için, özellikle Doğu toplumları, modernleşme süreci beraberinde değişimi de getirecek ve geleneksel olanın değişmesine neden olacaktır. Bu değişim hareketi, Batılı olmayan toplumların, modernleşmek adına Batıyı örnek alması veya

taklit etmesi şeklinde gerçekleşecektir. Buradaki en önemli konu, modernleşmenin, Batılılaşma adı altında gerçekleşecek olmasıdır. O halde modern olmak için Batılılar gibi olmak mı gerekir? sorusunun cevabı, konunun önemini ortaya koyacaktır.

18. yüzyıldan itibaren Batı toplumunun büyük bir kesiminde gözle görülür bir değişim yaşanmıştır. Kapitalist toplum ilişkilerinin yaygınlaşması, metalaşma süreci, hızlı kentleşme ve göç hareketi, bu değişimin nedenleri olarak söylenebilir (Çiçek, 2014: 90). Modern toplum, önceki toplumsal düzenlerden oldukça farklıdır. Bu farklılığı yaratan temel, ekonomi ve siyaset kurumlarının baskınlığıdır. Modern toplumda ekonomi neredeyse her şeyi etkilemektedir. Buna bağlı olarak neredeyse her şey ekonomik değerlerle ölçülmekte ve siyasal olarak buna göre yönetilmektedir. Bu durum büyük ölçüde kapitalizmin eseridir (Bingöl, 2017: 164) Kapitalizm bir yandan ekonomik, sosyal ve siyasal değişkenleri belirleyebilme kapasitesine sahipken, öte yandan modern toplumlara, devletlere ve çağdaş dünyaya da damga vurmuştur (Bingöl, 2018: 74).

Modernleşme sürecinin tarihsel gelişimini özetlemek gerekirse, Marshall'ın belirttiği gibi, modernlik üç aşamada gelişmiştir. İlk aşama değişimin başladığı aşamadır. İkinci aşamada ise Fransız devrimi ve etkilerine rastlanılmaktadır. Bu aşamada bireysel, toplumsal ve politik alanlardaki altüst oluşlar sonucunda bireyler, yeni ve bağlayıcı kimlikler kazanmışlardır. Son olarak, 20. yüzyılı kapsayan son aşamada, bütün dünyaya yayılan bu düşünce ile birlikte, kültür, sanatta ve düşünce alanında büyük başarılar sağlamıştır (Marshall,2004:29-30).

Modernleşme süreci karmaşık bir süreç olması bakımından net bir dille açıklanamamıştır. Bu nedenle denebilir ki modernleşmenin, herkes tarafından kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Birbirinden farklı şekillerde yorumlanmıştır. Modernitenin ortaya çıktığı ve bu sürecin hız kazandığı döneme bakıldığında ise, yaşanan gelişmelerin ve değişimin ortak noktaları belirlemiştir. Neticede modernleşme süreci, farklı olgular üzerinde ilerleme katetmiş ve farklı aşamalardan geçmiştir. Her ne kadar net bir tanımı yapılamasa da, modernleşme sürecinin gerçekleştiği alanlar bilinmektedir. Modernleşme sürecinin tarihsel gelişiminde karşılaşılan modernleşme alanları bilimsel, kültürel, siyasal ve ekonomik alanlar olarak kabul edilmektedir.

Modernleşme alanlarından bilimsel modernleşmenin Newton ile başladığı kabul edilmektedir. Özellikle Newton'un evrensel yer çekimi kanunu, geleneksel ile modern düşüncenin dünya görüşleri arasındaki kopuşu belirlemiştir. Geleneksel düşünce ile modern düşünce arasındaki kopuş, aklın ve pozitif bilimlerin önem kazanması ile gerçekleşmiştir. Böylece, bilimsel ve pozitivist düşüncenin önem kazanıp ilerleme göstereceği bir süreç başlamıştır. Bilimin yanılmaz ilerleyişinin, insan ve dünyasının olgusal ve yetkin birbilgisine ulaştıracağı öngörülmüştür. Bilimsel modernleşme, modernleşme alanları içerisinde temel nitelik taşımaktadır ve diğer modernleşme alanları da bundan türemektedirler (Yüksel, 2004:14).

Siyasal modernleşmenin ortaya çıkışında, Batı demokrasisinin önce İngiltere ve Amerika'da, ardından da Fransa'da var olması etkili olmuştur. Buradaki yenilik, Platon ve Aristo'dan beri olduğu gibi, demokrasinin sadece bir yönetim biçimi olması değildir. Aynı

zamanda, devletin tek rasyonel yönetim şekli haline gelmesidir. Modern devlet ancak demokratik olabilir. Çünkü iktidarın çıkış noktası halk olmalıdır. Halka dayanan iktidar, hem meşru olmalı hem de akla uygun olmalıdır. (Jeanniere, 2000:95-103). Siyasal modernleşme, bilimsel modernleşmenin de etkisi ile birlikte Batı toplumunda hak ve özgürlük kavramının devlet yönetiminde önem kazanmasına neden olmuştur. Daha sonraki modernleşme sürecinde bu durum, Batı dışı toplumlar için bir üstünlük olarak görülecek ve bu toplumların modernleşme adına Batılılaşma hareketlerinde önem kazanacaktır.

Kültürel modernleşme alanı ise daha çok din üzerinden hareket etmiştir. Batılı toplumlarda siyasal modernleşme gibi kültürel modernleşme de birden gerçekleşmemiştir. Kültürel modernleşmenin hedefinde, din bulunmaktadır. Laik bir düzen oluşturma adına toplumun hareket etmesi, kültürel modernleşmenin dine karşı bir hareket olarak gelişme göstermesini ve hız kazanmasını sağlamıştır. Jeanniere'nin belirttiği gibi söz konusu olan düşüncenin laikleşmesi, her alanda tüm ölçütlerin rasyonelleşmesini sağlamıştır. (Jeanniere, 2000:95-103). Bu gelişmenin, Batı toplumları üzerindeki dini baskının sona ermesine neden olduğu ve Batı'daki gelişime farklı bir boyut kazandırdığı söylenebilir.

3.1.2. Batılılaşma

Batılılaşma konusu, Baykan Sezer'in de ifade ettiği gibi iki yüz yıldır Türkiye'de sosyolojinin ve Türk düşüncesinin temel sorun ve tartışmalarından birisidir. Batılılaşma sorunu, yalnızca bilimsel açıdan değil, politik açıdan da önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü bu sorun, aynı zamanda devletin de temel siyasetine yön veren ve biçim kazandıran bir sorun olma özelliğine sahiptir. (Aygün, 2010:1).

Modernleşme olarak da algılanan Batılılaşma, modern toplumda yeni bir yaşam şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılılaşma, Batılı düşünce tarafından oluşmuştur. Batı'da yaşanan teknik, kültürel ve felsefi gelişmişlik, Batı-dışı toplumların gelişimi için kullanılması zorunlu olarak görülmüştür. (Deniz, 2005:30)

Batılılaşma kavramı, Batı'nın ortaya çıkardığı, Batı kültürü ve medeniyetinin bir parçasıdır. Batılılaşma, Batı-dışı toplumlar tarafından alınarak, Batı'ya benzeme çabası olarak da açıklanabilir. Bu bağlamdan hareketle, Batı'nın taklit edilmesi anlamına da gelmektedir. (Kılıçbay, 2002:147). Batılılaşma, aynı zamanda Batılı devletlerin, Osmanlı Devleti gibi Batılı olmayan toplumlara empoze ettikleri eylemler olarak kabul edilmiştir (Timur, 2002:139). O halde Batılılaşma kavramının kökeninde Batı kültürünün bulunduğu ve Batı kültürünün Doğu'ya yönelik gerçekleştirmeye çalıştığı faaliyetlerin Osmanlı Devleti'ne de aşılarmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durumun etkileri özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kendisini göstermektedir.

Batılılaşma, Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatını önlemek, içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarabilmek için başvurulan bir çözüm

yolu olarak düşünölmüştür. Böylece devletin eski parlak dönemlerine yeniden kavuşabilmesi için ileri sürölen bir çözüm önerisi olarak kabul edilmiştir. Kanuni döneminin son yıllarına kadar Osmanlı Devleti'nin sosyo- ekonomik ve kültürel işleyişinin sağlıklı bir şekilde devam ettiği görölmektedir. Fakat bu sağlıklı işleyiş, bu yıllardan itibaren devlet geleneğinde sağlığını kaybetmeye başlamıştır. (Coşgun,2010: 11).

Batılılaşma kavramı, Doğulu unsurlar içerisinde toplumsal değişimin izlerini taşımaktadır. Zafer Tunaya'nın da belirttiği gibi Batılılaşma süreci, bir "zihniyet değişimi projesi" olarak görölmektedir. Tunaya göre, Batılılaşma, çağdaş bir toplum ve özgürlükçü ilkelere dayanan bir devlet kurma çabasıdır (Tunaya, 2004:18). Fakat bu çabalar taklitten öteye gidememiştir. Mevlana'nın da ifade ettiği gibi, "taklitten doğan bilgi, canımızın vebalidir" sözü, bu çabaların yanlış bir yol izlenmesi ve gelenekle bağlarını kopararak yanlış aktarılan bir Batılılaşma hareketi olduğunu bize göstermiştir (Yeşilçayır, 2017: 71).

Bir "zihniyet değişim projesi" olarak dile getirilen Batılılaşmak, Batı gibi olmak ve Batı'yı benimsemek anlamlarına gelmektedir. Batılılaşma kavramı, 18. yüzyıldan beri Türkiye'nin hayatında rahatsız eden, olumsuz etkileri hissedilen bir Demokles kılıcı gibi varlığını sürdürmektedir. II. Meşrutiyet'ten beri adıyla sanıyla ortada dolaşan bu kavram, Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren ise resmen programa girmiştir (Ortaylı, 1985:134).

Batılılaşma hakkında birçok tanım mevcuttur ve bu tanımlar arasında en yaygın olanı, Batılılaşmanın, Batı'yı ön plana çıkarması

ve Batı'yı diğer toplumlara karşı üstün görmesidir. Özellikle teknik konuların ağırlıklı olarak Batı'da gelişmişlik göstermesinden dolayı, Batı'nın tekniğinin örnek alınması ve hatta taklit edilmesi gerektiği şeklinde Batılılaşma tanımlarına ulaşılmaktadır. Böylece Batı'nın teknik anlamda elde ettiği güç, Batı'nın ilerlemesini daha fazla hızlandırmıştır. Batı'daki modernitenin gelişmişliğine ayak uyduramayan toplumlar ise, geri kalma noktasında, daha fazla geri kalmışlardır.

3.1.3. Çağdaşlaşma

Bazılarına göre Batılılaşma kavramı yerine “çağdaşlaşma” kavramını kullanmak uygun olsa da çağdaşlaşma, Doğu-Batı ayrımı olmaksızın bütün toplumlar için geçerli bir harekettir. Çağdaşlaşmak söz konusu olduğunda, daha evrensel bir düşüncenin ortaya çıktığı fark edilir ve çağdaşlaşma farklı toplumların birbirinden bazı sosyal ve kültürel müesseseleri alması şeklindeki bir hareketi anlatmaktadır. Bu kavramlar Batılılaşma kavramında olduğu gibi kültürel ve sosyal değer ifadelerinden daha çok teknik, teknolojik, rasyonel anlamda herhangi bir manevi değer ifade etmeyen, daha çok maddi gelişmelere yönelik bir anlam taşımaktadır. Bu anlamda Batılılaşma veya çağdaşlaşma kavramları bütün milletler için söz konusu olup tarihin bütün devirlerinde görülen bir olgudur. Bu bakımdan Türk tarihinde özellikle Tanzimat'tan günümüze kadar görülen değişim ve yenilikler için çağdaşlaşmadan çok Batılılaşma deyimini uygun düşmektedir (Hanioglu, 1992:148).

Osmanlı Devleti'nde söz konusu Batılılaşma veya modernleşme

hareketi, toplumsal ve zihniyet açısından bir değişim yaşanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda çağdaşlaşma olarak da bilinen bu hareketler, Osmanlı’da yeni bir zihniyet yapılanmasına neden olurken, dönemin aydınları arasında Batılılaşma hareketini destekleyenler ve karşı çıkanlar olmuştur. Örneğin Batıcılık akımının temsilcisi olan aydınlar ikiye ayrılmışlardır. İlk grupta Batı’ya ait olan her şeyi almanın gerekliliğini vurgulayan Abdullah Cevdet; diğer kolda ise Batı’nın sadece bilim ve tekniğini, örnek teşkil etmesi açısından kısa bir süreliğine alınmasını, bu süreçte geleneğin ve kültürel yapının korunması gerektiğini savunan Celal Nuri İleri ve arkadaşları yer almaktadır (Baysal, 2006:3). Celal Nuri ve Abdullah Cevdet gibi daha birçok önemli Osmanlı aydını, bu hareket ile ilgili düşüncelerini dile getirmiştir.

Niyazi Berkes, çağdaşlaşma kavramı ile iki asırdır devam eden modernleşme sürecini anlatmaya çalışmıştır. “Türkiye’de Çağdaşlaşma” adlı eserinin amacının Türkiye’nin son iki yüzyıl içindeki yenilenme çabalarının düşün düzeyindeki görüşlerinin yardımı ile incelemek olduğunu belirten Berkes, Türkiye tarihindeki son iki asırlık gelişimi yeniden bir yapılanma çabası, yani çağdaşlaşma yolunda atılan adımların tarihi olarak nitelendirmiştir (Berkes, 1978:15-17).

3.1.4. İnkılâp

İnkılâp, Arapça kökenli bir sözcüktür ve “kalb” kökünden gelmektedir. Bir halden başka bir hale dönüştürme, biçim değiştirme anlamına gelen inkılâp, devrim sözcüğü ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bu kavram, toplumların tarihi süreçlerinde belirleyici roller üstlenirken, farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Sanayi inkılâbı, biliminkılâbı, kültür inkılâbı gibi örnekler, farklı şekillerde ortaya çıkan inkılâp örnekleri olarak görülmektedir. Bu yaklaşımla inkılâp, toplumun yeni gereksinimlere göre bir takım düzenlemeler ya da yeni bir düzen getirme olayıdır. Özellikle siyasal içerikli olan devlet ve toplum yapısındaki inkılâp olayında, toplumun yapısında bir değişiklik söz konusu olmaktadır (Gül, 1998: 2-3).

İnkılâp genel olarak üç evrede gerçekleşmektedir. Birinci evre, hazırlık evresidir. Bu evrede düşünürler veya yazarlar, inkılâp veya devrime neden olacak sorunları işler ve toplumu hazırlar. İkinci evre, bir patlama ile gelen oluşum veya eylem aşamasıdır. Uzun veya kısa süreli yaşanacak olan bu evre ihtilal ile gerçekleşebilir. Yaşananların tahrip edici olmaması veya aşırı baskı ve zor kullanılmaması uyumu kolaylaştıracaktır. Üçüncü evre ise sonuç evresidir. Üçüncü evrede inkılâba neden olan bunalımın sona ermesi gerekmektedir. Eskimiş, gereksiz görülen kurumların yerine yenisinin getirilmesi uygun görülmüştür. Siyasal ve hukuki önemi olması gereken bu dönemde yeni kurumlar oluşturulurken, halkın tasvibi de önemlidir. Zira ilgili hareket, halkın bunalımına çözüm getirdiği ölçüde durulacak ve halkın tasvibi ölçüsünde tutunacaktır. Böylece inkılâbın bu son evresi ile getirilen anayasa ve öteki kurumlarla daha iyi, daha güzel bir dönem

açılmalıdır. Aksi takdirde sonuç aşamasına gelinmemiş olacaktır (Eroğlu,1990: 15).

İnkılâp kavramı birçok insan tarafından ihtilal ile aynı şey olarak düşünölmektedir. Hâlbuki inkılâp ve ihtilal kavramları birbirinden farklı kavramlar olarak görölmektedir. Çünkü inkılâbın gerçekleştirilme amacı daha çok siyasi ve hukuki açıdan yeni bir düzenleme getirmek, kurulu düzeni biçimsel olarak değiştirmektir. İhtilal kavramı ise daha çok yönetimi ve düzeni değiştirmeye yönelik bir hareket olarak anılmaktadır. Buna göre inkılâp kavramı, ihtilal kavramına göre, göze hoş gelmektedir. Çünkü ihtilal ile mevcut düzeni yıkacak bir süreç söz konusu iken, inkılâp ile düzeni yıkmak gibi bir gaye bulunmamaktadır.

3.2. Osmanlı Aydınında Batılılaşma Algısı

Osmanlı toplumunun kötü gidişatını sona erdirmek ve Batı'yı yakalamak amacıyla bir takım arayışların ortaya çıktığı ve Batı'ya yönelmek şeklinde bir çare geliştirilmeye çalışıldığı görölmektedir. Bu arayışlar öncelikle askeri alanda ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin son iki yüzyılında yaşadığı başarısızlıklarına, Batı'nın teknolojik gelişmelerini alarak son vermek adına ilk Batılılaşma girişimleri görölmüştür. Yani Osmanlı Devleti'nde modernleşme sürecinin askeri konularda gerçekleştiği görölmektedir. Böylece ordunun Batılı tekniklerin örnek alınması ile modernleştirilmesi amaçlanmıştır.

Askeri alanda Batı'nın örnek alınması, Batılılaşmanın olumsuz yanlarını gözler önüne sermektedir. Tarihi süreçte Osmanlı'daki yenileşme ve Batılılaşma hareketleri bir kalkınma, ilerleme, güçlenme

ve büyüme hareketinden ziyade, Batı'ya karşı pasif durumda müdafaa hareketleri olarak ortaya çıkmıştır. Yani Osmanlılar, kalkınma ve güçlenmede kendilerine özgü orijinal bir fikir, proje, sistem ve hamle ortaya koyamamıştır. Batı'yı her yönüyle nakletmeye, Türkiye'ye taşımaya çalışmıştır (Bıyıklı, 2006:31). Batı'nın bu şekilde körü körüne örnek alınması, önce askeri alanda gerçekleşmiş ve daha sonra bu değişim hız kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu Batılılaşma hareketi, dönemin ortaya çıkardığı olumsuz şartlar içerisinde hoş karşılanmadığı gibi, bu harekete destek verenler de olmuştur. Şerif Mardin'in belirttiği gibi Osmanlı Devleti'nde başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın sosyal ve fikri bileşimini, erişilmesi gereken bir hedef olarak gören Batıcılık fikri, bazen ılımlı bir şekilde ortaya çıkmış, bazen çok radikal, geleneksel kültür öğelerini eleştiren ve karşısına çıkan boyutlar kazanmıştır. Ancak sözcüğün kendisi daha çok Batı'yı her hususta örnek almak isteyenlerin yaklaşımını adlandırmak için kullanılmıştır (Mardin,1991:11-12).

Osmanlılarda Batılılaşma hareketi esnasında Batı kültüründen örnek alınması, Mümtaz Turhan'ın da dile getirdiği gibi üç dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemlerden birincisi, 19. yüzyılın başına kadar sürmüştür. Bu dönemde, toplumda gözle görülür bir değişiklik meydana getirmeyen birtakım unsurların Batı'dan alındığı dönemdir. Osmanlıların Batılılaşma hareketindeki ikinci dönem, aynı zamanda Batılılaşmanın ilk başladığı dönem kabul edilen Üçüncü Selim dönemidir (1798-1807). Bu dönem daha çok bir intikal dönem olarak

anılırken, sistemli ve bilinçli bir Batılılaşma hareketinin başladığı dönem olarak kabul edilmiştir. Batılılaşmanın üçüncü dönem ise, İkinci Mahmut ile başlayıp, çeşitli safhalar geçirerek İmparatorluğun çöküşüne kadar geçen dönemdir. Bu dönemde Batı'dan alınacak unsurların geniş çapta, yukarıdan aşağıya ve zorlama ile yapılmasının gerektiğine inanılmaktadır (Turgut, 1998:125-126). Bu dönemler içerisinde Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma ve modernleşme çalışmaları açısından en hareketli dönem, üçüncü dönem olarak görülmektedir. Çünkü ilk iki dönem, daha çok Batılılaşmanın genel mahiyetinin ve yol haritasının belirlendiği dönemler olmuştur.

Ziya Gökalp, Türk yenileşme tarihi içerisinde Batılılaşmayı, milli karakterli, bilimsel ve dışa bağımlı olmamak şeklinde tasavvur etmiştir. “Bugün bizim için Muasırlaşmak demek Avrupalılar gibi zırhlılar, otomobiller ve uçaklar yapıp kullanabilmek değildir. Muasırlaşmak, şekil ve yaşayış yönünden Avrupalılara benzemek de değildir. Ne zaman ki bilgi ve sanayii mallarını Avrupa'dan alma zorunluluğundan kurtuluruz işte o zaman muasırlaşmış oluruz. Çağdaş olma ihtiyacı bize Avrupa'dan yalnız bilimsel ve pratik bilgiler ile tekniğin aktarılmasını emrediyor” diyerek, Batılılaşma hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir (Gökalp, 1992:15). Buna göre Gökalp, Batı medeniyetinin olduğu gibi, gelişi güzel taklit edilmemesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Ona göre, Batı'ya bağlı olmadan, toplumun milli özellikleri dikkate alınarak birtakım yenilikler yapılmalıdır.

Osmanlı/Türk toplumunda, Batılılaşma sorununun en önemli metodolojik problemlerinden birisi, Batılı unsurların ne şekilde alınacağı konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, Batı

medeniyetinin parçalar halinde mi; yoksa bütünlüğünü bozmadan topyekün mü alınması gerektiği sorunu günümüze kadar sürmüştür. Hilmi Yavuz (2004:212) bir çalışmasında bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifadeetmektedir:

“Modernleşme, parça mı, bütün mü? Batılılaşma, simge mi, kavram mı? Türk modernleşmesinde Batılılaşma, somut ve görünür simgelerle kavrandığı içindir ki, bazen parça bütünü kendisi zannedilmiş ve bir medeniyeti temellendirmenin soyut kavramlarla olabileceğinin farkına varılamamıştır. Türk modernleşmesi bize modernleşme ya da Batılılaşmanın Metonomik bir hareket olduğunu gösteriyor. Metonomi, parçanın bütünü yerini alması, onun yerini tutması demektir. Piyano çalmak, şapka giymek vs. Batılı olmanın bir parçası olabilir; fakat Avrupalılığı bütünüyle temsil etmez. Çünkü medeniyet hiçbir zaman yaşam tarzına indirgenemez”.

Böylece Yavuz, modernleşmenin şekilden ibaret değil; bir kültür ve medeniyet olayı olması gerektiği, dolayısıyla her şeyden önce bir ‘zihniyet problemi’ olduğuna vurgu yapmıştır.

Batı’nın teknolojik olarak ilerleyişi ve Dünya üzerinde önemli bir söz sahibi olması, Osmanlı Devleti’nin Batılılaşma hareketine kayıtsız kalmamasında önemli bir faktör haline gelmiştir. Çünkü Batı’nın dünya üzerindeki konumu Osmanlı’yı da etkilemiş ve Osmanlı’da yenilik hareketlerinin doğmasına sebep olmuştur. Özellikle Batı’da üretim tarzı ve pazar ilişkilerinin değişmesi ve sonraki yüzyıllarda bilim ve teknolojinin ulaştığı nokta ile yeni bir boyut kazanması Batı’yı üstün ve güçlü kılmış; yeni kaynaklar bulma arzusuna yönlendirmiştir. Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti’nin aldığı

yenilgilerle güç dengeleri değişmiştir. Bu dönemde Avrupa, Dünya genelinde gücünü hissettirmeye başlamıştır. Bu güç, Osmanlı Devleti üzerinde fazlasıyla hissedilmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nde yaşanan gerileyiş, kendi içerisinde ekonomik bir gerileme ve toplumsal bir çözölme meydana getirmiştir. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin Batı için herhangi bir tehlikesi kalmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılda içinde bulunduğu bu durumdan kurtulmak için farklı çözüm arayışları içine girdiği görölmektedir (Lewis, 2004:46). Böylece Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketi, Batı'nın istediği ölçüde cereyan etmiş ve bu durumun ortaya çıkaracağı sıkıntılar, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne kadar artarak devam etmiştir.

3.3. Celal Nuri'de Batılılaşma ve İlerleme

3.3.1. Batılılaşma

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz durumun düzeltilmesi için kafa yormuştur. Düşüncelerini birçok makale ve kitabında dile getirmiştir. Celal Nuri, kötü durumun düzelmesi ve devletin bekası için Batı'ya dönölmesi gerekliliğini sürekli ifade etmiştir. Çünkü Batı'daki teknolojik ve bilimsel gelişmeleri yadsınamaz bir gerçek olarak kabul ederken, Osmanlı Devleti'nin ne kadar Batı'nın uzağında kaldığından yakınmıştır. Dönemin önemli şahsiyetlerinden Abdullah Cevdet gibi Batıcı kabul edilen Celal Nuri, Osmanlı/Türk modernleşmesinin metodolojisi üzerine düşüncelerini farklı şekilde dile getirmiştir. Batılılaşma hareketlerinin Osmanlı Devleti'nde geç kalınan ve bir an önce yapılması gereken yenilikler olarak dile getiren fakat geleneği de

reddetmeyen Celal Nuri, gelenekçi bir yenilikçi ya da daha farklı bir ifade ile “gelenegi reddetmeyen bir inkılâpçı” olarak döneminde farklı bir fikir adamı görüntüsü ortaya koymuştur. Batı’nın önemine değinen Celal Nuri, gelenegi göz ardı etmeden Batılılaşmanın rotasını çizmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti’nin İslamiyet ve Türklük gibi dini ve etnik özelliklere sahip olduğunu sürekli olarak dile getiren Celal Nuri, Osmanlı/Türk modernleşmesinin daha çok bu iki değer ekseninde gerçekleştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Celal Nuri, Osmanlı/Türk modernleşmesi ve Batılılaşma hareketi esnasında nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini açıklarken, Doğu toplumlarının zafer kazanmasının ancak Avrupa’nın bilimlerini ve üstünlüklerini, hatta düşünce yöntemini alarak gerçekleştirebileceğini ileri sürmüştür. Çünkü Batı teknik konularda oldukça ilerlemişken, Doğu’nun şimdiki uygarlıklarının üstün gelmesi mümkün değildir. Bu nedenle Celal Nuri, Doğu toplumlarının başarısını, genel uygarlığa yani Batı uygarlığına katılmakla olanaklı kabul etmiştir. Bu amaç doğrultusunda Türklerin tuttıkları yolun doğru yol olduğunu söyleyen Celal Nuri, bu şekilde başarının geleceğini savunmuştur (İleri, 2002:69).

Celal Nuri, Batılılaşma/modernleşme konusunda kendi düşünceleri ekseninde bir formül üretmeye çalışmıştır. Ona göre “önce dışarıdan taşıyıp al, sonra bu örneklerle bakarak yarat” anlayışı söz konusu olmuştur. Celal Nuri’ye göre bu anlayış, Türk toplumunun modernleşme sürecinde izlemesi gerektiği bir politika olmalıdır. Modernleşmeyi bu şekilde formüle eden Celal Nuri’ye göre, ilerlemenin gerçekleşmesi için ilk aşama başkalarından, yani Batı’dan

almaktır. Ondan sonraki süreçte yapılması gereken, Batı'dan alınan düşüncenin, geleneğin özünde yer alan düşünceden, koparılmadan yaratmaktır. “Alacaklarımızı tam almadıkça kendimizi daha eski çağda saymalıyız” diyen Celal Nuri, Batı'daki gelişmelerden faydalanılması yönünde düşüncelerini dile getirmiştir (İleri, 2002:178-181). Celal Nuri, Batılılaşmadan ne anladığını dile getirirken, izlenecek yolu da belirtmiştir. Buna göre Batı'nın her yönüyle örnek alınmasından ziyade tekniğinin ve yönteminin alınmasından yana olan Celal Nuri, Batılı düşüncüyü Türklerin kendi kültürlerine, geleneği göz ardı etmeden sindirmeleri neticesinde ilerlemenin gerçekleşeceğini düşünmektedir.

Celal Nuri, gelişmiş olan Avrupa medeniyeti karşısında şaşkınlığını gizleyememiş ve bu şaşkınlığını, güneşin ışıklarını göremeyen devletine-milletine seslenerek:

“İsrafil terakkî surûnu eline almış, ölüleri değil, doğmamışları bile diriltten gürültülü bir sadâ ileâlemi medeniyete, hayata davet ediyor, sen hâlâ kulaklarına pamuk tıkamakta inat mı edeceksin. Senin için mukadder olan, mukaddes vatanını ‘çiğnetmek, terk etmek, hırpalatmak, kısmen ölmek, öldürülmek,...sefil ve rezil olmak mıdır?... ebed-i müddetsin’ sen de bir kere ‘kanının küreyvâtındaki eski merdliği, eski mezâyâ ve seceyâyı, eski hatırâtı karıştır’ ve uykudan uyan” (İleri, 1913a:168-169)

diyecektir. Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin Batıya bu kadar yakın olup da Batı'daki gelişmelerden habersiz olunmasına bir anlam verememiştir. Özellikle Batı'nın çağdaşlaşp ilerlemesi esnasında, Osmanlı Devleti'nin gerileyiş nedenlerinden birisini de bu duruma bağlamıştır.

Celâl Nuri, Osmanlının kurtuluşu için Avrupa medeniyetini hedef gösterirken, Batı medeniyeti ile ilgili tereddütleri de yok değildir. Çünkü maddî yönden bir hayli ilerlemiş olan Avrupa'nın savaşlarla insanları kana boğan vahşi yönü, Avrupa medeniyetinin iyi tarafına gölge düşürmektedir. Bütün medeniyetlerin Asya'dan doğarak Avrupa'ya geçtiğini iddia eden Celâl Nuri, son noktada Avrupalı bir zihniyetle düşünebilmenin önemine dikkat çekmiştir (İleri,1331a:143-144).

1913 yılında medeniyeti 'sınaî' ve 'hakiki' olarak iki kısma ayıran Celâl Nuri, Avrupa'nın emperyalist politikaları ve ahlâksızlık gibi özelliklerini bir kenara bırakarak, Batı medeniyetinin alınmasını istiyordu. Ona göre Türkiye için öncelikli gerekli olan şey sınaî medeniyettir. Teknik-marifet, Batı'da fazlasıyla ilerlemiştir. Bilim ve fenden faydalanan Avrupa fazlasıyla ilerlemiştir. Felsefe, iktisat, edebiyat Avrupa'da maddî açıdan zengin bir alemin doğmasına yol açmıştır. Buna göre Asya ve Afrika geçmişi temsil ederken, Avrupa ve Amerika geleceği işaret etmektedir. İlerlemenin yolu istikbale uzanmaktan geçmektedir. Celal Nuri'ye göre bu duruma en iyi örnek Japonya'dır. Ancak, İslâmiyet'i temsil eden insanlar ilerlemenin bu tarafını görememişlerdir (Uyanık, 2004:253).

Batı uygarlığı bütünüyle mi alınacak, neler, nasıl alınacak? Bu tartışmalar arasında daha radikal görüşler ileri süren Batıcı aydınlardan Abdullah Cevdet'e karşılık Celal Nuri, prensip olarak Batıcı görünen fakat uygarlık değişimi ve modernleşme sürecinin sorunları üzerinde tavırlar sergileyen bir aydın konumundadır. Abdullah Cevdet ve arkadaşlarına göre birikinci medeniyet Avrupa

medeniyetidir. Avrupa medeniyetinin gülü ve dikeniyile birlikte alınması gerekmektedir (Cevdet, 1913:1984). Celal Nuri ise Batı'nın sadece teknolojisine gereksinim olduğu konusunda ısrar etmiştir. Çünkü Batı, Osmanlı Devleti'ne düşmanlık beslemektedir ve Batı'ya kültürel açıdan karşı çıkılması kaçınılmazdır (İleri,1913b:1949).

Celal Nuri, Avrupa'da yaşanan gelişmelerden uzak kalan devlet yönetiminin baskıcı tavrını eleştirmekte ve gelişmemenin nedeni olarak bu baskıyı göstermektedir. Çünkü Osmanlı Devleti, Batı'nın ilerlemelerine büsbütün yabancı, aykırı ve karşıt bir geleneği sürdürüyordu. Özellikle Osmanlılığın önemli bir bölümünü oluşturan ve Türk olmayan halklar, Batı'daki gelişmelere paralel olarak hareket etmeye çalışmışlar ve kendileri için geliştirici bir yol izlemişlerdir. Celal Nuri, ulus devlet anlayışı ile çakışan imparatorlukların Avrupa'nın ilerlemesine yabancı kaldıklarını ve reddettiklerini dile getirmiştir. Fakat Celal Nuri, Osmanlı bünyesindeki azınlıkları, özellikle Hıristiyan halkların din adamlarını, ulusal kimliği koruyup pekiştirmek için kurulmuş yarı gizli hükümetçik olarak kabul etmiştir (İleri, 2002:33). Batı'daki teknolojik gelişmelerin takip edilmemesi ve geleneğin sürdürülmesi, Osmanlı Devleti himayesindeki unsurların kendi başlarına Batılılaşmalarının bir göstergesi olmuştur. Bu durum daha sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında olumsuz şekilde görülecektir.

Osmanlı Devleti'nin geleneğe önem vermesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, Batı'daki gelişmelerin teknik yönüne kayıtsız kalınamayacağını ifade etmiştir. Celal Nuri yaşam mı, yoksa gelenek mi? sorusunu dile getirmiş ve bu konudaki düşüncesini Batı ve Doğu

toplumlarından örnek vererek açıklamıştır. Celal Nuri için bu sorunun cevabı aslında çok basittir. “Yaşamak asıl olandır” diyen Celal Nuri, geleneğin ne kadar soylu olursa olsun bir süsten ibaret olduğunu öne sürmüştür. Celal Nuri, geleneklerin, özellikle Osmanlı geleneğinin ne kadar değerli olduğunu bir çok kez dile getirmiş fakat işe yaramadıktan sonra geleneğin önemsiz bir unsur olduğunu söylemiştir. Celal Nuri, Batı ve Doğu uygarlıkları arasındaki ilerleyiş ve gerileyiş bu şekilde açıklamaya çalışırken, Batı’nın gelenekten vazgeçerek yaşama daha çok önem verdiğini; Doğu’nun ise gelenekten silkinmeyip yaşamı ikinci plana attığını belirtmiştir. O halde gelenekleri yaşamların belirlediğini söyleyen Celal Nuri, Osmanlı Devleti’ni gelenekten kopamaması ve Batı’dan habersiz kalarak gelişmelerden uzak kalmasından dolayı eleştirmiştir (İleri, 2002:53). O halde her gelenek yaşam doğrultusunda ele alınacak olursa, her geleneğin olduğu gibi korunması mümkün değildir. Yani burada Celal Nuri’nin belirtmek istediği gibi “Avrupalılaşmak” adına sadece Batı’nın tekniğinin alınması, kültürel değerlerine dokunulmaması gerektiği görüşü önem kazanmaktadır.

Celal Nuri, Batılılaşma hareketinin yöntemini belirttiikten sonra, hangi alanlarda ne gibi gelişmeler yapılması gerektiği konusunda görüşlerini belirtmiştir. Celal Nuri’nin Batılılaşma konusunda görüş bildirdiği alanların başında “dil” konusu yer almıştır. Celal Nuri’ye göre Batılılar gibi gelişmiş ve yaygın bir dil kullanmak, ilerleme noktasında zihniyetin şekillenmesinde ve Batı’ya ayak uydurmada önemlidir. Ancak bu şekilde Türklerin modernleşebileceğini belirten Celal Nuri, dili, uygarlık sembolü olarak görmüştür. Buna göre uygar

bir toplum olabilmek ve Asyalılıktan kurtulabilmek için dildeki sıkıntıların giderilmesi gerektiğini dile getirir. Celal Nuri, Avrupa ile boy ölçüşebilmek için, dil konusunda ilerlemenin öncelikli gereklilik olduğunu savunur. Bu bağlamda dil, aynı zamanda ulus olarak düşünce yapımızın da şekillenmesinde önemli bir yer edinecektir. Celal Nuri, dildeki ilerleme konusunda bir benzetme yaparak, nasıl ki Batılı gibi giyinmek konusunda bir düzenlilik var ise, dilde de aynı düzenliliğin olması gerektiğini savunur (İleri, 2002:131-137).

Batılılaşma hareketleri esnasında Osmanlı Devleti'nin ilerlemesinde dile ayrı bir önem veren Celal Nuri'ye göre Batı ile boy ölçüşebilmek için dilbilimsel çalışmalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Çünkü Osmanlıların düzenli bir dilbilgisine sahip olmadığını dile getirirken, yayınlanmış Türkçe kitapların azlığından yakınmıştır. Celal Nuri için bir uygarlıkta önce bilim düzenlenmeli, daha sonra onun öğretilmesi gerçekleşmelidir. Bu noktada üzüntüsünü dile getirirken “Türkçeye yazık oldu” diyen Celal Nuri, hiçbir uygarlığın, dillerini çözülmeden uygar olmadığını dile getirir. Bu nedenle Türklerin, Türkçe'yi çözümleyerek uygarlaşacağını altını çizmiştir. Bu konuda Türkçe'nin, başka uygar dillerin genellikle anlatabildikleri her kavramı alabileceğini dile getiren Celal Nuri, dil konusunda ilerlemenin önemine değinmiştir (İleri, 2002:138-150).

Celal Nuri, dil konusunun yanı sıra eğitim konusuna da önem vermiştir. Batılılaşma hareketleri esnasında Türk eğitim sisteminin şekillenmesinin, uygarlaşma ve Batı ile mücadele açısından önemine değinmiştir. Celal Nuri, modernleşme hareketi esnasında uygarlaşmanın ve Batı ile mücadelenin gerçekleşebilmesi için

öncelikle okur-yazar oranının arttırılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ona göre okur-yazar olmayan insanın uygar bir insan haline gelmesi mümkün değildir. Batı ile Doğu insanı arasındaki farkın kapatılması için dilden sonraki ikinci önemli konu eğitim olmuştur. Bu nedenle Batılılaşma sürecinde ilerlemenin gerçekleşmesi için her Türk'ün en azından okur yazar olması gerekmektedir. Böylece onun için Türk inkılâbının en önemli ilkelerinden birisi, bilgisizliğin ortadan kaldırılması olmuştur. Aksi takdirde hiçbir ulusa karşı üstün gelinemeyecektir. Eğitime verilecek önem sayesinde ilerlemenin hızlanacağını söyleyen Celal Nuri, üniversite eğitiminin önemini vurgulamıştır. Üniversite eğitimi almış eğitimcilerin olmasını arzu eden Celal Nuri, “hem ilköğretim okullarını sayısı artabilsin, hem de ilerleme hareketi hız kazanarak uygarlaşma daha çabuk gerçekleşsin” şeklinde düşüncelerinden bahsetmiştir (İleri, 2002:171-173).

3.3.2. Evrimci Görüş

Celal Nuri, Batılılaşma ile ilgili düşüncelerini dile getirirken tamamen Batıcı bir aydın olmadığını ve Batı'nın sadece bir model olarak alınması konusunda görüş bildirdiği görülmektedir. Celal Nuri, Batılı birçok düşünürden etkilenmiştir ki, bunlardan en önemlilerinden birisi Darwin'dir. Celal Nuri'nin, evrim teorisinden etkilenişi, batılılaşma ve Türk inkılâpları üzerine düşüncelerinde önemli pay sahibi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin geleneğindeki en önemli unsur olarak gördüğü İslamiyet ve Türklük ekseninde bir takım yenilikler gerçekleşebileceğini çoğu kez dile getiren Celal Nuri, bu noktada

geleneği reddetmeyen bir yenilikçi olduğunu gözler önunesermiştir.

Celal Nuri, ekonomik, siyasal ve toplumsal değişimlerin devrim yada evrim yoluyla gerçekleştirilebileceğini düşünmüştür. Gelenekten kopmayan bir yenilikçi kimliğine sahip olan Celal Nuri, yapılacak yeniliklerin toplum tarafından benimsenmesi açısından devrimden ziyade evrimci anlayışla hareket edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu noktada Fransız Devrimi'nin Türk İnkılapları açısından bir örnek kabul edilemeyeceğini savunan Celal Nuri, daha çok İngilizlerin geçirdiği evrimin örnek alınabileceğini düşünmektedir. Özellikle İngilizlerin geçirdiği evrimi örnek gösteren Celal Nuri, Türk milletinin de bu şekilde bir evrim geçirebileceğini belirtmiştir. Celal Nuri, buna karşın Fransız Devrimi'ni gelip geçici bulmuştur. Ona göre Türk inkılaplarının ve modernleşme hareketlerinin Fransız tarzı bir devrimle gerçekleşmesi mümkün değildir (İleri, 2002:219-221).

Celal Nuri'ye göre Türk inkılapları ile gerçekleşmesi düşünölen yenilikler bir amaç gütmeleri bakımından devrim olarak görölebilir; fakat burada gerçekleştirilmesi gereken amaç için söz konusu inkılapların her biri birer araçtır ve bu araçlar evrim yolu ile gerçekleştirilecektir (İleri, 2002:221). Yani denilebilir ki, Celal Nuri'nin Türk İnkılapları ve modernleşme konusundaki düşüncelerinde devrim bir amaç iken, yaşanacak yenilikler birer evrimdir ve araçtır. Celal Nuri budüşüncesinitemellendirirken, Türk ulusunun bir geçmişinin ve geleneğinin olduğunu, belki de 2000 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte, “günün birinde bütün geçmişten ve geleneklerden vazgeçilir mi?” şeklinde bir

soru yöneltmiştir (İleri, 2002:222). Celal Nuri'ye göre evrime uyulursa, yapılacak olan yenilikler, Türk toplumu için daha sağlam temeller üzerine atılacak ve kalıcı olacaktır.

Celal Nuri'ye göre Batı'nın teknolojik konulardaki ilerlemesi, bir model olarak alınabilir ve bu durum Türk toplumu için elverişlidir. Fakat Celal Nuri'ye göre Türklerin yeni bir yaşam biçimine geçebilmek amacıyla gerçekleştireceği devrim, Türklerin dili ve dini üzerinde imkansız olacaktır. Çünkü dil ve din, Türk toplumu üzerinde yerleşmiştir. Dil ve din konularında ancak evrim olanaklı bulunmaktadır. Celal Nuri'nin, yapılacak yeniliklerin dil ve din konularında evrim ile gerçekleşebilmesi konusundaki düşüncesi, Türklerin geçmişi ile alakalıdır. Celal Nuri'ye göre Türkçe'nin ulusça benimsenmiş olan dilbilgisi kurallarının değişmesi artık mümkün değildir. Fakat dil konusunda değişime ve evrime gereksinim vardır. Aynı şekilde İslamiyet'te ulusça benimsenmiş bir takım kurallardan dolayı devrim gerçekleştirilemeyecek bir alandır. Celal Nuri'ye göre, İslamiyet'in özüne etkide bulunulmadan ve arılığına yüceltilmesiyle birlikte din, insanlar arası ilişkilerde, ahlak ve maneviyat alanında gereksinimleri giderecek bir duruma getirilmelidir. O, bir taraftan Türk inkılâplarının evrimi izlemesini zorunlu görürken; diğer taraftan ise inkılâpların geçmişi yıkacağını, evrimin ise geleceği inşa edeceğini dile getirmiştir (İleri, 2002: 224-226).

Celal Nuri, Türk inkılâplarının gerçekleştirilmesinde evrimci görüşün önemine bu şekilde değinirken, bu süreçte evrimin gerçekleşmesindeki yavaşlığa dikkat çekmiştir. Çünkü Celal Nuri'ye göre evrim ne denli çabuk olursa, gerileme de o denli hızlı

gerçekleştirilecektir. Birdenbire ve düşünülmeden yapılan hiçbir eyleme bir karşı tepki gelmemesi olanaksızdır. Bu nedenle Celal Nuri, evrimin ilkelerine uyulması konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Bir ulusun büyümesini, bir çocuğun ya da bir bitkinin yetişmesinden farksız görmesi, Celal Nuri'nin dile getirdiği evrimci görüşün önemini ortaya çıkarır (İleri,2002: 242).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ’NİN ÇÖKÜŞÜ

4.1. Celal Nuri’ye Göre Osmanlı Devleti’nin Çöküş Nedenleri

Celal Nuri, bir taraftan değişim ve yenilikten bahsederken, diğer taraftan geleneğin özündeki değerlerin de önemli olduğunu zikretmiştir. Gelenekçi bir yenilikçi profiline sahip olan Celal Nuri, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu olumsuz gidişata bizzat şahit olması bakımından önemli bir kişiliktir. Osmanlı Devleti’nin çöküş dönemine tanık olan Celal Nuri, Batılılaşma hareketleri ile ilgili düşüncelerini dile getirirken, Osmanlı Devleti’nin hangi konularda noksanlık yaşadığını ve hangi nedenlerden dolayı çöküşe doğru yol aldığını açıklamaya çalışmıştır. Celal Nuri, Osmanlı Devleti’nin yaşadığı çöküşün nedenlerini özellikle “Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniyye ve Mukadderat-ı Tarihiyye” isimli kitabında dile getirmiştir. Celal Nuri’nin bu kitabı, günümüz Türkçesi’ne “Uygarlıklar Çatışmasında Türkiye” olarak Mahir Aydın tarafından çevrilmiştir. Bu kitapta genel olarak Osmanlı Devleti’nin çöküş dönemi ele alınmıştır. Celal Nuri, Osmanlı Devleti’nin çöküş nedenlerine değinirken azınlıklardan yönetim eksikliğine, ekonomik sıkıntılardan din konusuna ve dışa bağlı nedenlere değinmiştir.

Azınlıklardan Kaynaklanan Nedenler

Celal Nuri, Osmanlı Devleti’nin çöküş nedenlerini dile getirirken, öncelikle azınlıklar konusuna yer vermiştir. Özellikle Osmanlı Devleti himayesindeki azınlıkların sayısı, Celal Nuri için bir çöküş nedenidir. Çünkü Osmanlı himayesinde çok sayıda azınlık bulunmaktadır. Tek bir unsurdan oluşan ulusların daha iyi

ilerleyeceğini düşünen Celal Nuri, Osmanlı Devleti için de bu durumun geçerli olduğunu dile getirmektedir (İleri, 2004:49). O halde Celal Nuri'nin düşüncesinden hareketle ilerlemenin yaşanmasında toplumsal birliğin önemi ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde çok sayıda ve farklı unsurdan meydana gelmiş bir toplumun sorunsuz olması mümkün görülmemektedir.

Celal Nuri'ye göre Osmanlı himayesindeki azınlıklar üzerinde Türkleştirme politikasının uygulanması gerekmektedir. Fakat böyle bir politikanın azınlıklar üzerinde uygulanamaması, Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti açısından bir çöküş nedenidir. Çünkü azınlıklar ile Türk toplumunun tarih sahnesinde ayrı yaşadığı görülmektedir. Celal Nuri, bu kadar çok sayıdaki azınlığın Türk toplumundan ayrı yaşamasını, dış güçlerin bu azınlıkları kendi amaçlarına göre kullanmaları bakımından değerlendirmesi, bir diğer çöküş nedeni olarak görülmektedir. Çünkü bu azınlıklar Osmanlı Devleti'ne hiçbir zaman bağlılık duymamışlar, hatta karşıt olmuşlardır. Komşu devletler özellikle bu durumdan istifade etmişler ve azınlıkları kullanarak Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmışlardır. Azınlıkların bu şekilde Osmanlı Devleti'ne kışkırtılması, Osmanlı'nın ilerlemesine engel olurken, gerileyişini hızlandırmıştır (İleri, 2004:52-54). Azınlıklar konusundaki sıkıntıları dile getiren Celal Nuri'nin düşüncelerinden de anlaşıldığı gibi devlet içerisinde devletin çaresizliği ve imkansızlığı ortaya çıkmaktadır.

Yönetim ve Kurumlaşma Eksikliğinden Kaynaklanan Nedenler

Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti'nin gerileyiş ve çöküş nedenlerinden bir diğeri, yönetim ve kurumlaşma konularında görülen eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Celal Nuri, yaşadığı dönemi göz önüne alarak bu eksikliği dile getirirken, Osmanlı topraklarının uzak semtlerinde kurumlaşmanın olmadığına ve yönetimin etkisiz kaldığına dikkat çekmiştir. Celal Nuri, “başımıza ne geldiyse hep yönetimsizlikten ve kötü yönetimden gelmiştir” şeklinde, konu hakkındaki düşüncelerini dile getirirken, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yönetim konusunda yeteneksiz olduğunu belirtmiştir (İleri, 2004:59).

Celal Nuri, yönetim konusundaki yeteneksizliği, Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerinden birisi olarak değerlendirirken, azınlıklar konusunda da önemli olduğunu altını çizmiştir. Orhan ve Murat Hüdavendigâr zamanlarında pek önemli yönetim ilkelerinin ortaya konduğunu dile getiren Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin yükselişe geçmesiyle bu ilkelerin yaşamasının imkansız hale geldiğini ifade etmiştir. Celal Nuri, yaşanan Doğu sorununun nedenini de yönetimde görülen yeteneksizliğe bağlamaktadır. Özellikle böyle bir yönetim yeteneksizliğinin gerçekleşmemesi halinde azınlıkların Osmanlı Devleti içerisindeki kışkırtılmalarının mümkün olmayacağını belirten Celal Nuri, azınlıkların yarattığı sıkıntılarla karşılaşılmayacağını vurgulamıştır. Fakat Celal Nuri'ye göre, yönetimde görülen yetersizlik ve yeteneksizlik, Osmanlı azınlıklarından bir kısmının özerk beylikler ya da devlet kurmadaki başarılarına neden olmuştur. Oysa tek birulustan oluşmayan bir

toplumda birliğin sağlanması ancak devletin iyi yönetilmesi ile gerçekleşebilecektir (İleri,2004:59-60).

Ekonomik Nedenler

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerinden söz ederken, ekonomik nedenlere de değinmektedir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik bakımdan tutsak bir devlet haline gelmesi, çöküş sürecinin hızlanmasına neden olmuştur. Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin daha kuruluş döneminde savaşçı özelliğe sahip bir devlet olarak hareket etmesini ve “çalışmak” kavramı hakkında herhangi bir faaliyet içerisinde bulunmamasını eleştirmektedir. Celal Nuri, savaş kazanmanın sona erdiği, fetihlerin bittiği dönemde ekonomik tutsaklığın boy gösterdiğini dile getirmektedir. Osmanlı Devleti'nde ticaretin azınlıkların elinde bulunduğunu belirten Celal Nuri'ye göre savaşmaktan başka bir şey bilmeyen Türkler, artık gelirsiz kalmıştır (İleri, 2004:65). Osmanlı Devleti, ekonomik anlamda gerileyişi ve çöküşünü hızlandırırken, aynı zamanda azınlıkların toplum içerisinde güç kazanmasına neden olmuştur. Bu durum daha sonraki süreçte Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmalarına fırsat vermiştir.

Ekonomik bakımdan gerileyişten dolayı Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ne saldırıları artmış ve bu saldırılar aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin gerileyiş ve çöküş sürecini hızlandırmıştır. Celal Nuri'ye göre ekonomik nedenden dolayı gerçekleşen saldırılar iki biçimde gerçekleşmektedir: Birisi barışçı yolla, diğeri savaşla. Barışçı yolla gerçekleşen saldırılar, kimseye zarar vermeden sessizce

yapılmıştır. Bu şekilde Batılı devletler, her gün Osmanlı topraklarını para ile birkaç kilometrekare almaktadır. Celal Nuri, Batıların özellikle bu yolla Osmanlı Devleti'ne saldırdıklarını dile getirirken, bu devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başladıklarını belirtmiştir. Celal Nuri'ye göre Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması, ilkin kontrolü, ikincisi üstünlüklerini, üçüncüsü Osmanlıyı koruma altına almayı ve son olarak Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır (İleri, 2004:131). Nitekim bütün bu girişimlerin sırasıyla gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı Devleti, birçok faktörün yanında ekonomik faktörün de etkileri ile gerilemiş ve çöküşe doğru gitmiştir.

Dışa Bağlı Nedenler

Osmanlı Devleti'nin gerileyişi ve çöküşüne neden olan iç nedenlerin yanı sıra dışa bağlı nedenler de bulunmaktadır. Özellikle Batı'nın bilim ve teknolojiye ilerlemesi, bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nde görülen Batıdaki gelişmelerden kopukluk, dışa bağlı gerileyişin en temel nedeni olarak görülmektedir. Avrupa'nın askeri ve siyasal alanlardaki gelişmeleri, Osmanlı Devleti'nin bu alanlardaki gerileyişi ile bağlantılı olarak görülmektedir. Celal Nuri'ye göre Batı devletleri, maddi üstünlüklerinden yararlanarak Osmanlı Devleti'ni küçültme ve yok etme amacı gütmüş, bu amaçla hareket etmiştir. Bu amaçla bir yandan Rusya'nın, bir yandan da Avusturya'nın etkisi, Osmanlı Devleti'nde fazlasıyla hissedilmiştir. Özellikle Rusya'nın izlediği politikadan dolayı çok sayıda Osmanlı azınlığının ayaklandığını söyleyen Celal Nuri, bu ayaklanmalar

neticesinde Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya gibi devletlerin kurulmasına örnek vermiştir (İleri, 2004:127). Nitekim Osmanlı'nın gerileyişi ve çöküşünde azınlıkların bu şekilde ayaklanmaları, dışa bağlı bir neden olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, bu ayaklanmalar neticesinde birçok toprağını kaybetmek zorundakalmıştır.

4.2. Çöküş Nedenlerinin Batılılaşma Zihniyet ile İlgisi

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinin birçok nedenden kaynaklandığını dile getirirken, bu süreci sadece birkaç yüzyıl ile değerlendirmemiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemi olarak adlandırılan İstanbul'un fethi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin çöküşünün başladığını belirtmektedir. Bu konuda farklı yorumlar dile getiren Celal Nuri, özellikle İstanbul'un fethi ile ilgili olarak; "Eğer Fatih, İstanbul'u fethettiği zaman kültürel değerlerine de sahip çıksa idi, Rönesans ve Reform hareketlerinin Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilebileceğini ve Batı'nın göstermiş olduğu ilerlemenin Osmanlı Devleti'nde yaşanabileceğini" dile getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki tek politikasının kendi otoritesini korumak olduğunun yanlışlığına değinen Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin aslında yükselişe geçtiği dönemin düşüşe geçtiği dönem olduğu şeklinde görüşlerini belirtmiştir (İleri,2002:22-25).

"Türk İnkılabı" isimli kitabında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına yol açan hastalığın tanımını yapan Celal Nuri, iki noktaya dikkat çekmiştir. Bu noktalardan birincisi, devletin birçok halktan kurulu olmasıdır. Osmanlı himayesindeki farklı unsurlar, güçlü

devletlerin zamanla Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına bir risk oluşturmasına neden olmuştur. İkinci nokta ise, Türklerin ulusal bir amaç izlememesidir. Bu konuda Celal Nuri, Türklerin diğer azınlık halklar gibi bir amaç izlememesini ve bütün güçlerini saltanatın korunmasına vermelerini eleştirmektedir (İleri, 2002:32). Böylelikle Osmanlı Devleti himayesinde bir araya gelen azınlıklar büyük bir yönetim zafiyetine neden olmuş ve Osmanlı'nın çöküş sürecini hızlandırmıştır.

Celal Nuri'ye göre İstanbul'un fethi ile birlikte yaşanan bu gelişmeler, Endülüs Devleti'nde yaşanan bir takım hadiselerle benzerlik gösterir. Endülüs Devleti, hakimiyeti altına aldığı yerlerdeki insanlara hoş görülme davranmış, baskı ve otorite kurmamıştır. Fethettikleri bölgelerdeki halklara birçok haklar vermiştir. Bu durum Endülüs Devleti'nin sonunu hazırlamıştır. Celal Nuri, Endülüs Devleti'nde yaşanan bu gelişmeleri, İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in uyguladığı politika ile benzer görmüştür. Endülüs'ün başına gelenler, Osmanlı'nın da başına gelmiştir. Osmanlı Devleti, fethettiği yerlere Avrupalılar gibi yerleşmemiştir. Celal Nuri, "Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiğinde daha az merhametli olsaydı kalıcı, sürekli devlet haline gelirdi" diyerek eleştirel bir görüş ortaya koymuştur (İleri, 1331b:19-21).

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin düşüşe geçtiği dönemi İstanbul'un fethine kadar götürürken, çöküş sürecinin Batılılaşma ile önemine bu şekilde değinmiş oluyordu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin, İstanbul'un fethiyle gerçekleştiremediği Rönesans ve Reform hareketlerinin daha sonraki süreçlerde Batı'da gerçekleştirilmesi ve

Batı'daki ilerleyiŖe neden olması, ilerleyen zamanda Osmanlı'nın gerilemesine de etkilerde bulunmuŖtur. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin çöküŖü, Batı'daki geliŖmelerden uzak kalmasıyla açıklanabilir. Neticede de Osmanlı Devleti'nin Batı'dan uzak kalıŖı, son iki yüzyılda gerçekleştirilmeye çalıŖılan BatılılaŖma hareketlerine neden olmuŖtur.

BEŞİNCİ BÖLÜM: CELAL NURİ VE TÜRK İNKILABI

Celal Nuri, Osmanlı/Türk modernleşmesi hareketinin detaylarını ve gelişimini bilen, aynı zamanda yaşayan birkişiliktir. Celal Nuri, gerek Osmanlı Devleti'nin yaşadığı buhranı, gerekse bizzat seyahatleri ile gezip gördüğü gelişmiş Avrupa ülkelerinin geldikleri konumu çözümlemiş ve çalışmalarında yer vermiştir. Bu süreçte Batı'daki gelişmeler karşısında bir yandan Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve bu çöküşün nedenlerini dile getirmeye çalışırken; diğer yandan bu kötü gidişatın nasıl düzelebileceği konusunda kafa yormuştur. Celal Nuri, Türk toplumunun yaşadığı değişim ve gelişim sürecini dile getirirken, modernleşmesi gereken Osmanlı Devleti'nin rotası hakkında yol haritası çizmiştir. Celal Nuri için bu rota, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki gerileyişinin kabul edilmesi, Batı'daki gelişmelerin teknik yönlerinin kısa bir süre de olsa alınması gerektiği ve bu teknik sayesinde İslamiyet ve Türk geleneklerinin etrafında bir takım yeniliklerle (kendi deyimi ile inkılâplar) yeni bir anlayışın geliştirilmesi hususunda cereyan etmiştir. Batılılaşma ve Osmanlı/Türk modernleşmesi hareketi ile ilgili düşüncelerine yer verdikten sonra, bu bölümde Celal Nuri'nin modernleşme konusunda yapılacak yenilikler (inkılâplar) hakkında bilgiler verilecektir. Böylece kötü gidişatın düzeltilmesi ve kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılması gereken yeniliklerin (inkılâpların) hangi alanlarda ve ne şekilde gerçekleşeceğine değinilecektir.

5.1. Celal Nuri'ye Göre Türk İnkılâbının Karakteri

Celal Nuri modernleşme hareketlerinin ardından yeniliklerin yapılması gerektiğini dile getirirken, bu değişimi özellikle “Türk İnkılâbı” isimli kitabında ele almıştır. Celal Nuri, Türk inkılâbı hakkında görüşlerini dile getirmeye çalışırken, öncelikle bu inkılâpların tarihsel olarak bütünlüğüne işaret etmiştir. Celal Nuri'ye göre söz konusu olan bu inkılâplar, Osmanlı Devleti parçalanmadan önce planlanmış bir harekettir. Özellikle Osmanlı Devleti'nde yaşanan son iki asırlık değişim, Türk inkılâplarının adımları olarak görülmelidir. Bu nedenle Celal Nuri'ye göre, Türk inkılâplarını ve bu inkılâpların ortaya çıkardığı toplumsal gelişmeleri anlayabilmek için Osmanlı tarihinin kuruluşuna kadar gitmek ve bu tarihi bir bütün olarak almak gerekmektedir. Aksi takdirde Türk inkılâbı üzerine sadece son dönemleri düşünerek söz söylemek, Celal Nuri'ye göre büyük bir yanılgı olarak kabul edilmektedir (İleri, 2002:4-5).

Celal Nuri İleri, soyadından anlaşılacağı üzere sürekli ileriye yani geleceği düşünen bir şahsiyettir. Çünkü Celal Nuri, ilerlemenin olduğu ve geleceğin düşünüldüğü bir ortamda başarının sağlanacağını düşünmektedir. Celal Nuri'ye göre bir millet gücünü geçmişinden ziyade geleceğinden almaktadır. Geçmiş, insanlığın çocukluk evresi olarak görülebilir ve tam olarak gelişmiş olduğu söylenemez. Celal Nuri'ye göre inkılâp demek, geçmişe karşı çıkmak demektir. Gelişme ve ilerleme, geçmişin inkarından başka bir şey değildir. O halde her ilerleme, geçmişten uzaklaşmaktır (İleri, 1923:11).

Celal Nuri, Osmanlı himayesindeki azınlıklar dışında kalan toplulukları Türk olarak adlandırmıştır. Ona göre Türk ve Türkiye

kelimeleri, ancak Türk inkılâbıyla resmiyet kazanacaktır. Celal Nuri, Osmanlı Devleti döneminde Türklerin, diğer milletler gibi sadece etnik bir topluluğu ifade ettiğini dile getirirken, Türkler için ülke olarak tek bircoğrafya göstermemiştir. Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti, Avrupa'nın ortasında bir Asya hayatı yaşıyordu. Avrupalılaşmak ihtiyacı bir açlık gibi bünyesini kemirmesine rağmen, devletin yapısını oluşturan bir takım unsurlar bunu engelliyordu (İleri, 1922:25).

Celal Nuri, Türk inkılâbının gerçek tanımını yaparken, "Türk ulusunun Osmanlılıktan soyunuşu..." şeklinde bir cümle dile getirmiştir. Celal Nuri için bu düşünce, aynı zamanda yapılması gerektiğini düşündüğü inkılâpların biryol haritası veya temel gerekçesi olarak görülebilir. Bu nedenle Celal Nuri, bu tanımlı yaptıktan sonra, Türk inkılâbının gerçekleşmesinde üç etkenin önemine değinmiştir. Bu etkenlerde birincisi, Türk ulusunun bu değışimin gerçekliğine inandırılması hususundadır. İkinci etken, Türklerin ulusluluk görüşünün önemine varmalarıdır. Son etken olarak, bu inkılâpların gerçekleşmesi adına bu harekete önderlik edecek büyük bir şahsiyetin varlığıdır. Bu etkenlerin varlığıyla gerçekleştirilebilecek Türk inkılâbı ile Osmanlılığın parçalanacağını dile getiren Celal Nuri, böylece Türk ulusunun bütün bağımsız bir devlet olmak üzere diriliş sırrına kavuşacağını ve bunun sonucunda da Türklerin hem devlet hem de toplum biçimlerinin değışeceğini düşünmektedir (İleri, 2002:74-75). Bu noktada Celal Nuri'nin düşüncesindeki Türk inkılâbının Türk toplumu için önemi ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Osmanlılığın parçalanması ile birlikte Osmanlı Devleti himayesindeki Türk

ulusunun yeni bir devletin, yani Türkiye Cumhuriyeti'nin himayesinde olacağı görülmektedir. O halde Celal Nuri, inkılâp ile bir değil, iki sonuç elde etmek istediği görülmektedir.

Türk inkılâbının gerçekteşmesinde gerekli olan aşamaları ve etkenleri dile getiren Celal Nuri'ye göre bu inkılâbın bir orijinallik taşıma özelliği yoktur. Celal Nuri için Türk inkılâbı aslında izleyici bir özellik taşımaktadır ki, izlemekte olduğu ise Batı'dır. O halde Batı'nın ilerlemesinde katettiği yollar ve yöntemler izlenerek Türk inkılâbı gerçekteştirilecektir. Bu bakımdan Türk inkılâbı bir orijinallik taşımamaktadır. Celal Nuri'ye göre yapılması gereken "almak" ve bu alınanları kendi değerlerimiz ekseninde geliştirmektir (İleri, 2002:78). Bu konuda Osmanlı Devleti'nin sona erme sürecine değinen Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin ne kadar iyi yönetilirse yönetilsin bir süre daha ayakta kalabileceğini fakat daha sonra Osmanlı saltanatının sona ermesini engellemenin mümkün olamayacağını dile getirmiştir. Çünkü dünyada krallık ile yönetilen devlet modellerinin modasının geçtiğini belirten Celal Nuri, insanlığın artık bu yönetim şekline dayanamayacağını söylemektedir (İleri, 2002:92). O halde Batı'daki gelişmelerin alınması ve kendi değerlerimize uygun şekilde geliştirilmesi aşamasında, "saltanatın" da olması gerektiği gibi bir muamele görmesine değinen Celal Nuri, Batı'da yaygınlaşan "cumhuriyet" yönetim şeklini işaret etmiştir.

Celal Nuri, Türk inkılâbı üzerine düşüncelerinin zorluklarının da farkındadır. Celal Nuri, Türk inkılâbı ile birlikte ilk defa Hristiyan olmayan bir ulusun Avrupa uygarlığını kabul ettiğini; yine tarihte ilk kez bir İslam topluluğu içerisinde olan bir ulusun İslami inançlarını

korurken diğer taraftan dünya kurallarında özgürce hareket ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca ilk defa bir Orta Asya kökenli bir ulus (Türk), Asya'nın toplumsal ve tarihsel yazgısından ayrıldığıını söylemektedir (İleri, 2002:117). Celal Nuri, söz konusu Türk inkılâbı üzerine fikirlerini ortaya koyarken, bu inkılâp düşüncesinin Osmanlı Devleti himayesindeki Türk ve Müslüman toplumlar için bir ilk olması özelliğine de değinmektedir. Böylece Türk ulusu, farklı bir kültürü örnek alarak değışime gidecek, bunun sonucunda yeni bir toplum şekli ortaya çıkacaktır.

Celal Nuri, Osmanlı/Türk modernleşmesi hakkında düşüncelerine yer verirken, yaşanacak değışimin yöntemi konusunda düşüncelerini ortaya koymuştur. Buna göre Celal Nuri, bu değışim hareketinin devrimden ziyade evrim şeklinde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Burada Celal Nuri için Türk inkılâbı bir araç olarak görülmektedir. Amaç ise Türk inkılâbının gerçekleşmesidir ve bu amaçlar evrimler ile gerçekleşecektir. Celal Nuri için Türk inkılâbı, aslında evrimler vasıtasıyla yapılacaktır. Celal Nuri, Türk inkılâbının tanımını yaparken, inkılâpların gerçekleşmesi adına bu harekete önderlik edecek büyük bir şahsiyetin varlığından söz etmektedir. Celal Nuri için bu şahsiyet, Mustafa Kemal'dir. Fakat bu noktada Celal Nuri ile Atatürk arasında bir fark olduğu göze çarpmaktadır. Bu farklılık, "Celal Nuri için Türk inkılâbı bir araç olarak görülürken, Atatürk için bu değışim bir amaç olarak görülmektedir" şeklinde yorumlanabilir. Çünkü Celal Nuri'ye göre Türk toplumunun şekillenmesi açısından Batı'nın tekniği ve yönteminin bir araç olarak kullanılması gerekirken, zamanı geldiğinde

de bu araçtan kurtulmak gerekmektedir. Aksi takdirde örnek alınacak Batı gibi bir devlet ve toplum olma amacı, Celal Nuri'nin düşüncelerinde rastlanılmamaktadır.

Celal Nuri, gerçekleşmesini araç olarak gördüğü Türk inkılabı için söz konusu evrimlerin oluşma sürecine de değinmektedir. Celal Nuri için evrim ne denli çabuk olursa, gerileme de o kadar çabuk gerçekleşecektir. Bunun için söz konusu Türk inkılâbı bir an önce yapılmalı, fakat evrim süreci zamanla atlatılmalıdır. “İnkılapta hızlılık, evrim de yavaşlık esastır” diyen Celal Nuri, gerçekleşmesini düşündüğü yeniliklerin bir anda olmayacağını, zamanla toplum tarafından benimsenerek oturacağını dile getirmiştir (İleri, 2002:241-242). Böylece Türk inkılâplarının ilkesini ortaya koyacak olan Celal Nuri, Avrupalılara karşı gelebilmek için maddi ve manevi bakımdan onlar gibi donanmak gerektiği sonucuna varacaktır. O halde Türk inkılâbının temel ilkesinin bundan başka bir şey olamayacağını söyleyen Celal Nuri, izlenmesi gereken yolu da bu şekilde dile getirmiş olmaktadır.

Celal Nuri'ye göre Türk inkılâbının gerçekleşerek zafere ulaşması ve Türk milletinin çağdaşlaşmasının tek koşulu zenginliktir. Buna göre iktisadi bakımdan kalkınmayı zorunlu gören Celal Nuri, burjuva sınıfının geliştirilerek meclise girmelerinin temin ve teşvik edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Böylece iktisadi kalkınmanın sağlanabileceğini dile getiren Celal Nuri, bir yandan da tasarrufun önemine değinmiştir (İleri, 1928a:15).

Celal Nuri'ye göre Türk inkılâbı herhangi bir ideolojinin peşinden gitmemiş ve bu şekilde başarıya ulaşmıştır. Bir yandan

Fransız ve Rus İnkılâplarından örnekler veren, diğerk yandan da Atatürk'ün inkılâplar hakkındaki düşüncelerinin isabet olduğunu dile getiren Celal Nuri, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Türkiye'nin inkılâp hükümeti, on bu kadar seneden beri, hiçbir ideologie'ye gitmediğinden, her ne tasavvur etmişse onu tatbik edebilmiş ve her tatbik edilen inkılâp kanunu takarrür etmiştir. İşte Gazi'nin fikirlerindeki isabeti burada görüyoruz. Fransız İnkılabı, Rus İnkılabı...Bu iki harekette daimi ilerlemeler ve gerilemeler kaydolunmaktadır. Bir tarih kitabı yazmadığımızdan, maatteessüf, müddeamızı misallerle teyit edemeyeceğiz. O diyarlarda cezr-ü medler oldu. Birçok ileri hareketlerden sonra soldan geri hareketlerine de tesadüf edildi. Lakin Gazi Mustafa Kemal'in tasavvur ve tatbik ettiği inkılâplardan hangisi geri alındır? (İleri, 2007:23)

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin “empirisme” ideolojisi ile hareket etmesinden dolayı uzun bir süre yıkılmadığını, fakat “hasta adam” olarak varlığını devam ettirdiğini dile getirmektedir. Celal Nuri'ye göre Türk inkılâplarında böyle bir ideolojinin olmaması, bir taraftan inkılâpların başarısını sağlarken, diğerk taraftan Atatürk'ün düşüncelerindeki haklılığını göstermiştir. Aynı zamanda çok kısa bir sürede yeniliklerin gerçekleşme imkanı olmuştur. Aksi takdirde ise Türk inkılâplarının başarısız olacağını ve Osmanlı Devleti ile aynı kaderi paylaşacağını düşünen Celal Nuri, Abdulhamit devrinde yada daha belirsiz bir dönemde yaşanılacağını dile getirmiştir (İleri, 2007:23- 24). Sonuç olarak Türk inkılâbının ve Cumhuriyet düşüncesinin, herhangi bir ideolojinin peşinde koşmaması, planlanan inkılâpların daha hızlı ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

5.2. Celal Nuri’de Türk İnkılâbının Uygulama Alanları

Celal Nuri’nin fikirlerinden anlaşılacağı üzere geleneği reddetmeden yeniliklerin gerçekleştirilmesi esastır. İslami değerler ve Türklük kavramının sahip olduğu değerlerin muhafaza edilerek inkılâbın gerçekleşmesi, Celal Nuri’nin dile getirdiği düşüncelerin ana konusu olma özelliği taşımakta ve bu durum Celal Nuri’yi tarih sahnesinde ayrı bir yere koymaktadır. Çünkü gerek Fransa ve İngiltere’de gerekse Osmanlı Devleti bünyesinde yaşanan değişim rüzgârları, bir devrim olarak benimsenmekte, geçmişin bütün değerlerinin yıkılarak geleceği oluşturmak amacı güdülmektedir. “Geçmişi yıkmakla gelecek kurulamaz” diyen Celal Nuri’nin, Türk toplumunda yaşanacak değişimin yolunu çizmiş olması, bilimsel açıdan önemini ortaya koymaktadır.

Celal Nuri’ye göre Osmanlı/Türk modernleşmesi ile birlikte yaşanacak değişimler, toplumu bir bütün olarak ilgilendirirken, bu değişimin yaşanacağı bir takım alanlardan söz etmiştir. Celal Nuri, Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile birlikte yaşanacak inkılâbın, Türk toplumu üzerinde şekillenmesi hususunda, inkılâbın gerçekleşeceği alanları dile getirmeye ve bunları açıklamaya çalışmıştır. Öncelikle ekonomik ve eğitim alanlarında yapılacak yenilikleri vurgulayan Celal Nuri, daha sonra Türk kadını, Türk dili ve alfabesi alanlarında yapılması gereken yeniliklerden söz etmiştir.

5.2.1. İktisadi İnkılâp

Celal Nuri'ye göre yeni kurulacak olan devletin şekillenmesinde açıklık kazandırılması gereken öncelikli konu ekonomidir. “Düzenli bir devletin ve ulusun her örgütünün temel dayanağı ekonomidir” diyen Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin düze çıkması için böyle bir anlayış geliştirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Sadece savaş ganimetleri ve vergilerle geçinmek, bir ulus ve devletin devamlılığını uzun süre sağlamayacaktır. Celal Nuri'ye göre Türk toplumu, atalarının yanlışlarını ödemek zorunda bırakılmıştır (İleri, 2002:204). O halde ekonomik anlamda yaşanması gereken değişim, önceki zihniyeti bir kenara bırakmak ve ekonomik alandaki inkılâba bu düşünce ile bakmaktır.

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin savaşçı ve yönetici özelliğe sahip bir devlet olduğunu ve ekonomik faaliyetlere önem verilmediğini öne sürmüştür. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti içerisindeki esnaf örgütünün ağırlıklı olarak Türk olmayan azınlıklardan oluşmasından yakınan Celal Nuri, “biz de marangoz, çiftçi, sanatkar şöyle dursun, bu mesleklerin gerektirdiği el becerilerine sahip insan, yok denecek kadar azdır” diyerek durumun önemine değinmiştir. Toplumun ilerlemesi adına ekonomi alanında gelişmek zorunluluğunu çoğu kez vurgulayan Celal Nuri, aksi takdirde bu yeniliklerin gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmiştir (İleri,2002:206).

Celal Nuri, ekonomi alanındaki olumsuzlukların yanı sıra Türk halkı adına sevindirici bir gelişmeden söz etmektedir. Bu gelişme, Türk halkının tarıma ve sanayiye karşı ilgisinin ve eğiliminin

olmasıdır. Artık Türk ulusunun gerçek gelir kaynağının ‘bütçe’ olmayacağından söz eden Celal Nuri, üretime geçilerek Türk ulusunun gelir kaynağında yaşanacak değişimi dile getirmiştir. Fakat Celal Nuri, bu yeniliğin topluma yerleşmesi ve düzenin geçikleşmesinin hemen olmayacağını, uzun bir süre gerekebileceğinin altını çizmiştir (İleri, 2002:207). Celal Nuri’nin, Türk inkılâbı için en önemli adımın ekonomi alanında olacağını dile getirmesinden anlaşılıyor ki, ekonomi temelli bir toplum ve düzen kurulmasını hedeflemiştir.

Türk inkılâbı içerisinde iktisadi inkılâbın gerçekleştirilmesinde neler yapılabileceği yönünde görüş bildiren Celal Nuri, öncelikle ekonomi eğitiminin önemi üzerinde durmuştur. Çünkü yaşam koşullarının değişmesi için Türk ulusunun ticaret ve sanayi alanlarında yer edinip ilerlemesi zorunludur. Celal Nuri için bu zorunluluğun gerçekleştirilmesinde gerekli olan zaman içerisinde Türk ulusunun ekonomik eğitimi denetim altında bulundurulmalıdır. Ekonomi alanında eğitime verilecek önemden de anlaşıldığı üzere Türk toplumunun yaşadığı değişimin ve ilerlemenin devamlılığı açısından ekonomi konusunda bilinçlenmek gerekmektedir. Bu çerçevede yapılacakları dile getiren Celal Nuri, bayındırlık işlerine önem verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bayındırlık işlerinde yollar, temizlenmiş ırmaklar, demiryolları, limanlar, suyolları, maliye kurumları, gümrük ölçüleri olmadan ekonomi alanında ilerlemenin gerçekleşmeyeceğini belirten Celal Nuri, bu alanda işleyişin bu noktalar üzerinden gerçekleşmesi gerektiğine değinmiştir (İleri, 2002:203).

Celal Nuri, Osmanlı Devleti’nin çöküş nedenlerinden birisini de

ekonomik nedenler olarak görmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti savaşı bir devlet özelliğine sahip olan ve savaşta kazandıkları ile zengin olan bir devlettir. Fakat son iki asırda neredeyse hiç savaş kazanılmadığı düşünülürse, Osmanlı Devleti son iki asırdır sadece elindeki birikimi ile yetinmek zorunda kalmıştır. Bu bakımdan Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü, geçim ilkelerindeki düzensizliğe bağlamaktadır (İleri,2004:143).

Geçim konusunda Türk toplumunun pasif bir özellik taşıdığını düşünen Celal Nuri, yetinmenin bir ilke haline geldiğini eleştirmektedir. Bu bağlamda iktisadi inkılâp ile birlikte Türk toplumunda kadın-erkek fark etmeksizin çalışılması gerektiğini düşünen Celal Nuri, kadın-erkek eşitliğinin, çalışma ve ekonomik ilerleme konusu ile olan ilgisini düşüncelerinde dile getirmiştir. Türk toplumunda aile başkanının, tüm ailesini beslemek zorunda olduğunu fakat bu durumun değişmesi gerektiğine dikkat çeken Celal Nuri, çalışmanın herkes için kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır (İleri, 2004:144). Böylece Celal Nuri'nin yeniden şekillenmesini düşündüğü Türk toplumunun aile yapısında, ekonomik faktörlere bağlı olarak birtakım yenilikler yaşanacaktır. Böylelikle “yetinme” anlayışından sıyrılacak olan Türk toplumu ve ailesi, dayanışma içerisinde bir bütün olarak varlığını sürdürecektir.

Celal Nuri, Türk inkılâbının iktisadi alanda gerçekleşmesi açısından yapılabilecek değişimleri dile getirirken, bu değişimlerin zorunluluğuna değinmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki iktisadi alandaki yöntemlerin yanlışlığından söz eden Celal Nuri, “biz, bu yanlış yöntemlerle, acaba Avrupa karşısında varlığımızı sürdürebilir miyiz?

Onlar bu derece işimize karışıp, baskı kurarken, eski yöntem ve gelenekleri sürdürmek olası mı?” sorularını dile getirmiştir. Celal Nuri bu sorulara pek olanak tanımamaktadır.

5.2.2. Eğitim Alanında Türk İnkılâbı

Celal Nuri, Türk insanının ilerleme göstermesi için yapılacak yeniliklerin başında ekonomik alandaki yenilik fikrini dile getirirken, aynı zamanda eğitimin önemine de yer vermiştir. Modernleşen Osmanlı/Türk toplumunun eğitimsiz kalmaması gerektiğini, ancak bu şekilde Avrupa’daki gelişmelere ayak uydurulabileceğini belirtmiştir. Türk inkılâbı ekseninde Cumhuriyet yönetim şeklinin, en uygun yönetim şekli olacağını düşünen Celal Nuri, bu yönetim şeklini yansıtması gereken bir eğitim sisteminin olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle öncelikle bütün Türk halkının okur-yazar olması, daha sonra eğitimde ilerleme kaydedilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Rus Devrimi’nden örnekler veren Celal Nuri, Türkler arasında yaşı her ne olursa olsun herkesin en azından okur-yazar olması gerektiğini söylerken, tasavvur ettiği Türk İnkılabı’nda eğitime verdiği önem görülmektedir. Çünkü Celal Nuri, Türk insanının modernleşerek, uygarlaşarak kültür sahibi olması gerektiğini öngörmüştür. Türk İnkılabı’nın temel ilkelerinden birisi olarak bilgisizliğin ve cehaletin ortadan kaldırılması gerektiğini dile getiren Celal Nuri, aksi takdirde hiçbir ulusa karşı üstün gelinemeyeceğinin altını çizmiştir (İleri,2002: 171-172).

Türk inkılâbının uygulama alanlarından birisi olan eğitim alanında öncelikle yapılması gereken, eğitime verilecek önem

doğrultusunda dil çalışmalarının gerçekleştirilmesidir. Bu konuda Celal Nuri, özellikle üniversite eğitiminin önemine değinmiştir. Avrupa'da birçok ülke gezen ve birçok gelişmiş Batı üniversitesini yerinde gören Celal Nuri, Türk inkılâbı ekseninde eğitim alanında ve üniversite eğitiminde neler yapılabileceği hakkında bilgiler elde etmiştir. Üniversite eğitimi almış eğitimcilerle olan ihtiyaca vurgu yapan Celal Nuri, ancak bu şekilde ilköğretimin daha sağlam temeller üzerine oturtularak gerçekleşeceğini ve Türk toplumunun ilerleyişinin daha hızlı olacağını dile getirmiştir. Türk toplumu için eğitim alanında yöntem konusundaki hataya vurgu yapmaya çalışan Celal Nuri, öncelikle konunun başlangıcının bilinmesi gerektiğini ve daha sonra bu konu hakkındaki sorunlara çözüm bulmaya çalışılabileceğini düşünmektedir (İleri, 2002:172-173).

Türk inkılâbının gerçekleştirilmesi adına herkesin en azından okur-yazar olması gerektiğinin önemine değinen Celal Nuri'ye göre, Türk halkı okur-yazar olmakla yetinmemelidir. Ona göre halkı okur-yazar yapmak yeterli değildir. Bunun yanı sıra Türk ulusunun sahip olduğu genel karakteri göz önünde bulundurulmalıdır. Türk ulusunun bazı özelliklerinin artırılması gerektiğini düşünen Celal Nuri, genel ahlakın geri kalmaktan kurtarılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu söylediklerinin nasıl yapılacağı konusunda açıkça bir cevap vermeyen Celal Nuri, ne türden eğitime gerek vardır? Eğitimin ne kadarı yaygınlaştırılmalıdır? Eğitimi, her yerde aynı oranda ve aynı biçimde mi yaymalıyız? Nasıl yaygınlaşırsa halk bundan yararlanır? Çalışma becerisi nasıl çoğalır? Daha sonra bu eğitimin, geriliğe neden olmaması için ne gibi önlemler alınabilir? gibi soruların yanıtlanması

gerektiğini dile getirir. Celal Nuri'ye göre Türk inkılâbı ile çözülmesi gereken sorunlardan binde biri, bu sorulardan oluşmaktadır (İleri, 2004:96). Celal Nuri, eğitimin yaygınlaşması gerektiğini savunurken, görülüyor ki metodolojik bir yanlışlık yapılmakta ve eğitimin yeniden yapılandırılması ile yeni bir metodolojiye sahip olunması gerekliliği söz konusudur. Türk toplumunda eğitim, sadece üst sınıfa değil, bütününe aynı şekilde verilmesi, Türk İnkılabı'nın genel karakterini yansıtacağı gibi, ilerleyişte bu şekilde gerçekleşecektir.

Eğitime fazlasıyla önem veren Celal Nuri, Türk toplumu için gerekli olan eğitim anlayışının temel dayanağının dil ve edebiyat olduğunu dile getirmiştir. Aksi takdirde bunlar olmadan eğitimin ilerlemeyeceğini dile getiren Celal Nuri, eğitimin aracı olarak dilin önemine dikkat çekmiştir. Bu amaçla neler yapılabileceğini dile getiren Celal Nuri'ye göre öncelikle okulların iyileştirilmesi, dil ve edebiyatın düzenlenmesi gereklidir. Elde incelmış, her tür düşünce ve duyguyu anlatmaya yeterli, kullanışlı bir dil olmadıkça gençlerin nasıl yetiştirilebileceğini soran Celal Nuri, buna cevap olarak “dilimiz, eğitimini ilerletmek isteyenlerimizi, yabancı dil öğrenmek zorunda bırakıyor” derken;çözüm olarak da, “dil o dereceye gelmeli ki, bir Türk, eğitim için Türkçe'den başkasına gereksinim duymasın” şeklinde görüş belirtmiştir (İleri, 2004:93). Türk inkılâbında ilerleyişin gerçekleşmesinde eğitim alanında yapılacak inkılâp, Türkçeye verilecek önem doğrultusunda yapılmalıdır. Celal Nuri'nin eğitim alanında dile getirdiklerinden hareketle görülüyor ki Türk toplumu, ulus olma bilincini de elde ederek, ilerleyişini sürdüren bilinçli bir toplum halinegelecektir.

Türk toplumunun ulusal değerlerini göz önüne alarak “Türk inkılâbı” üzerine düşüncelerini dile getiren Celal Nuri, Türk toplumunun ulusal yapısının ve toplumsal sorunların düzelmesi için eğitimi olmazsa olmaz bir kaide olarak görmektedir. Celal Nuri, sürekli Avrupa’da uygulanan eğitim seferberliğini örnek gösterir ve sorunlara çözüm bulabilmek için gereken çözüm yollarının Avrupa’dan getirmek gerektiğini dile getirmiştir (İleri, 2004:97).

Celal Nuri, eğitim konusunda girişimlerin başlatılmadan önce, bu girişimin bir planının yapılması gerektiğini dile getirmektedir. Celal Nuri için eğitim konusunda bir santimetre ilerlemeden ve girişimde bulunmadan önce, bu girişimin planı çizilmelidir. Devletin nasıl bir anayasası var ise, eğitimin de bir anayasası olması gerektiğini düşünen Celal Nuri, atılacak adımların ve yapılacak girişimlerin, bu anayasanın belirleyeceği kurallar etrafında gerçekleştirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu konuda Almanya’yı örnek gösteren Celal Nuri, Almanya’nın ancak okullar sayesinde çöküşten kurtulduğunu ve bugünkü yüksek konumuna yükseldiğini iddia etmiştir (İleri,2004:97).

Celal Nuri, eğitim alanında Avrupa’dan getirilecek çözüm yollarının ne şekilde olacağından söz ederken, eğitim alanında batılılaşmanın bir yol haritasını çizmiştir. Buna göre Türk toplumuna az, fakat yararlı bilgiler verilmelidir. Bu bilgiler, Türk toplumu tarafından süs olarak değerlendirilmemesi yönünde çaba sarf edilmelidir. Celal Nuri, Türk halkının, eğitim vasıtasıyla alacakları bilgileri kolaylıkla ve hızlı bir şekilde özümseyebilmesi gerektiğini savunurken, çeşitli bilimleri öğrenecek olan Türk toplumunun bu

bilimleri düşünmekten ziyade kullanmakla uğraşmaları gerektiğini dile getirmiştir. Böylece, az ama ciddi ve gerekli olan bilgiler Türk toplumuna verilebilirse, Celal Nuri'ye göre ulusal uyanış kısa bir süre içinde gerçekleşecektir. Böylelikle Osmanlıların kişisel değerleri ve ulusun ekonomik düzeyi yükselecektir (İleri, 2004:98). Türk İnkılâbı'nın gerçekleşmesi sürecinde eğitim politikasının sağlıklı bir ilerleme göstermesi, Celal Nuri'nin de sözlerinden anlaşıldığı üzere hedefe daha sağlam adımlarda gidileceğini ve bu şekilde Türklerde ulusal uyanışın gerçekleşeceğini göstermektedir.

5.2.3. Dilde Değişimle İlgili Düşünceleri

Celal Nuri için Türk inkılâbının en gerçekçi tanımının “Türk ulusunun Osmanlılıktan soyunuşu” olarak yaptığı söylenebilir. Celal Nuri'nin tasavvur ettiği Türk inkılâbında, Türk ulusunun birlik ve beraberliğinin gelenekten kopmadan sağlanması gerektiği şeklinde bir yol izlenmiştir. Bu amaçla Türk İnkılâbı içerisinde yer alan yeniliklerden birisi de, Türk dili ve alfabesi üzerinde yapılan değişimdir. Celal Nuri için yapılacak inkılâp çalışmalarında Türk ulusunun çağdaştırılması ön planda iken, bu çalışma alanlarından bir tanesi de dil olarak görülmektedir. Dili, uygarlığın ölçüsü ve sembolü olarak gören Celal Nuri'nin, uygar bir toplum olabilmenin koşulu olarak dildeki çalışmaların gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesi, açık bir şekilde eserlerinde yer almaktadır. Bu bakımdan modernleşen Türk ulusunun, modernleşmesi gerektiği alanlardan birisi de dil üzerine olmuştur.

Türk inkılâbını evrimlerin izlemesi gerektiğini dile getiren Celal

Nuri, inkılâp ile geçmişin yıkılacağını, evrim ile geleceğin kurulabileceğini düşünmektedir. Bu bakımdan Celal Nuri için dildeki yeniliklerde evrimci görüş geçerliliğini korumaktadır. Celal Nuri'ye göre Türk ulusu üzerinde İslamiyet gibi Türk dili de yerleşmiştir. Bunun değiştirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle dil inkılâbı için ancak evrim olanaklı olacaktır (İleri, 2002:225). Celal Nuri'ye göre bu süreç birden gerçekleşmeyecek, uzun bir zaman alacaktır. Fakat bu süreçte, özellikle Batı ile uyumun sağlanması açısından dilin evrim geçirmesi uygun görülmektedir.

Celal Nuri, Türkçe'de yapılması gereken evrimden bahsederken, bu evrimin bilimsel bir zemine oturtulması gerekliliğini vurgulamıştır. Aksi takdirde dil konusunda bilimsel bir yöntem izlenmemesi halinde evrim düşüncesinin gerçekleşmeyeceğini dile getiren Celal Nuri, bilimsellikten uzak yapılacak çalışmaların başıbozuk çalışmalar olacağını ve bu çalışmaların da saçmalaktan öteye gitmeyeceğini öne sürmüştür. Her şeyden önce Türkçenin durumu ve yerinin saptanması gerektiğini savunurken, bu konuların en baştan çözüme kavuşturulmaması halinde, dil konusundaki çalışmaların yarım kalacağını iddia etmiştir. Nitekim Türk toplumundaki ilerleyişin gerçekleşmesinin zorlaşacağını dile getirmiştir. (İleri, 2002:228-229).

Celal Nuri, Türkçenin birçok uygar kavramı anlatamadığından yakınırken, dilde sağlanacak evrim ile yabancı kalınan terimlerin dile mal edilmesinin gerçekleştirilmesi gerektiğine değinmiştir. Celal Nuri, geleneği reddederek, sadece geçmişi silerek bu inkılâbı tasavvur etmemektedir; fakat Batı'dan geri kalışın bir nedeni olarak da bu konuyu ileri sürmektedir (İleri, 2002:227). Çünkü Celal Nuri, Batı ile

yaptığı karşılaştırmaların başına, çoğunlukla dil konusunu getirmektedir. “Komşuların dili, Avrupa kültürü ile benzerlik göstermektedir” diyen Celal Nuri, Batılılar gibi gelişmiş ve yaygın hale gelmiş bir dil kullanmanın, düşünüşün şekillenmesinde ve Batı’ya ayak uydurulmasında önemli olduğunu düşünmektedir. Ancak bu şekilde dil, işlevini yerine getirebilecektir ve bunun sonucunda da Asyalılıktan çıkılacaktır (İleri, 2002:128-131). Buradan anlaşılıyor ki, Türk toplumu, dilinde Batı’ya nazaran değişime gitmezse, modernleşme ve uygarlaşma yolunda olduğu yerde kalacaktır. Bu durum Osmanlı Devleti’nin Batı karşısındaki gerileyişinin bir nedeni olarak gösterilebilir.

Batı karşısında gerileyiş nedenleri üzerine düşüncelerini açıklayan Celal Nuri’ye göre, dil inkılâbı ile birlikte amaçlanan değişimlerin gerçekleşmesi halinde, bu gerileyiş rüzgarı dinecek ve ilerleyiş başlayabilecektir. Çünkü Celal Nuri için en önemli konu, dilin, uygarlığın sembolü olmasıdır. Uygar bir toplum olabilmek için dildeki sıkıntıların giderilmesi gerektiğini dile getiren Celal Nuri, bu şekilde Avrupa ile boy ölçülebileceğini düşünmektedir (İleri, 2002:136). Bu bakımdan Türk toplumu için dil, ulus düşüncesini kuvvetlendirebileceği gibi, ulus olarak yeni bir düşünce yapısının şekillenmesinde de önemli bir rol oynayacaktır.

Celal Nuri’ye göre, dilin zorluğu ve edebiyatın eksikliği, Türk toplumunun bilgisizliğini ortaya çıkarmakta ve ilerleme isteğini yok etmektedir. Türkçe kolay okunur ve yazılır bir dil haline getirilir ve edebiyatı güzelleştirilirse, halkın ilgisi ortaya çıkacak ve böylece okur-yazar oranı artacaktır. Celal Nuri için okur-yazar oranının

artması, Türk inkılâbının öncelikli konularından birisidir. Böylece yılların olumsuz şekilde tüketilmeyeceğini düşünen Celal Nuri, hızla ilerlemek için okur-yazar sayısının artırılması gerektiğini dile getirmiştir. Bunun için Celal Nuri, eğitimin temel dayanağı olarak dil ve edebiyatı göstermiştir. Celal Nuri'ye göre dil ve edebiyat olmadan, eğitimilerleyemez; çünkü dil, eğitimin aracıdır. Bu nedenle okulların iyileştirilmesi, dil ve edebiyatın düzenlenmesi ile mümkün olacak ve bu şekilde ilerleme sağlanacaktır (İleri, 2004:92-93).

Türkçe'nin gelişimi için çalışmalar yapan Celal Nuri, Batı'daki dilbilimsel çalışmaları yakından takip etmiştir. Buna bağlı olarak, Batı'da gerçekleştirilen dilbilimi çalışmalarından faydalanılmadığını ve bu konuda Türkçe'de çeviri kitap olmadığını belirtmiştir. Celal Nuri, dilbiliminin kavranılmamasından dolayı gerek dilde tutucu olanların gerekse yenilikçilerin çoğu kez yanlış görüşler ileri sürdüklerine dikkat çekmiştir (İleri, 2002:145). Türkçenin gelişimi için bir yol sunmaya çalışan Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nde tespit ettiği bir eksikliği dile getirerek, dil konusunun önemine farklı bir yönden ele almıştır.

Türkçenin gelişim yönü için bir yol haritası fikrini dile getiren Celal Nuri'ye göre Türkçe, başka uygar dillerin çoğunlukla anlatabildikleri her kavramı anlatabilmelidir. Bu bağlamda, dil konusunda "terimler"den söz etmiş ve terimlerin evrenselliğine önem vermiştir. Türk ulusu olarak ilerleme adına terimler konusu çözülebildiği takdirde, olumlu adımlar atılabileceğini düşünen Celal Nuri, dil inkılâbının evrim yolu ile gerçekleşmesini bu şekilde izah etmiştir (İleri,2002:150-151).

Dilde evrimleşmenin terimler konusuna verilecek önemle gerçekleşmesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, bu konuda taklitçilikten uzak durulması gerektiğine değinmiştir. Celal Nuri'ye göre dilde evrimleşme konusunda terimlerin alınabilmesi söz konusu iken, önemli olan terimleri almaktan ziyade, bu terimlerin türevlerini bulmaktır. Böylece Osmanlı/Türk modernleşmesinde gelinen nokta, Türk toplumunun dilindeki değişimi ortaya çıkartmıştır. Batılılaşma hareketleri neticesinde yaşanan Türk inkılâbı, birçok alanda etkilerini gösterdiği gibi, dil alanında da etkilerini göstermiştir. Fakat unutulmaması gereken nokta, dil inkılâbının, Türk toplumunun ilerlemesi adına Türkçe'ye yeni bir boyut kazandırması ve Batılılaşma adına Avrupa'nın taklit edilmemesidir. Celal Nuri'nin de anlatmaya çalıştığı gibi, dil ve edebiyatta yaşanan gelişmeler, ilerleme yolunda bir taklitten ziyade örnek alma olarak kabul edilmeli ve bu örnek alma eylemi Türk toplumunun sahip olduğu değerler içerisinde şekillendirilmelidir.

5.2.4. Harf İnkılâbı

Celal Nuri, dil konusunda yapılması gereken inkılâp hakkında hangi aşamalardan geçilmesinden söz ederken, Türk toplumu için dil konusundaki geri kalmışlıktan yakınmıştır. Türkçeye yazık edildiğini düşünen Celal Nuri, uygarlaşma adına Türk dilinde bir takım yeniliklerin yaşanması gerektiğini ileri sürmüştür. O halde Türk toplumunun Batı'ya göre uygar hale gelmesi ve modern bir devlet özelliğine erişebilmesi için Türk dili üzerinde bir takım değişikliklerin yapılması gerektiği görülmektedir.

Celal Nuri, dil konusunda bütünlüğü sağlanması açısından çözümlerini dile getirirken, Türk dili içerisindeki alfabe konusunda bir takım sıkıntılardan söz etmiştir. Bu sıkıntıların temelindeki neden, Osmanlı Devleti himayesindeki halkın içerisinde sayıca azımsanmayacak kadar azınlıkların bulunması ve bu nedenle bütünlüğün sağlanmasının zorlaşmasıdır. Celal Nuri, dil inkılabı esnasında bu konuyu dile getirmiş ve harf inkılâbının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Celal Nuri'ye göre modernleşen Türk toplumunda, birçok alanda olduğu gibi, dil ve harf konularında da bir takım inkılâplar yaşanarak hem birlik ve bütünlük sağlanacak hem de bu yeniliklerin daha hızlı bir şekilde Türk toplumunca sindirilmesi gerçekleşecektir.

Celal Nuri, “Türk İnkılâbı” isimli kitabının “Abece Sorunu” başlığında bu konuya bir açıklama getirmeye çalışırken, ulusal birliğin sağlanmasında dilin önemini ortaya koymuştur. Celal Nuri, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde her yörenin yazım ve dil konusunda özgür bırakılmaması gerektiğini düşünür. Eğer özgür bırakıldığı takdirde, bir yörenin yazdığını başkası anlayamayacaktır. Böylece dilin, ulusal birliği korumasından ziyade bozacağını düşünen Celal Nuri, devletin sınırları içerisinde bütün toplumlar tarafından bilinmesi gereken bir dil olması gerektiğini öne sürmüştür. Buna göre Celal Nuri, toplumda çoğunluğu oluşturan halka göre değil de, bütüne göre bir dil oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Celal Nuri, “ya Cumhuriyet ülkesinde oturan Türkler değil de, daha başkaları çoğunluk sayılırsa? şeklinde bir soru dile getirerek durumun önemini özetlemeye çalışmıştır (İleri, 2002:157-158).

Geleneği reddetmeden ve bu geleneğin devamı olan Türk Devleti'nin nasıl uygarlaşacağını düşünen, bu düşüncesinin gerçekleşmesi amacıyla yapılabilecek inkılâpları dile getiren Celal Nuri, harf inkılâbının temel koşulunun evrim olacağını dile getirmiştir. Aksi takdirde Celal Nuri'ye göre Türk ulusunun geçmişi ile geleceğiarasındaki bağ kopacaktır. “Bu dil yalnız bizim dilimiz değil, atalarımızın ve gelecek kuşak çocuklarımızın da malıdır” diyen Celal Nuri, bu nedenle herkesin kafasına göre bir şekil veremeyeceğini düşünür. Celal Nuri'nin bu tespiti, sadece geçmiş ile içinde bulunduğu zamanı değil, aynı zamanda gelecek kuşağı da ilgilendirmektedir. Celal Nuri, kendisinden önceki kuşağın söyleyişlerinin kendi kuşağındaki söyleyişlerden farklı olduğunu dile getirmekte ve kuşaktan kuşağa söyleyiş farklılıklarının çok yavaş ortaya çıktığını belirtmektedir. Gelecek kuşak için de böyle düşünen Celal Nuri, bu söyleyiş ve seslendiriş sarsıntılarına karşı, saptanmış bir eksen, bir alfabe olmazsa, gelecekteki kuşaklarla geçmişteki atalar arasında bir ilişki kalmayacağını iddia etmiştir (İleri, 2002:162). Celal Nuri'nin bu düşüncelerinin esin kaynağı kuşkusuz evrim düşüncesinden gelmektedir. Celal Nuri'nin bu dönemde yaptığı tespitlere bugün bakıldığında, düşünceleri daha net bir şekilde görülmektedir.

Geçmiş kuşağın yapıtlarına da önem verilmesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, eğer geçmişteki kuşakların dili ve bilimi, tekniği ve güzel yazın kalıtları bulunmasa, Türkçe yazılır bir dil olmasa idi, Türklerin de Arnavutlar gibi Latin alfabesini hemen kabul edeceklerini ileri sürmüştür. “Dil, kendimiz demektir” diyen Celal Nuri, Türk ulusunun bir dili olduğunu, bütün toplumsal ve ruhsal

tarihimizin onda yattığını dile getirmiştir. Çünkü Celal Nuri'ye göre “dil birleştirilmez, birleştirir; oluşturulmaz, oluşturur” (İleri, 2002:163).

Celal Nuri, harf inkılâbı ile Türk dilinde kullanılan harflerde yapılacak değişimden bahsederken, Latin harflerinin kullanılması gerektiği yönünde görüş bildirdiği görülmektedir. Buna göre Celal Nuri harf inkılâbı ile yapılacak yeniliklerden şu şekilde söz etmektedir:

“Harflerimiz çok kötüdür. Bu harflerle iş göremeyiz. Yeterli değildir. Harflerimizin eksikliğinden, bir işe yaramadığından, kullanışsız olduğundan söz etmeyeceğiz. Yalnız şurasını söyleyeceğiz ki, bu harfleri ve bunlarla yazılmış anlatımları halk kolayca öğrenemiyor. Bunlar doğal olmayan şeyler. Bu durum ilerlememizi engelliyor. Halktaki eğitim ve aydınlanma isteğini söndürüyor. Onun için harfleri düzenlemeye çalışmak gibi, boş önlemlerle uğraşmayalım. Bir an önce ve tam bir cesaretle, Latin harflerini kabul edelim” (İleri, 2004:91).

Buradan anlaşılacağı üzere Celal Nuri, Türk dilinin sahip olduğu harfler üzerinde bir değişikliğe gidilmesinden ziyade Latin harflerinin kullanılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Böylece hem Türkiye Cumhuriyeti içerisinde bütünlük sağlanmış olacak, hem de Avrupa'nın bilim ve kültür dilinden uzak kalınmamış olunacaktır.

Celal Nuri, imlamızın perişan, Türk milletinin irfanen geri olduğunu dile getirmektedir. Yazıdaki dağınıklığın sebebi olarak Arap alfabesinin kullanılmasını ve Arap harflerinin Türk seslerini ifade etmede yetersiz kalışını göstermiştir. Kişilerin görüşlerini ifade edebilmesi, irfan hayatına girilebilmesi, Türk dilinin doğru bir imlaya sahip olması için yeni alfabeyi kabulden başka çarenin olmadığına

savunmuştur (İleri, 1928b:21). Celal Nuri'nin düşüncelerinden anlaşılacağı üzere Türk dilinin alfabe ve imla konularındaki eksikliklerinin giderilmesi, bilimsel açıdan ilerlemeyi hızlandıracaktır. Bu durum aynı zamanda Avrupa'ya karşı mücadelenin sürdürülmesinde önemli bir girişim olacaktır.

Celal Nuri, Arap alfabesiyle yazılmış olan eserlerin, toplum tarafından okunup anlaşılmasındaki zorluklardan bahsederek Arap alfabesinin terk edilmesi, bunun yerine Latin alfabesinin kabul edilmesi gerektiğini savunur. Bunu savunurken de, başka milletlerin de alfabe değiştirdiklerinden örnekler verir. Latin harflerinin Türk diline uygun olduğunu, toplumun bu alfabeyle daha kolay bir şekilde okuyup yazabileceğini iddia etmiştir (İleri, 1331b:182-183).

Arap harfleriyle yazılmış eserler halk tarafından okunup kolaylıkla öğrenilemediğini düşünen Celal Nuri, Almanların da alfabelerini değiştirdiklerini örnek göstermektedir. Türk dilinin sahip olduğu kötü durumdaki alfabenin değiştirilerek Latin alfabesi benimsenmelidir. Celal Nuri, Latin harflerinin, Türk dilinde yazımının uygun olduğunu belirtir. Arap alfabesi gibi Latin alfabesinin de fena olduğunu bu nedenle de Türk milletinin kendisine yeni bir alfabe ihdas etmesi gerektiğini savunanlara cevap bile vermemek gerektiğini söylemektedir (İleri, 2002:170-172).

Celal Nuri'ye göre, Latin harflerine geçiş aşamasında döneminin bazı düşünürleri, bir anda Latin harflerinin kabul edilmesine karşı çıkmıştır. Bu konuda nasıl bir yol tutulacağını düşünen Celal Nuri, düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Bence Latinciler şu suretle işe başlamalıydılar; evvelden,

hangi usul kabul edilecek ise bu, fenni bir suretle tespit edilmelidir. Saniyen, günün birinde Arabca harflerinin bırakılması ve hemen ertesi gün Latin harflerinin kabulü maddeten mümkün olmadığından, usul tesbit edildikten sonra beş, hatta üçsene zarfında, yavaş yavaş, hazm etdirile etdirile, cahillerden başlayıp alimlere doğru Latin harfuru ta'mim edilmelidir” (İleri, 1924:1).

Celal Nuri, Latin harflerine bir an önce geçilmesi gerektiğini söylese de, bu geçiş sürecinin hemen gerçekleşmeyeceğinin farkındadır. Daha önce de belirtildiği üzere, Celal Nuri, bir anda yapılacak değişiklik neticesinde geçmiş ile gelecek arasında bir kopukluk yaşanacağını dile getirmiştir. Bu nedenle aceleye gerek yoktur. Öncelikle Latin harfleri yardımcı bir alfabe olarak okutulmalı, dilin kabiliyetleri ile ne kadar uyumlu olabileceği denenmelidir. Bu noktada Celal Nuri, Türkçenin yalnız bugünkü nesillerin değil, hem atalarının hem de yeni nesillerin ortak dili olmasının unutulmaması gerektiğini söylemektedir (İleri, 2002:162-163).

Neticede Celal Nuri, harf inkılâbı ile gerek Türk dilinde, gerekse bilimsel gelişmelerde ilerlemenin bir noktası konusunda açıklamalarda bulunuyor. Osmanlı modernleşmesi ile birlikte gelen değişimin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile devam ettiğini düşünen Celal Nuri için Türk inkılâpları içerisinde dil ve harf inkılâpları, Türk toplumunun bu değişim neticesinde ilerleyişi açısından bir gereklilik olarak görülmelidir. Bu noktada Celal Nuri'nin en büyük hedefi, dil ve harf inkılâpları ile birlikte Türk toplumundaki cehaletin yok edilmesidir. Çünkü bu değişim neticesinde okur-yazar oranı artacak ve halk eğitilmiş bireylerden oluşacaktır. Türklerin Batıya karşı gelişme ve ilerlemesinin koşulu bu olacaktır.

5.2.5. Kadınlar İle İlgili Görüşleri

Türk modernleşmesi ile birlikte yapılması gereken inkılâplar konusunda düşüncelerini dile getiren Celal Nuri, bu düşünceleri arasında, yaşadığı dönemde kadına verilen değere yer vermiş ve kadınlar ile ilgili bir takım değişimlerin de yaşanması gerektiğini düşünmüştür. Celal Nuri'nin Türk kadını hakkındaki düşünceleri başta “Kadınlarımız” isimli kitabında olmak üzere, bir çok eserinde dile getirilmiştir. Celal Nuri'nin üzerinde durduğu konular arasında kadınlar hakkındaki düşünceleri, diğer inkılâp alanları hakkındaki düşünceleri gibi önemli görülmektedir. Kuşkusuz kadınlar ile ilgili bir konunun önemli hale getirilmesi, öncelikle toplumu yetiştiren bireylerin ilk eğitimlerini aileden, özellikle anneden aldıkları düşünülürdüğü takdirde, daha açıklayıcı olacaktır. Çünkü Türk toplumunun ilerlemesi adına kadınlara ve kadınların eğitimlerine verilecek değer, Celal Nuri'de yadsınamaz bir gerçeklik olarak görülmektedir.

Celal Nuri'ye göre, kadınlara verilecek değer, bir milletin ilerleyiş seviyesine doğrudan etki edecek kadar öneme sahip olabilmektedir. Bu nedenle Celal Nuri'ye göre kadınların gelişmediği bir millet, gelişmiş bir millet olamayacaktır. Kadınların esir, eksik ve bir mal olarak görülmemesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, aslında kadınların, erkeğin yardımcısı, hayat arkadaşı olmak üzere yaratıldığını dile getirmektedir. İslamiyet'te de böylece telakki edildiğini düşünen Celal Nuri, akıl, mantık ve tekâmül üzerine kurulan bir dinin, kadın konusunda başka türlü bir tutum içerisinde olamayacağını düşünmektedir (İleri,1331c: 8-9).

İslamiyet'in kadınlara verdiği önem ve değere vurgu yaparak görüşlerini belirten Celal Nuri, kadınlar hakkındaki görüşlerini dile getirirken İslamiyet'in esaslarına bağlı kalmaya çalışmıştır. Celal Nuri, modernleşen Türk toplumunda yaşanması gereken inkılâplardan söz ederken, gelenekten uzaklaşılması gerektiğini ileri sürmüştür. Kadınlar hakkındaki düşüncelerinde bu durum görülürken, İslam toplumlarının mutluluğu için kadının yetişmesi, yetiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü Ona göre, milletleri yetiştiren kadından başkası değildir. Kadın her yönüyle erkeğin yardımcısıdır. Bundan dolayı İslam, kadını, vazifelerde olduğu gibi hukukta da erkekle eşit kılmıştır (İleri, 1331c:11). Türk toplumunda kadının yeri ve önemine değinmeye çalışan Celal Nuri'nin savunduğu düşüncelerinden anlaşılacağı üzere sağlıklı bir toplumun yetiştirilmesi adına kadınlara önem verilmesi gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda inanılan dinin bir gereği olarak toplumun karşısına çıkmaktadır.

Yaşadığı dönemde kadınlara gerekli önem ve değer verilmediğini düşünen Celal Nuri, kadınlara yazık olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, kadınlardaki gerileyiş ve çöküş 10- 15 yıldan beri verem hastalığı gibi ilerlemektedir. Aynı zamanda yaşadığı dönemdeki düşünürlere de isyan eden Celal Nuri, çağdaşı olan düşünürler arasında kadınlar konusunun, bir "yasaklı meyve" olarak görüldüğünden dert yanmıştır. "Kafes arkasında neler oluyor?" diye bir soru yöneltten Celal Nuri, kadınlar hakkındaki bu konuların, Türk toplumuna ait bir ayıp gibi görüldüğünü ve bu durumun ulusu geri götürdüğünü dile getirmiştir. Yaşamsal ve toplumsal sorunlardan

utanmamak gerektiğini dile getiren Celal Nuri, bu durumun ne İslam ilkelerine, ne de Türk ulusunun yaratılış ve erdemine uygun bulmaktadır (İleri, 2004: 137).

İslamiyet'in kadınlar üzerindeki hükmünün tarihsel süreçte değiştiği, Celal Nuri'nin sözlerinden de anlaşılmaktadır. Çünkü Celal Nuri, Osmanlı toplumundaki birçok sıkıntının, kadının aşağılanmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Bu nedenle O, kadının bir eşya gibi görülmemesi gerektiğini ve tek taraflı boşanmanın kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Celal Nuri kadınlarla ilgili düşünce yapısının değişmesi gerektiğini dile getirirken, bu değişimin teknik nitelikteki değişimlerden bile önce yapılması gerektiğini ve bunun İslamiyet'e de uygun olduğunu ifade etmiştir. Celal Nuri, kadının sosyal hayata katılması gerektiğini ve kadın olmadan toplumun ilerlemesinin mümkün olmadığını ileri sürmüştür (İleri, 1331c: 14-15).

Bu noktada Avrupa'da kadınların ilerleme katettiğini ve toplumda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmak üzere olduğunu dile getiren Celal Nuri, Osmanlı/Türk kadınlarının niçin geri kaldığının cevaplarını vermeye çalışmıştır. Çünkü ona göre, Avrupa'daki kadınlar, gün geçtikçe haklarını geri almışlardır. Erkeklerin, kadınların değerli bir hayvan olmadığı bilincine vardığı Batıda, kadının değerinin anlaşıldığını düşünen Celal Nuri, bu gelişme neticesinde aile yaşamının düzenli hale geldiğini ve toplumsal ilerlemenin hız kazandığını söylemektedir. Buna rağmen "biz de kadınlar başka erkekler başka bir dünya oluşturur" diyen Celal Nuri, bu zıtlığın, Osmanlı Devleti'nin en önemli geri kalış nedenlerinden birisi

olduğunu dile getirmiştir. Böylelikle kadınları doğal olmayan bir tutsak olarak gören Celal Nuri, Türk kadınlarını, insan toplumunun “yasaklı üyeleri” olarak görmektedir. Bu nedenle kadının emek ve katkısı olmadan, hiçbir toplumun ilerleyemeyeceğini düşünen Celal Nuri, kadınsız bir toplumu, dilsiz bir insana benzetmektedir (İleri,2004: 135-136).

Celal Nuri'nin kadınlara verilmesi gereken önem ve değer hakkındaki düşüncelerine değindikten sonra, Doğu toplumlarındaki kadın algısı üzerine düşüncelerine bakılacak olursa; Doğunun, kadınların yardımından uzak kalmasından yakınması ile karşılaşılır. Celal Nuri'ye göre kadın toplumun temelidir ve kadınları insanlığın yarısı olarak görmektedir. Toplumun sağlıklı bireylerden oluşması adına kadının önemi hakkında örnek veren Celal Nuri, çocukların ilk eğitimlerini annelerinden aldığı, fakat kadınların eğitim olanaklarından yoksun olduğunu belirtmektedir. Celal Nuri'ye göre kadınlara, birölçüye kadar eğitim verilerek uzmanlaşmaları sağlanabilir (İleri, 2002:186). Kadınlar hakkında neler yapılabileceği konusunda ilk adımın buşekildeatılabileceğini dile getirmiş olan Celal Nuri'nin, bu doğrultuda toplumun ilerlemesinin gerçekleşeceğini düşündüğü görülecektir.

Celal Nuri için kadın-erkek eşitliği, bu konuda atılabilecek en önemli adımlardan birisidir. Avrupa ve Amerika'ya yapmış olduğu geziler neticesinde yaptığı gözlemlerden faydalanarak bu konu hakkında görüş belirten Celal Nuri, Batı'daki uygarlığa göre hareket etmek ve ilkellikten kurtulmak gerektiğini dile getirmiştir. Toplumda kadın-erkek eşitliğinin ilkellikten kurtulma noktasında önemli bir

husus olduğunu düşünen Celal Nuri'ye göre, erkekler ne kadar gelişirse gelişsin, kadınlar erkeklere koşut olarak ilerlemezse, iş yarıda alacak ve Türk toplumunun uygarlaşma çabası tamamlanamayacaktır. Çünkü dünyada erkelerinin ilerlediği, fakat kadınlarının geri kaldığı başka bir toplum yoktur. Celal Nuri için erkeğin başka, kadının başka olduğu bir toplum olamaz. Bir ulusun erkeklerinin kadınlarından ayrı yaşayamayacağını dile getiren Celal Nuri'ye göre kadın erkeği, erkek kadını tamamlayacaktır (İleri, 2004: 138).

Batılılaşma karşısında kadın konusunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini açıklayan Celal Nuri, Avrupa'ya bütünüyle yaklaşmak olası değilse, yapımızın elverdiği derecede yenilik yapılabileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda kadınları, daha çok okuryazar olan, daha çok ev işlerini bilen, çocuğunu sağlam ilkelerle yetiştiren ve dünyayı daha iyi anlayan bireyler konumuna getirmek gerektiğini düşünen Celal Nuri, bu yaklaşım neticesinde kadınlar konusunda çözüm bulunamasa da, çareler geliştirilmesine yardımcı olacağını düşünmektedir. Celal Nuri'ye göre buna benzer ilerlemeler sağlandığı takdirde, bazı özel nedenlerden dolayı yaşanan gerileyiş ortadan kalkabilir. Ayrıca özel yaşamda görülen bu tarz düzensizlikler, toplumsal yaşamı da etkileyecektir (İleri, 2004:121). Celal Nuri'nin de anlatmaya çalıştığı gibi Türk kadınının daha çağdaş seviyeye çıkartılması, özelden genele, bireyden topluma doğru bir ilerleme sağlanabileceğini gösterecektir. Bu bağlamda Türk toplumu adına toplumsal bütünlüğün sağlanması yolunda önemli bir adım olarak ilerleme de gerçekleşecektir.

Celal Nuri, Türk kadını ile ilgili yapılması gereken çalışmalar

esnasında Batının olduğu gibi alınmasından, taklit edilmesinden yana değildir. Celal Nuri'ye göre toplum olarak, gösteriş için yapılan ıslahatların hep zararı grlmştr. Bu nedenle kadın meselesinizmek için yabancı memleketlerin usullerini kopya etmek yanlış bir uygulama olacaktır. Kadınlar ile ilgili konuda yapılması gereken çalışma bu türden değil, eğitim yoluyla gerçekleşmelidir (İleri,1331c:126).

Celal Nuri, kadınlar konusunda düşüncelerini dile getirirken, sonuç olarak Müslümanların ve Türklerin kurtulmaları ve ilerlemeleri adına atılacak bir adım olarak, kadınların seviyelerinin yükseltilmesini görmektedir. Çünkü Celal Nuri için dünyada erkekleri ilerlemiş olup da kadınları geri bulunan hiçbir millet yoktur; bu nedenle esaslı bir medeniyet, kadın-erkek eşitliğinin görüleceği, iki yönlü şekilde olabilir. Celal Nuri'ye göre Türkler ve bütün Müslümanlar mutlu olmak istiyorlarsa, her Şeyden önce kadınları ıslah etmelidirler. Onlar da çocukları, çocuklar da büyüdüklerinde devlet ve milleti ıslah etmelidir. Celal Nuri'ye göre bina yapılırken çatıdan başlanmayacağı için, önce temel kazılması gerekmektedir. Bu nedenle Celal Nuri için kadın, insanlık binasının temel taşıdır (İleri,1331c:13). Sonuç olarak Celal Nuri'nin düşünce yapısındaki modernleşen ve inkılâplarla ilerleme gösterecek olan Türk toplumunda, kadınlara önemli görevler düşmektedir. Böylece kadınlara verilen değer neticesinde Türk toplumunun ilerlemesi hızlanacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Avrupa'da modernite ile birlikte toplumsal sorunları incelemek ve toplumsal düzeni sağlamak amacıyla sosyoloji ortaya çıkmıştır. Batı'da yaşanan bu durum, sosyolojinin bir bilim dalı olarak kabul edilmesini sağlamış, dünya genelinde sosyolojinin bilim olarak tanınması ve kabul edilmesi hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu süreçte toplumsal yapıyı inceleyerek işlevini yerine getiren bir sosyoloji biliminden söz edilmektedir. Sosyolojinin dünya genelinde tanınması ve yaygınlaşmasında en büyük faktör olarak, modernleşme hareketlerinden söz edilebilir.

Avrupa'da ortaya çıkan modernitenin etkileri, Osmanlı Devleti'ne kadar gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde etkisini fazlasıyla hissettirmiştir. Bu bakımdan Türkiye'de sosyolojinin bir bilim olarak tanınması, bu zaman dilimine tekabül etmektedir. Türkiye'de sosyolojinin, özellikle Osmanlı Devleti'nin gerileyişinden sonraki çöküş sürecinde kendisini gösterdiği görülmektedir. Çöküş sürecindeki devleti kurtarma adına ortaya atılan fikirler, Batılılaşma olarak isimlendirilirken, Türk sosyolojisinin kimliği de ortaya çıkmış oluyordu. Batılılaşma problemi, Osmanlı'daki sosyolojik çalışmaların içeriğini oluştururken, dönemin aydınları tarafından devletin çöküş sürecinin atlatılması açısından dile getirdikleri görüşlerin genel tasviri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı döneminin çöküş sürecinden kurtarılabilmesi adına kafa yoran ve görüş bildiren Osmanlı aydınlarının ortak misyonu, devletin kötü gidişatını tersine çevirebilmek adına çözüm önerileri üretmektir. Bu amaçla İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük ve

Batıcılık gibi fikir akımları ortaya çıkmıştır. Ortak bir paydada buluşuyor olsa da, farklı yöntemlerle Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için mücadele eden bu fikir akımlarının ortaya attıkları fikirler, Türk sosyolojisinin bir kimlik kazanmasında etkili olmuştur.

Bu fikir akımları içerisinde Batıcılık akımı, özellikle çalışmanın içeriği açısından önemli görülmektedir. Batıcılık akımının en önemli savunucuları olarak Abdullah Cevdet ve Celal Nuri İleri isimleri ön plana çıkmaktadır. Bu isimler de zamanla farklı yöntem ve tanımlarla “Batıcı” kimliklerini ortaya çıkarmışlardır. Çünkü bir tarafta gerek teknik, gerekse gelenek ve kültürel bakımdan Batılılaşmayı savunan Abdullah Cevdet bulunurken, diğer tarafta ise “İslam geleneği ve Türk değerlerinin korunması koşulu ile Batı'nın teknik konulardaki ilerlemesinin alınabileceği” şeklinde Batılılaşma fikrini dile getiren Celal Nuri yer almıştır. Özellikle Türk-İslam geleneğinden vazgeçilemeyeceğinin altını çizen Celal Nuri, Batılılaşma konusunda ise Batı'yı bir amaç olarak değil, araç olarak görmektedir. Çünkü Celal Nuri için uygar ve modern bir devlet olabilmek adına Batı'nın önüne geçilmesi gerekmektedir. Bunun için Batı'daki gelişmeler bir süreliğine örnek alınmalı, Türk-İslam geleneği içerisinde sindirilerek üretime geçilmelidir. Bu bağlamda Celal Nuri'nin Batılılaşma ve modernleşme algısı, dönemin Batıcı aydınlarından farklılık göstermesi bakımından önemlidir.

Batılılaşma konusunda gelenekten kopmamanın önemine vurgu yapan Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküşünde yatan nedenlerden birisi olarak gelenekten kopuşun gerçekleştiğini gösterir. Celal Nuri'nin eserlerinde ortaya koymaya çalıştığı önemli konulardan birisi

de, Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenleri olarak görülmektedir. Çöküş nedenlerinin çok farklı yönlerini tespit eden ve bunlar üzerine detaylı açıklamalar yapan Celal Nuri'ye göre çöküşün en önemli nedenlerinden birisi olarak azınlıklar konusu gelmektedir.

Ona göre azınlıklara verilen geniş haklar, gerileyiş ve çöküşün en önemli nedenleridir. Azınlıkların sayı bakımından fazlalığı ve bu azınlıklar üzerinde Türkleştirme politikasının uygulanamaması, Osmanlı Devleti'nin gerilemesini hızlandırmıştır. Türkleştirilemeyen azınlıkların Osmanlı Devleti'ne hiçbir zaman bağlılık duygusu yaşamadığını belirten Celal Nuri'ye göre azınlıkların, komşu devletleri kışkırtmaları neticesinde gerileyiş ve çöküş hız kazanmıştır. Gerileyiş ve çöküş nedenlerinin bir diğerinin yönetim ve kurumlaşma eksikliğinden kaynaklandığını belirtirken, özellikle merkeze uzak kentlerde kurumlaşmanın gerçekleşmediğini ve yönetimin etkisiz kaldığını söylemektedir.

Celal Nuri için bir diğer çöküş nedeni, ekonomik sebeplerden dolayı gerçekleşen gerileyiştir. Özellikle “çalışmak” kavramının Osmanlılarda bilinmediğini dile getiren Celal Nuri, savaşçı bir kimliğe sahip olan Osmanlı toplumunda üretim işlerinin azınlıklarda olduğunu ve Osmanlıların sadece savaş ganimetleri ile geçimlerini sağladığının altını çizmiştir. Fakat savaş kazanamayan Osmanlı Devleti, ekonomik anlamda bir sıkıntı içerisine girecek ve bunun etkileri Osmanlı Devleti'nin gerileyişinde görülecektir. Celal Nuri için bir diğer çöküş nedeni olarak da dışa bağlı nedenler görülmektedir. Özellikle Batı'da yaşanan gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti'nin gerileyişi hız kazanmıştır. Nitekim bu durum, Batılılaşmanın, Osmanlı Devleti'nin

gerileyişi ve çöküşü üzerindeki etkileri olarak görülmektedir.

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatı karşısında Batı'yı taklit etmekten sakınıırken, Türk-İslam geleneğinden kopmadan toplumsal bir değişimin gerçekleşme zorunluluğunun sinyalini vermiştir. Bu bağlamda düşüncelerini eserlerinde dile getiren Celal Nuri, Batılılaşma probleminin tanımını yapmakla ve çözüm önerileri üretmekle kalmamış, bunların yanı sıra bir takım yeniliklerden söz ederek bunların uygulanabilmesi yönünde çalışmalar gerçekleştirmiştir. Nitekim Celal Nuri'nin milletvekili olarak meclise girmesi, tasarladığı yenilikleri gerçekleşmesine hız kazandıracığı düşünülebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türk toplumunun yeni bir rejim ile tanışıyor olması, Celal Nuri'nin tasarladığı yeniliklerin gerçekleşmesi adına uygun bir zaman ve mekân ortaya çıkarmıştır. Türk toplumunda gerçekleşmesini düşündüğü yenilikleri ise, başta “Türk İnkılâbı” olmak üzere eserlerinde dile getirmiştir. Özellikle “Türk İnkılâbı” isimli kitabında, Türk toplumda yaşanmasını istediği değişimleri dile getiren Celal Nuri, Batı toplumundan daha ileride bir toplum yaratmayı arzu etmiştir.

Bu değişimin biranda gerçekleşmeyeceğinin farkında olan Celal Nuri, toplumsal bütünlüğün sağlandığı takdirde, uygun zamanın gelmesiyle gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Bu nedenle gerçekleşmesini istediği bir takım inkılâpları eserinde ele alırken, Türkiye'nin bir bütün olarak bu değişimi geçirmesinden yana görüş ortaya koymuştur. Aksi takdirde toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanamaması halinde, Batı'dan geri kalmaya devam edileceğini ve

ilerlemenin sağlanamayacağını öne sürmüştür.

Celal Nuri'nin, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan kurtuluş yolu olarak çözümlenmeler yaparken, en önemli çözümlenmelerinden birisi olarak Türk ulusunun Osmanlılıktan kurtulması gerektiği yönünde olmuştur. Osmanlı toplum yapısına bakıldığında, azınlıkların Osmanlılardan daha fazla olması, böyle bir çözümlenme yapmasına neden olmuştur. Ancak bütünlüğün sağlanması ile birlikte toplumsal değişim yaşanacaktır. Ulus olarak Osmanlılıktan soyunulması ile kötü gidişatı düzeltilebilecek bir inkılabın yapılabileceğini dile getiren Celal Nuri, Türk toplumunun bunu başarması için üç durumdan söz etmiştir. Buna göre öncelikle Türk toplumuna, yaşanan zamanın gerçekleri anlatılmalıdır. İkincisi ise, Türklerin ulusluluk bilincine varması olarak görülmektedir. Üçüncüsü ise, mekân ve zamana uygun olarak hareket eden bir liderin bulunarak bu hareketi yönetmesidir. Celal Nuri için aranan lider Mustafa Kemal Atatürk'tür. Çünkü Atatürk, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında görülen ve başarısızlıklar yaşanan Batılılaşma hareketleri karşısında yeni bir Türkiye yaratmış ve ülkeyi modernize etmek için mücadele etmiştir (Tire ve Demir, 2017: 114)

Celal Nuri'nin uygar ve modern bir Türk toplumu inşa etme düşüncesi olarak öne sürdüğü Türk İnkılabı fikri, farklı alanlarda yapılacak inkılablar ile gerçekleşmektedir. Öncelikle İktisadi inkılâptan söz eden Celal Nuri, Türk toplumunun ekonomi konusunda eski anlayışı bir kenara bırakması ve "üretim" kavramına önem verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Türk inkılâbı fikri içerisinde Türk toplumunun ekonomik anlamda yaşaması gerektiği değişimi

anlatan Celal Nuri, ekonomi temelli bir toplum ve düzen kurulması gerektiği şekilde bir düşünce ortaya atmış oluyordu.

Türk inkılâbı fikrini ortaya atarken yeni bir toplum yapısının inşası esnasında ekonominin önemine değinen Celal Nuri'nin yapılması gereken yenilikler konusunda dile getirdiği bir diğer inkılâp, eğitim alanında yapılacak inkılâp olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir toplumun uygarlık ve modernlik seviyesinin göstergesi olarak eğitimin önemi bilinmektedir ve Celal Nuri'de bu bilinçle eğitim alanındaki inkılâp düşüncesini ileri sürmüştür. Eğitim alanında yapılacak çalışmalar, Avrupa'daki gelişmelere ayak uydurma noktasında geliştirilmesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, Türk toplumu için yeni bir rejim olan Cumhuriyet'e uygun bir eğitim programının ortaya çıkartılması gerektiğini söylemiştir.

Eğitim konusunda Türk toplumunda ulus olma bilincini uyandıracak şekilde bir sistem inşa edilmesi fikri, Celal Nuri'nin yeni bir toplum yaratması bakımından önemli görülmektedir. Eğitimli Türk toplumu, yetiştireceği yeni nesil üzerinde bilinçli yetiştiriciler olarak düşünüldüğünde, Celal Nuri'ye göre Türk inkılâbının işe yarayacak olması, daha sonraki süreçte yaşanan gelişmelerle daha iyi anlaşılacaktır.

Türk inkılâbı ile dile getirdiği yeniliklerden bir diğeri, dil ve edebiyat alanında yapılacak inkılâp düşüncesidir. Celal Nuri'nin dil ve harf inkılâbındaki öncelikli amacı, Türk toplumu içerisinde birlik, beraberlik ve bütünlüğü sağlamaktır. Özellikle Batı'dan geri kalış nedenlerinden birisinin, dile verilen önemin azolması olarak düşünülmektedir. Çünkü Celal Nuri'ye göre uygar bir devlet ve toplum

yapısına sahip olabilmek adına dil ve harf inkılâbına önem verilmelidir.

Celal Nuri'ye göre Türk inkılâbının gerçekleşmesinde önemli görülmesi gereken alanlardan birisi de kadınlar ile ilgili konular olmuştur. Türk toplumunda kadının aşağılandığı ve arka planda bırakıldığından yakınan Celal Nuri, toplumsal ilerlemenin gerçekleşmesi amacıyla kadınların bu şekilde hor görülmemesi yönünde görüş belirtmiştir. Batı'da görülen kadın-erkek eşitliğinin Türk toplum yapısında uygulanması gerektiğini söyleyen Celal Nuri, gerek ekonomik anlamda, gerekse uygarlaşma yolunda Türk toplumunun gelişme göstereceğini öngörmüştür.

Bu şekilde ilerlemenin gerçekleşmesi için kadınların eğitime önem verilmesi gerektiğini söyleyen Celal Nuri, bilinçli insanların yetişmesi için kadınların eğitimi olması gerektiğini savunmuştur. Neticede her insanın aldığı ilk eğitim ailede anne tarafından verilmektedir. Eğer bu ilk eğitim, bilgisiz kadınlar tarafından çocuğa verilecek olursa, yetişecek toplum da aynı seviyede bilgisiz olacaktır. Bu bakımdan kadınlar konusunda yapılabilecekler arasında eğitim konusu önemli bir yere sahiptir.

Çalışmamızda Batılılaşmayı, Avrupa'yı olduğu gibi alarak kopya etmekten ziyade, onların ilerleme gösterdiği alanları Türk-İslam sentezi içerisinde eriterek yeni bir yöntem geliştirme çabası olarak gören Celal Nuri'nin, Türk toplumunda modernleşmenin imkânına dair görüşlerine yer verilmiş; modernleşen Türk toplumunda yaşanan toplumsal değişim neticesinde gerçekleşecek bir takım yeniliklere değinilmiştir.

Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile gerçekleşen rejim değişikliğinin toplum üzerindeki yansımaları, Celal Nuri'nin yapılmasını gerekli gördüğü inkılapları üzerinden dile getirilmiştir. Çalışmadan elde edilecek sonuçlar maddeler halinde değerlendirildiği takdirde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Celal Nuri, batıcı bir aydın gibi görülürken, geleneği reddetmeyen ve bu anlayışla yeniliklerden bahseden uzlaşmacı bir düşünür olarak Türk düşünce tarihinde yer almıştır.

- Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketleri ile birlikte görülen yenilik çalışmaları ve Cumhuriyet dönemindeki Türk inkılapları, Türk milletinin kültürü ve geleneği göz ardı edilerek gerçekleştirilmiştir.

- Celal Nuri'nin dile getirdiği inkılapların Türk toplumu tarafından benimsenmesinde Türk-İslam geleneği önemli bir rol oynamıştır.

- Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk toplumunda yaşanan değişim, Osmanlı Devleti dönemindeki yeniliklerden bağımsız olarak düşünülmemelidir.

- Batılılaşmak için hızlı karar vermek fakat uygulamaların toplum tarafından zamanla gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu bakımdan Celal Nuri için evrimci anlayış, toplumsal değişimin metodu olarak görülmüştür.

- Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Batılılaşma hareketleri arasındaki ilişki, son 150-200 yıllık bir süreç göz önünde bulundurularak değerlendirilmemelidir; tam tersine Osmanlı tarihi ile birlikte bir bütün olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKÇURA, Y. (1998), Üç Tarz-ı Siyaset, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKGÜN, M. (1988), Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKSANYAR, N. (1993), Çağdaşlaşmaya Giden Yolda Celal Nuri ve Fikir Alanında Etkinliği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- ALTUN, F. (2005), Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş, Küre Yayınları, İstanbul.
- ARMAĞAN, M. (1992), Gelenek, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- AYGÜN, M. (2010), Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Tartışmaları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BAYSAL, A. (2006), "Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımları İçinde Batıcılık Akımı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- BERGER L.P. ve diğ. (2000), Modernleşme ve Bilinç, Pınar Yayınları, İstanbul.
- BERKES, N. (1978), Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- BIYIKLI, M. (2006), Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları, Gökkuşbu, İstanbul.
- BİNGÖL, O. (2018), 70. Yıldönümünde İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek", Mavi Atlas, Cilt: 6, Özel Sayı.

- BİNGÖL, O. (2017), Sosyolojik Reçetelerle Sağlık, Kaygı, Sayı: 28, Bahar Sayısı.
- BOLAY, S.H. (1979), Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi, Töre-Devlet Yayınları, Ankara.
- CEVDET, A. (1913), “Şime-i Muhabbet”, İctihat, nr.89.
- COŞGUN, M. (2010), II. Mahmut Döneminde Ulemanın Modernlik Anlayışı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Sakarya.
- COŞKUN, İ. (1989), Modernleşme Kuramı, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul.
- ÇİÇEK, A. (2014), Sosyal Hareketlerin Anatomisi, Hikmet Yurdu, Yıl: 7, Cilt: 7, Sayı: 14, Temmuz-Aralık Sayısı.
- ÇÖLLÜ, F.E. (2007), Felsefenin Geleceği Üzerine: Celal Nuri-F. Ahmet Hilmi Tartışması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİR, Ö. ve ACAR, M. (1997), Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara.
- DENİZ, F. (2005), Türkiye’de Batıcılık Tasavvurunun Gelişimi ve Dönüşümü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- DER, H. (2008), Celal Nuri’nin “İttihad-ı İslam” Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

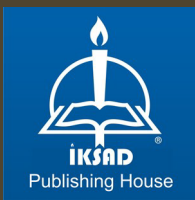
- DOĞAN, A. (2006), Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, Y. (2003), Celal Nuri İleri'nin Dini ve İctimai Hayata Bakış Açısı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DUYMAZ, R. (1993), "Celal Nuri İleri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 7, İstanbul.
- EROĞLU, H. (1990), Türk İnkılâp Tarihi, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- GİRİDİ, A.S. (1335), Celal Nuri Bey ve Cezri Fikirleri, Dersaadet, İstanbul.
- GÖKALP, Z. (1992), Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak, Toket Yayınları, İstanbul.
- GÜL, M. (1998), Türk İnkılâp Tarihi, Barış Yayınevi, Ankara.
- HANİOĞLU, Ş. (2008), Kanuni Esasi'den Askeri Müdahaleye II. Meşrutiyet, Zaman Kitap, İstanbul.
- HANİOĞLU, Ş. (1992), "Batılılaşma" , Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 4, İstanbul.
- HANİOĞLU, Ş. (1985a), "Osmanlıcılık", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HANİOĞLU, Ş. (1985b), "Batıcılık", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HANİOĞLU, Ş. (1982), Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- İLERİ, C.N. (2007), Devlet ve Meclis Hakkında Musahabeler, (Haz. Halit Erdem Oksaçan), Emre Yayınları, İstanbul.

- İLERİ, C.N. (2004), Uygarlık Çatışmasında Türkiye, Ulus Yayınları, İstanbul.
- İLERİ, C.N. (2002), Türk Devrimi: İnsanlık Tarihinde Türk Devriminin Yeri, (Haz: Özer Ozankaya), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İLERİ, C.N. (1995), Dil ve Edebiyat Yazıları, (Haz: Recep Duymaz), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- İLERİ, C.N. (1936), Hatemül Enbiya, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul.
- İLERİ, C.N. (1928a), “Önce Tasarruf, Sonra Tasarruf”, İkdam, nr.11134.
- İLERİ, C.N. (1928b), “Yeni İnkılap”, İkdam, nr. 11253.
- İLERİ, C.N. (1924), Acele Terakki-Latin Harflerine Dair, İleri, nr. 2245.
- İLERİ, C.N. (1923), Taç Giyen Millet, Kütüphane-i Cihan, İstanbul.
- İLERİ, C.N. (1922), “Anadolu İnkılâbının İçinde”, İleri, nr.1487.
- İLERİ, C.N. (1918), “Türkçülük ve Halkçılığım”, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, No 67.
- İLERİ, C.N. (1915), Tarih-i İstikbal Mesail-i Fikriye 1, İstanbul.
- İLERİ, C.N. (1335), “Roma Mektubu”, İleri, nr.504.
- İLERİ, C.N. (1331a), İttihad-ı İslam, İstanbul.
- İLERİ, C.N. (1331b), Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye Mukadderat-ı Tarihiye, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul.
- İLERİ, C.N. (1331c), Kadınlarımız, Matbaa-ı İctihad, İstanbul.
- İLERİ, C.N. (1330), Mukadderat-ı Tarihiye, İstanbul.
- İLERİ, C.N. (1913a), Kutub Musâhabeleri, Matbaa-i İctihad, İstanbul.

- İLERİ, C.N. (1913b), “Şime-i Husumet”, İctihat, nr.88.
- JEANNİERE, A. (2000), "Modernite Nedir?", Modernite Versus Postmodernite, (Der: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- KARA, İ. (1986), Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi, Risale Yayınları, İstanbul.
- KAFADAR, O. (2000), Türkiye’de Kültürel Düşünceler ve Felsefe Eğitimi, İz Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, H. (1331), Tarihi İstikbal Münasebetiyle Celal Nuri Bey, YeniOsmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul.
- KILIÇBAY, M.A. (2002), “Osmanlı Batılılaşması”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, E. (1985), Toplumsal Değişme Kuramları Ve Oryantalizm, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KORLAELÇİ, M. (2002), Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi, Hece Yayınları, Ankara.
- LEWİS, B. (2004), Modern Türkiye’nin Doğuşu, (çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MARDİN, Ş. (1991), Türk Modernleşmesi, İletişim yay. İstanbul.
- MARSHALL, B. (2004), Katı Olan Herşey Buharlaşıyor, (Çev. Ümit Altuğ- Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul.
- OBA, A.E. (1994), Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge Yayınları, Ankara.
- OKAY, M.O. (1969), İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad, Hareket Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İ. (1985), “Batılılaşma Sorunu”, Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi C.I, (Haz. Mustafa Şahin ve

- diğ.) İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZKUL, O. (2005), *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema, Bir Harf Yayınları*, İstanbul.
- PALA, İ. (1988), “Abidin Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 1, İstanbul.
- SEVİL, M. (1999), *Türkiye’de Modernleşme ve Modernleştiriciler*, Vadi Yayınları, Ankara.
- SEYYAR, A. (2004), *Davranış Bilimleri Terimleri*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- SEVİM, Z. (2019), *Toplumsal Bir Hafıza Yaratma Gücü: Medya/”Yeni” Medya*, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 63.
- TİMUR, T. (2002), “Osmanlı ve Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de SiyasiDüşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TİRE, O. ve DEMİR, M.C. (2017), *Sociological Analysis of the Clash of Civilizations and Turkish Modernization*, Cilt: 2, Sayı: 11.
- TUNAYA, T.Z. (2004), *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TURGUT, M. (1998), *Devlet, Ekonomi ve Batılılaşmadaki Yanlışlıklar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- UYANIK, N. (2004), “Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, Konya.
- UYANIK, N. (1993), “Celal Nuri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 7, İstanbul.

- ÜLKEN, H.Z. (1979), Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ, H. (2004), “Modernleşme: Parça mı Bütün mü? Batılılaşma Simge mi, Kavram mı?”, Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batılılaşma, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YEŞİLÇAYIR, C. (2017), “Eğitim Felsefesi Bağlamında Nurettin Tozlu’nun Önemi”, Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 2, ss. 65-17.
- YÜKSEL, M, (2004), Modernite-Postmodernite ve Hukuk, Siyasal Kitabevi, Ankara.

978-605-7695-86-4